

А. А. Жлутка

Кароткая
ГРАМАТЫКА
ЛАЦІНСКАЙ
МОВЫ

Серыя «Беларускія ЕўраГраматыкі»

Серыя «Беларускія ЕўраГраматыкі»

А. А. Жлутка

Кароткая
ГРАМАТЫКА
ЛАЦІНСКАЙ
МОВЫ

Мінск
«Радые́ла-плюс»
2008

УДК 811.124'36
ББК 81.2
Ж76

Серыя заснавана ў 2008 годзе

Куратар серыі *Уладзімір Сіўчыкаў*

Пад агульнай рэдакцыяй кандыдата філалагічных навук
Лявона Баршчэўскага

Навуковы кансультант: кандыдат гістарычных навук
Уладыслаў Завальнюк

Выдавецтва выказвае глыбокую ўдзячнасць за спрыянне і карысныя
парады *Генрыку Літвіну, Марыі Даманьскай, Свену Нільсану і Алегу
Жлутку*

Жлутка, А. А.

Ж76 Кароткая граматыка лацінскай мовы / А. А. Жлутка. —
Мінск : Радыёла-плюс, 2008. — 120 с. — (Серыя “Беларускія
ЕўраГраматыкі”).

ISBN 978-985-448-089-3.

Лацінская мова, як з гістарычнага, так і з практычнага гледзішча, не чужая
беларусу. На працягу стагоддзяў яна была адной з еўрапейскіх моў зносін,
адной з літаратурных моў, што ў той ці іншай меры ўжываліся на тэрыторыі
сучаснай Беларусі.

“Кароткая граматыка лацінскай мовы” ўяўляе сабою скарачаную версію
грунтоўнай “Лацінскай граматыкі” А. Жлуткі.

Выданне адрасуецца найперш гісторыкам, медыкам, тэолагам, філолагам,
юрыстам, а таксама школьнікам, студэнтам, настаўнікам, выкладчыкам, усім,
хто цікавіцца лацінскай мовай і хоча авалодаць ёю.

УДК 811.124'36
ББК 81.2

ISBN 978-985-448-089-3 © Жлутка А. А., 2008
© Афармленне. ПУП «Радыёла-плюс», 2008

ФАНЕТЫКА

У тэкстах, напісаных на лацінскай мове, можна сустрэць 25 літар, якія прынята вымаўляць наступным чынам:

Літара	Назва	Вымаўленне
A a	а	[а]
B b	бэ	[б]
C c	цэ	[к], [ц]
D d	дэ	[д]
E e	э	[э]
F f	эф	[ф]
G g	гэ	[г] (выбухн.)
H h	га	[г]
I i	і	[і]
J j	ёт	[й]
K k	ка	[к]
L l	эль	[л']
M m	эм	[м]
N n	эн	[н]
O o	о	[о]
P p	пэ	[п]
Q q	ку	[к]
R r	эр	[р]
S s	эс	[с], [з]
T t	тэ	[т]
U u	у	[у]
V v	вэ	[в]
X x	ікс	[кс]
Y y	іпсілён	[й ням.]
Z z	дзэта	[дз]

Лацінскі алфавіт паходзіць ад грэцкага. Першапачаткова ён налічваў 21 літару. Пазней былі дададзены астатнія.

Літары **y** і **z** грэцкага паходжання і сустракаюцца пераважна ў запызчаннях з грэцкай мовы.

Галосны [у] і зычны [в] перадаваліся адною літараю **u**, а галосны [і] і зычны [й] — літараю **i**. Толькі ў XVI стагоддзі для адрознення зычных былі ўведзены літары **v** і **j**. Але і цяпер у больш аўтарытэтных выданнях ужываецца толькі літара **i**.

Літара **k** сустракаецца толькі ў словах **Kalendae** — *календы*, *першы дзень месяца*, і **Kaeso** — *Кэзо* (уласнае імя).

ГАЛОСНЫЯ VOCĀLES

У лацінскай мове ёсць шэсць літар для абазначэння дванаццаці аднагалосных гукаў (монафтонгаў): шасці кароткіх і шасці доўгіх.

Доўгія галосныя некалі гучалі прыблізна ўдвая даўжэй за кароткія. Працягласць гука (кароткасць ці даўжыня) называецца яго колькасцю. Кароткасць прынята пазначаць знакам (˘) а даўжыню — знакам (ˉ), якія ставяцца над літарамі. Такім чынам, у лацінскай мове ёсць гэтакія аднагалосныя:

ā ā, ē ē, ī ī, ō ō, ū ū, ū ū

Колькасць гука служыла сродкам адрознення словаў. Напрыклад: **lēvis** — *гладкі*, **lēvis** — *лёгкі*; **pōpulus** — *таполя*, **pōpulus** — *народ*. У сённяшнім вымаўленні кароткія і доўгія галосныя гучаць аднолькава.

Літара **e** вымаўляецца як [э]. Гук, які перадаецца літараю **y**, — сярэдні паміж [у] і [і] і вымаўляецца прыкладна як ням. [ü]. Астатнія галосныя вымаўляюцца як адпаведныя беларускія (гл. табліцу).

Апрача адзіночных ёсць двухгалосныя альбо дыфтонгі, што складаюцца з двух галосных гукаў, якія вымаўляюцца ў адзін склад:

au вымаўляецца [аў] — **aurum** [аўрум] *золата*;

eu вымаўляецца [эў] — **Europa** [эўропа];

ei вымаўляецца [эй] — **deinde** [дэйндэ] *затым*.

Дыфтонгі **ae** і **oe** (з больш старажытных **ai** і **oi**) у сённяшнім вымаўленні гучаць як аднагалосныя:

ae вымаўляецца [э] — **Graecia** [грэцыя];

oe вымаўляецца [бел. ё без прыгукі й, альбо як ням. ö] — **poena** [пёна] *спазнанне*.

Калі літары, якія звычайна складаюць дыфтонг, неабходна вымаўляць асобна, то над другой літарай ставяцца дзве кропкі (так званая трэма) альбо знак колькасці:

aēr ці **aēr** [а-эр] — *наветра*; **poëta** ці **poëta** [по-э-та] — *паэт*;

coëmo ці **coëmo** [ко-э-мо] — *скупляю*.

Дыфтонгі заўсёды доўгія.

ЗЫЧНЫЯ CONSONANTES

с перад **e**, **i**, **y**, **ae**, **oe** чытаецца як [ц]: **centum** [цэнтум] *сто*; **Cicero** [цыцэро] — *Цыцэрон*; **Cyprus** [цйпрус] — *Кіпр*; **Caesar** [цэзар] — *Цэзар*; **coepi** [цёпі] — *я пачаў*.

У астатніх выпадках (гэта значыць перад **a**, **o**, **u**, перад зычнай, а таксама ў канцы слова) **c** чытаецца як [к]: **caput** [капут] — *галава*; **consul** [консул] — *консул*; **cuprum** [купрум] — *медзь*; **classis** [кл'ассіс] — *флот, клас*; **lac** [л'ак] — *малако*.

d і **t** у лацінскай мове ніколі не мяняюць свайго гучання і заўсёды цвёрдыя. У гэтым — адрозненне ад беларускай мовы, дзе **d** і **t**, змякчаючыся, пераходзяць у **дз** і **ц**. Параўнайце, напрыклад: ідуць — ідзе, хата — у хаце. Таму спалучэнні тыпу **di**, **ti** лепш вымаўляць крыху цвярдзей, прыкладна як [ды], [ты].

g вымаўляецца як [г] у словах “гузік”, “ганак” альбо як расійскае **г**: **gravis** [гравіс] — *цяжкі*, **ignis** [ігніс] — *агонь*.

h гучыць як [г], напрыклад, у слове “годзе”, але слабей: **hora** [гора] — *гадзіна*; **hic** [гік] — *гэты*.

i вымаўляецца як [й] на пачатку слова ці корня слова перад галосным альбо ў сярэдзіне слова паміж дзвюма галоснымі: **iustus** [йустус] — *справядлівы*; **in-iustus** [ін-йустус] — *несправядлівы*; **maior** [майор] — *большы*. У астатніх выпадках **i** гучыць як [і]: **ignis** [ігніс].

І гучыць змякчана, як у нямецкай ці французскай мовах: **laus** [л'аўс] — *хвала*, **valles** [вал'л'эс] — *даліна*, **lux** [л'укс] — *святло*.

s паміж галоснымі вымаўляецца як [з]: **casa** [каза] — *хата*, **miser** [мізэр] — *гаротны*. У астатніх выпадках **s** гучыць як [с]: **sumus** [сумус] — *мы ёсць*, **stare** [старэ] — *стаяць*, **vesper** [вэспэр] — *вечар*.

Літара **q** ніколі не сустракаецца адна, а заўсёды — у спалучэнні з наступнай **u**. Спалучэнне **qu**, якое заўжды стаіць перад галосным, чытаецца як [кў]: **quis** [кўіс] — *хто*, **aqua** [акўа] — *вада*.

Спалучэнне **ngu** перад галоснымі чытаецца як [нгў]: **lingua** [лінгўа] — *язык, мова*, **sanguis** [сангўіс] — *кроў*. У астатніх выпадках **ngu** гучыць як [нгу]: **angulus** [ангул'ус] — *кут*.

Спалучэнне **su** вымаўляецца як [сў] толькі ў словах **suavis** [сўавіс] — *прыемны*, **suesco** [сўэско] — *прывыкаю*, **suadeo** [сўадэо] — *раію* і вытворных ад іх. У астатніх выпадках яно чытаецца як [су]: **suus** [суус] — *свой*.

Спалучэнне **ti** перад галоснымі чытаецца як [цы]: **ratio** [рацыо] — *развага, розум*; **initium** [ініцыум] — *пачатак*. Але ў трох выпадках гэтае спалучэнне вымаўляецца як [ты]:

1) пасля **s, t, x**: **bestia** [бэстыа] — *звер*, **Attius** [аттыус] — *Атый* (уласнае імя), **mixtio** [мікстыю] — *змешванне*;

2) пры доўгім **i**: **totius** [тотыус] — *цэлага*;

3) у словах грэцкага паходжання: **Boeotia** [бёотыа] — *Бэотыя* (мясцовасць у Грэцыі).

У запазычаннях з грэцкае мовы сустракаюцца наступныя спалучэнні зычных з **h**:

— **rh** чытаецца як простае [p]: **rhetor** [рэтор] — *рэтар, прамоўца*;

— **th** чытаецца як простае [т]: **theatrum** [тэатрум] — *тэатр*;

— **ch** чытаецца як [x]: **chorus** [хорус] — *хор*;

— **ph** чытаецца як [ф]: **philosophus** [філ'озофус] — *філосаф*;

— **sch** чытаецца як [сх]: **schola** [схол'а] — *школа*.

Паводле спосабу вымаўлення зычных падзяляюцца на некалькі груп. Напрыклад, сем зычных — **b, p, d, t, g, c (k), q** называюцца *нямымі* (mutae), паколькі яны не могуць гучаць без галоснага. Зычныя **l, r** адносяць да групы *плынных* (liquidae). Неабходна звярнуць увагу

на спалучэнні нямой літары з плыннаю — **muta cum liquida**, якія маюць значэнне для правільнага падзелу слова на склады і пастаноўкі націску. Магчымыя спалучэнні **muta cum liquida** гэтакія:

bl, br; pl, pr; dl, dr; tl, tr; gl, gr; cl, cr.

СКЛАДАПАДЗЕЛ

У слове столькі складоў, колькі ў ім галосных (ці дыфтонгаў).

Складападзел праходзіць:

1) між дзвюма галоснымі, якія не ўтвараюць дыфтонга:

me-us, o-ti-um, a-er, ra-ti-o;

2) перад адзіночным зычным (у тым ліку перад **qu**):

au-rum, a-qua, co-moe-di-a;

3) перад спалучэннем **muta cum liquida** і перад апошнім зычным у іншых спалучэннях зычных:

pa-tri-a, dis-ci-pli-na, a-gri-co-la, in-ter-val-lum, punc-tum;

У пазіцыі паміж галоснымі **i** пры вымаўленні падвойвалася, дзелячыся паміж складамі: **pei-ior** [пэй-йор];

4) прыстаўка вылучаецца ў асобны склад:

de-scen-do, ab-es-se.

Склад называецца адкрытым, калі апошні гук у ім — галосны, і закрытым, калі апошні гук — зычны.

Склады ў лацінскай мове прынята лічыць з канца:

3 2 1
for - tu - na

Колькасць складу

Усе закрытыя склады — доўгія (незалежна ад таго, якая ў іх галосная — доўгая ці кароткая).

Адкрыты склад з дыфтонгам — доўгі:

a-moe-nus

Адкрыты склад — кароткі, калі ягоная галосная стаіць перад галоснай наступнага складу:

La-ti-um, pa-tri-a.

Адкрыты склад, галосная (манафтонг) якога стаіць перад зычнай наступнага складу, можа быць доўгім ці кароткім:

o-rā-tor, mu-sī-ca.

У гэтым выпадку для вызначэння яго колькасці неабходна звяртацца да слоўніка.

Націск

У лацінскай мове націск можа ставіцца толькі на другім ці трэцім складзе ад канца слова. Таму ў двухскладовых словах ён ставіцца на пачатковым складзе:

ró-sa, lý-ra, aú-rum, fác-tum.

Націск у шматскладовых словах залежыць ад колькасці другога складу ад канца (правіла другога складу). Калі другі ад канца склад доўгі, націск — на ім. Калі гэты склад кароткі, націск — на трэцім ад канца складзе:

de-crē-tum, pro-gres-sus, in-dus-tri-a, lit-tě-ra.

Але: Слова, да якіх далучаюцца энклітычныя (безнаціскныя) часціцы **-que, -ve, -n(e), -c(e), -met, -pte, -cum** ды інш., заўсёды маюць націск на апошнім сваім складзе, непасрэдна перад энклітыкаю: **rósa** — *ружа*, **rosáque** — *і ружа*; **égo** — *я*, **egómet** — *менавіта я*; **vóbis** — *вамi*, **vobíscum** — *з вамi*; **vídes** — *бачыш*, **vidésne** — *ці бачыш?*; **díxi** — *я сказаў*, **dixín** — *ці я сказаў*; **illíc** (< illice) — *там*, **illúc** — *туды*, **illác** — *тудою*, **istíc** — *там (ля цябе)*, **istúc** — *туды (да цябе)*, **istác** — *тудою (дзе ты)*, **illínc** — *адтуль*, **istfnc** — *адтуль (ад цябе)*, **adhúc** — *дагэтуль*.

Націск на канцавым складзе маюць:

— другая асоба загаднага ладу дзеясловаў, вытворных ад **dico, duco, facio: addíc** — *прызнач*, **redúc** — *адвядзі*, **olfác** — *панюхай* (ад **addice, reduce, olface**);

— некаторыя формы складанага дзеяслова **calefacio** (ад дзеяслова **facio**) — *ацяпляю*: **calefác, calefís** ды інш.;

— некаторыя сцягнутыя формы тыпу: **nostrás** (ад *nostra[ti]s*) — *з нашых краёў, тутэйшы*; **cuiás** — *чый*, з якіх *краёў* ды інш.

МАРФАЛОГІЯ

У лацінскай мове вылучаюць дзесяць часцінаў мовы:

1. Дзеяслоў **Verbum**

Імёны **Nomīna**:

2. Назоўнік (**Nomen**) **substantīvum**

3. Прыметнік (**Nomen**) **adiectīvum**

4. Лічэбнік (**Nomen**) **numerāle**

5. Займеннік **Pronōmen**

6. Прыслоўе **Adverbium**

7. Прыназоўнік **Praepositio**

8. Злучнік **Coniunctio**

9. Выклічнік **Interiectio**

10. Часціца **Particūla**.

НАЗОЎНІК SUBSTANTĪVUM

Як і беларускі, лацінскі назоўнік мае:

Тры роды: мужчынскі *genus masculinum* (скарочана абазначаецца як *m*), жаночы *genus femininum* (*f*) і ніякі род *genus neutrum* (*n*). Род вызначаецца альбо паводле значэння, альбо паводле канчатка назоўнага склону адзіночнага ліку.

Паводле значэння:

1) назвы жывых істотаў мужчынскага полу будуць належаць да мужчынскага роду, а назвы істотаў жаночага полу — да жаночага роду;

2) назвы дрэваў, краінаў, гарадоў і астравоў з канчаткам **-us** жаночага роду: **pinus** — *хвоя*, **populus** — *таполя*, **quercus** — *дуб*, **Aegyptus** — *Егіпет*, **Korinthus** — *г. Карынт*, **Rhodus** — *в. Родас*. Род назваў краінаў і гарадоў, якія не заканчваюцца на **-us**, вызначаецца паводле канчатка;

3) назвы рэк — мужчынскага роду.

Якім чынам вызначаецца род паводле канчатка, будзе патлумачана пры кожным скланенні асобна.

Два лікі: адзіночны (адз. л.) *numerus singulāris (sing.)* і множны лік (мн. л.) *numerus plurālis (plur.)*.

Шэсць склонаў:

Nominatīvus (Nom.) — назоўны склон. Гэта склон дзейніка і іменнай часткі іменнага выказніка. Адказвае на пытанні: *Xто? — Quis? Што? — Quid?*

Genetīvus (Gen.) — родны. Склон недапасаванага азначэння. Адказвае на пытанні: *Каго? Чаго? — Cuius?*

Datīvus (Dat.) — давальны. Склон непрамога дапаўнення. Адказвае на пытанні: *Каму? Чаму? — Cui?*

Accusatīvus (Acc.) — вінавальны. Склон прамого дапаўнення. Адказвае на пытанні: *Каго? — Quem? Што? — Quod?*

Ablatīvus (Abl.) — адкладны. У ім зліліся тры старажытныя склоны: уласна адкладны, інструментальны і месны. Гэта склон прылады і спосабу дзеяння, аддзялення, часу ды інш. Адказвае на пытанні: *Кім? Чым? — Quo?; Ад каго? Ад чаго? — A quo?; У кім? У чым? — In quo?*

Vocatīvus (Voc.) — клічны. Склон выгуку, зваротка. Часам стаіць з выклічнікам *O!*

Назоўны склон называецца прамым, астатнія — ускоснымі.

У лацінскай мове ёсць пяць скланенняў, якія адрозніваюцца канцавым гукам асновы і канчаткамі. Скланенне вызначаецца па канчатку роднага склону адзіночнага ліку, які заўсёды падаецца ў слоўніках. Аснова таксама выводзіцца з формы роднага склону адзіночнага ліку, шляхам адкідання канчатку:

I скланенне	— Declinatio prima:	-ae	terra, terr- ae
II скланенне	— Declinatio secunda:	-i	mundus, mund- i
III скланенне	— Declinatio tertia:	-is	homo, homin- is
IV скланенне	— Declinatio quarta:	-us	spiritus, spirit- us
V скланенне	— Declinatio quinta:	-ei	fides, fid- ei

Слоўнікавая форма назоўніка, як і ў беларускай мове, складаецца з формы назоўнага склону адзіночнага ліку, канчатку роднага склону і паказніка роду. Напрыклад:

stella, ae f — зорка, *-i ж.*

Вельмі часта ў трэцім скланенні, а часам і ў другім, ва ўскосных склонах мяняецца аснова. Тады ў слоўнікавай форме перад канчаткам роднага склона адзіночнага ліку дадаецца яшчэ частка змененай асновы (звычайна дзве літары). Аднаскладовыя словы ў родным склоне могуць падавацца цалкам. Напрыклад:

homo, īnīs *m*
 salus, ūtis *f*
 genus, ġris *n*
 liber, bri *m*
 mos, moris *m*
 os, ossis *n*

Першае скланенне Declinatio prima (-ā-скланенне)

Да першага скланення належаць назоўнікі жаночага і некаторыя мужчынскага роду, якія ў gen. sing. (родным склоне адзіночнага ліку) маюць канчатак **-ae**. У nom. sing. (назоўным склоне адзіночнага ліку) яны заканчваюцца на **-a**.

	Sing.		Plur.	
Nom.	ros-ā	<i>ружа</i>	ros-ae	<i>ружы</i>
Gen.	ros-ae	<i>ружы</i>	ros-ārum	<i>ружаў</i>
Dat.	ros-ae	<i>ружы</i>	ros-īs	<i>ружам</i>
Acc.	ros-ām	<i>ружу</i>	ros-ās	<i>ружы</i>
Abl.	ros-ā	<i>ад ружы, (з) ружаю</i>	ros-īs	<i>ад ружаў, (з) ружамі</i>
Voc.	(O) ros-ā	<i>(O,) ружа!</i>	(O) ros-ae	<i>(O,) ружы!</i>

Большасць назоўнікаў першага скланення — жаночага роду, і толькі некаторыя, што абазначаюць істотаў мужчынскага полу, — мужчынскага роду: **poēta** — *паэт*, **agricōla** — *земляроб*, **poēta clarus** — *славуты паэт*, **agricōla laboriōsus** — *працавіты земляроб*.

У nom. і voc. канчатак **-ā** кароткі, а ў abl. — доўгі **-ā**.

Канчатак **-ae** аднолькавы для gen., dat. sing. і для nom., voc. plur.

Канчатак **-īs** аднолькавы ў dat. і abl. plur.

Назоўнік **familia** — сям'я апрача звычайнага канчатку **-ae** можа мець таксама архаічны канчатак **-ās**, калі гэтае слова стаіць у спалучэннях з **pater** — бацька, **mater** — маці, **filius** — сын, **filia** — дачка:

pater familiās — бацька сям'і, **mater familiās** — маці сям'і.

Часам *dat. i abl. plur.* з архаічным канчаткам **-ābus** маюць назоўнікі тыпу **dea** — багіня, **filia, liberta** — вольнаадпушчаніца, **equa** — кабыла, каб адрозніць іх ад аднакарэнных назоўнікаў мужчынскага роду другога скланення, напрыклад: **deis** — багам і **deābus** — багіням, **filiis** — сынамі і **filiābus** — дочкамі.

Другое скланенне

Declinatio secunda (-ō-скланенне)

Да другога скланення належаць назоўнікі мужчынскага і ніякага роду, якія ў *gen. sing.* ліку маюць канчатак **-ī**. У *nom. sing.* назоўнікі мужчынскага заканчваюцца на **-ūs, -er** (адно слова на **-īr**: **vir** — муж), а назоўнікі ніякага роду — на **-ūm**.

	domīnus, ī m — пан, гаспадар		donum, ī n — дарунак	
	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
Nom	domīn-ūs	domīn-ī	don-ūm	don-ā
Gen.	domīn-ī	domin-ōrum	don-ī	don-ōrum
Dat.	domīn-ō	domīn-īs	don-ō	don-is
Acc.	domīn-ūm	domīn-ōs	don-ūm	don-ā
Abl.	domīn-ō	domīn-īs	don-ō	don-is
Кл.	domīn-ē	domīn-ī	don-ūm	don-ā

Толькі ў назоўнікаў на **-us** другога скланення і толькі ў адзіночным ліку форма *voc.* адрозніваецца ад *nom. sing.* Напрыклад: **domīn-ūs** — **domīn-ē**. Выключэнне — назоўнік **Deus, ī m** — Бог, які мае *voc.* таксама **Deus**, а ў *plur.* апрача таго, мае паралельныя формы — у *nom.*: **dei | diī | dī**, у *gen.*: **deōrum | deum**, а ў *dat. i abl.*: **deīs | diīs | dīs**. У астатніх назоўнікаў другога і іншых скланенняў формы *voc. i nom. sing.* заўсёды супадаюць.

У назоўнікаў ніякага роду заўжды аднолькавыя формы nom., acc. і voc. sing., а ў plur. яны ў гэтых склонах заўсёды заканчваюцца на **-ā**.

	puer, eī m — хлопец		magister, trī m — настаўнік	
	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
Nom	puer	puēr-ī	magister	magistr-ī
Gen	puēr-ī	puer-ōrum	magistr-ī	magistr-ōrum
Dat	puēr-ō	puēr-īs	magistr-ō	magistr-īs
Acc.	puēr-ūm	puēr-ōs	magistr-ūm	magistr-ōs
Abl	puēr-ō	puēr-īs	magistr-ō	magistr-īs
Voc.	puer	puēr-ī	magister	magistr-ī

Большая частка назоўнікаў на **-er** губляе **e** ў іншых склонах, апрача nom. і voc. sing. (параўнайце: **вечер**, **ветру**, **хлопец**, **хлопца**). Каб паказаць калі гэты гук выпадае, а калі не, у слоўніках часам перад канчаткам gen. sing. дадаткова падаюць яшчэ дзве літары: **magister**, **trī m** і **puer**, **ētrī m**.

	vir, ī m — муж, мужчына	
	Sing.	Plur.
Nom.	vir	vir-ī
Gen.	vir-ī	vir-ōrum
Dat	vir-ō	vir-īs
Acc	vir-ūm	vir-ōs
Abl	vir-ō	vir-īs
Voc	vir	vir-ī

Асаблівасці:

Уласныя імёны на **-ius** маюць voc. на **-ī**: nom. **Antonius**, **Pompeius**, voc. **Antōnī**, **Pompeī**. Такі ж канчатак у voc. маюць таксама **filius** — сын, **meus** — мой: **mī fili!** — (O) мой сыне!

locus — месца ў plur. у залежнасці ад значэння можа быць альбо мужчынскага, альбо ніякага роду: **locī** — месцы (на зямлі), мясцовасці; **locā** — месцы (у кнізе).

humus — зямля, глеба належыць да жаночага роду; **vulgus** — люд,

натоўн, **virus** — *атрута*, *яд* — да ніякага: **humus arida** — *высахлая зямля*, **vulgus profānum** — *непасвячаны люд*, **virus valīdum** — *моцная атрута*.

Трэцяе скланенне Declinatio tertia

Да трэцяга скланення належаць назоўнікі ўсіх трох родаў з асновамі на любы зычны і на галосны **-ī**, якія ў gen. sing. маюць канчатак **-īs**. У nom. sing. назоўнікі трэцяга скланення могуць мець практычна любы зычны альбо галосны канчатак. Аднак уся разнастайнасць канчаткаў nom. sing. зводзіцца толькі да двух тыпаў:

1) так званы нулявы канчатак (аснова у чыстым ці змененым выглядзе);

2) канчатак **-s**, далучаны да чыстай ці змененай асновы.

Трэцяе скланенне аб'ядноўвае тры тыпы (класы) скланення, якія адрозніваюцца канчаткамі ў abl. sing. (**-ē** ці **-ī**), gen. plur. (**-ūm** ці **-iūm**), а для назоўнікаў ніякага роду таксама ў nom., acc. і voc. plur. (**-ā** ці **-iā**). Такім чынам, вылучаюць:

— зычнае скланенне (classis consonans): **-ē, -ūm, -ā**;

— галоснае скланенне (classis vocālis): **-ī, -iūm, -iā**;

— змешанае скланенне (classis mixta): **-ē, -iūm, -ā** ці **-iā**.

Зычнае скланенне Classis consonans (-ē, -ūm, -ā)

Да яго належаць:

1) няроўнаскладовыя назоўнікі з асноваю на адзіночны зычны. Няроўнаскладовыя — гэта назоўнікі, якія маюць у gen. sing. на адзін склад болей, чым у nom. sing., напрыклад: nom. **lex** — *закон*, gen. **leg-is**. Аснову вылучаем, адкідаючы канчатак роднага склону **-is**. У гэтым выпадку маем няроўнаскладовы назоўнік з асноваю на адзін зычны **leg-**;

2) як выключэнне — наступныя роўнаскладовыя назоўнікі: **vates, vatis m** — *вяшчун*; **senex, senis m** — *стары*; **iuvēnis, iuvēnis m** — *юнак*; **pater, patris m** — *бацька*; **mater, matris f** — *маці*; **frater, fratris m** — *брат*; **canis, canis m** — *сабака*.

3) два назоўнікі з асноваю на **-u**: **sus, suis f** — *свіння*, **grus, gruis f** — *журавель*.

	rex, regis <i>m</i> — кароль, цар		virtus, ūtis <i>f</i> — цнота, моц	
	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
Nom.	rex	reg-ēs	virtus	virtūt-ēs
Gen.	reg-īs	reg-ūm	virtūt-īs	virtūt-ūm
Dat.	reg-ī	reg-ībūs	virtūt-ī	virtut-ībūs
Acc.	reg-ēm	reg-ēs	virtūt-ēm	virtut-ēs
Abl	reg-ē	reg-ībūs	virtūt-ē	virtūt-ībūs
Voc	Rex	reg-ēs	virtus	virtūt-ēs

	orīgo, ĩnis <i>f</i> — пачатак		tempus, ōris <i>n</i> — час	
	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
Nom.	orīgo	origĭn-ēs	tempus	tempōr-ā
Gen.	origĭn-īs	origĭn-ūm	tempōr-īs	tempōr-ūm
Dat.	origĭn-ī	origĭn-ībūs	tempōr-ī	tempor-ībūs
Acc.	origĭn-ēm	origĭn-ēs	tempus	tempōr-ā
Abl	origĭn-ē	origĭn-ībūs	tempōr-ē	tempor-ībūs
Voc	orīgo	origĭn-ēs	tempus	tempōr-ā

Галоснае скланенне Classis vocālis (-ī, -iūm, -iā)

Да гэтага тыпу скланення належаць:

1) назоўнікі ніякага роду, што ў nom. sing. заканчваюцца на **-e, -al, -ar**;

2) некалькі роўнаскладовых назоўнікаў жаночага роду на **-is**: **turris, is** — вежа; **puppis, is** — карма; **secūris, is** — сякера; **febris, is** — ліхаманка, жар; **tussis, is** — кашаль; **sitis, is** — смага; а таксама назоўнік **vis** — моц, сіла.

3) роўнаскладовыя назвы рэк і гарадоў, напрыклад: **Tibēris, is m** — Тыбр; **Neapōlis, is f** — Нэапаль.

Можна запомніць як верш:

Classis vocālis на **-is**:
 Neutri genēris yce
 nomīna на **-al, -ar, -e**.
 Feminīni genēris —
 puppis, turris, secūris,
 febris, tussis, sitis, vis.
 Рэкі й гарады на **-is**:
 (Tibēris, Neapōlis).

Асаблівасць назоўнікаў жаночага і мужчынскага роду гэтага тыпу скланення — канчатак **-īm** у асс. sing. Параўнайце:

	mare, is <i>n</i> — <i>мора</i>		aīmal, ālis <i>n</i> — <i>жывая істота</i>	
	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
Nom.	mare	mar- iā	aīmal	animal- iā
Gen.	mar-īs	mar- iūm	animāl-īs	animal- iūm
Dat.	mar-ī	mar-ībūs	animāl-ī	animal-ībūs
Acc.	mare	mar- iā	aīmal	animal- iā
Abl.	mar-ī	mar-ībūs	animāl-ī	animal-ībūs
Voc.	mare	mar- iā	aīmal	animal- iā

	turris, is <i>f</i> — <i>вежа</i>	
	Sing.	Plur.
Nom.	turris	turr-ēs
Gen.	turr-īs	turr- iūm
Dat.	turr-ī	turr-ībūs
Acc.	turr- īm	turr-ēs
Abl.	turr-ī	turr-ībūs
Voc.	turris	turr-ēs

Назоўнік **vis** належыць да так званых няпоўных назоўнікаў поміпа defectīva, якія маюць не ўсе скланавыя формы. Так, у sing. гэты назоўнік мае толькі nom., асс. і abl. Апрача таго, у plur. у яго мяняецца аснова.

	vis, is <i>f</i> — <i>моц, сіла</i>	
	Sing.	Plur.
Nom.	vis	vir -ēs
Gen.	няма	vir -iūm
Dat.	няма	vir -ībūs
Acc.	vīm	vir -ēs
Abl.	vī	vir -ībūs

Змешане скланенне *Classis mixta (-e, -ium, -a)*

Да яго належаць:

1) няроўнаскладовыя назоўнікі з асноваю на дзве альбо больш зычных, напрыклад: *pars, part-is f* — частка; *nox, noct-is f* — ноч; *os, oss-is n* — костка;

2) роўнаскладовыя назоўнікі з канчаткамі ў nom. sing. на **-is, -es**, напрыклад: *avis, avis f* — птушка; *vulpes, vulpis f* — ліса.

	<i>pars, partis f</i> — частка		<i>avis, is f</i> — птушка	
	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
Nom.	<i>pars</i>	<i>part-ēs</i>	<i>avis</i>	<i>av-ēs</i>
Gen.	<i>part-īs</i>	<i>part-iūm</i>	<i>av-īs</i>	<i>av-iūm</i>
Dat.	<i>part-ī</i>	<i>part-ībūs</i>	<i>av-ī</i>	<i>av-ībūs</i>
Acc.	<i>part-ēm</i>	<i>part-ēs</i>	<i>av-ēm</i>	<i>av-ēs</i>
Abl.	<i>part-ē</i>	<i>part-ībūs</i>	<i>av-ē</i>	<i>av-ībūs</i>
Voc.	<i>pars</i>	<i>part-ēs</i>	<i>avis</i>	<i>av-ēs</i>

	<i>os, ossis n</i> — костка	
	Sing.	Plur.
Nom.	<i>os</i>	<i>oss-ǎ</i>
Gen.	<i>oss-īs</i>	<i>oss-iūm</i>
Dat.	<i>oss-ī</i>	<i>oss-ībūs</i>
Acc.	<i>os</i>	<i>oss-ǎ</i>
Abl.	<i>oss-ē</i>	<i>oss-ībūs</i>
Voc.	<i>os</i>	<i>oss-ǎ</i>

Асаблівасці трэцяга скланення

1. У некаторых назоўнікаў аснова ў nom. sing. моцна і непрадка-зальна змяняецца ў параўнанні з астатнімі склонамі:

Iuppīter, Iov-is m — Юпітэр; **bos, bov-is m, f** — бык, карова; **caro, carn-is f** — мяса; **iter, itinēr-is n** — шлях; **senex, sen-is m** — стары; **supellex, supellectīl-is f** — начинне, посуд; **nix, niv-is f** — снег.

Назоўнік **bos**, апрача таго, у некаторых склонах мае адмысловыя няправільныя ці паралельныя формы:

	bos, bovis <i>m, f</i> — <i>бык, карова</i>	
	Sing.	Plur.
Nom.	bos	bov-ēs
Gen.	bov-īs	boŭm
Dat.	bov-ī	bobus bubus
Acc.	bov-ēm	bov-ēs
Abl.	bov-ě	bobŭs bubus
Voc.	bos	bov-ēs

Назоўнік **vas, vasis** *n* у множным ліку скланяецца на ўзор другога скланення:

	vas, vasis <i>n</i> — <i>чара, пасудзіна</i>	
	Sing.	Plur.
Nom.	vas	vas-ǎ
Gen.	vas-īs	vas-ōrum
Dat.	vas-ī	vas-īs
Acc.	vas	vas-ǎ
Abl.	vas-ě	vas-īs
Voc.	vas	vas-ǎ

2. Няпоўныя назоўнікі *nomina defectiva*. Апрача **vis**, гэта:

opis (gen.), **opem** (acc.), **ope** (abl.) *f* — *моц, дапамога, улада, сродак*. Але ў plur. ён мае ўсе формы: **opes, opum** і г.д.;

vicis (gen.), **vicem** (acc.), **vice** (abl.) *f* — *перамена, чаргаванне, vices* (nom., acc.), **vicibus** (dat., abl.);

precī (dat.), **precem** (acc.), **prece** (abl.) *f* — *просьба, малітва*. У plur. — усе формы: **preces, precum** і г.д.;

frugis (gen.), **frugi** (dat.), **frugem** (acc.) **fruge** (abl.) *f* — *плод, плён*. У plur. — усе формы: **fruges, frugum** і г.д.;

fors (nom.) *f* — *выпадак, forte* (abl.) — *выпадкам, выпадкова*.

sponte (abl.) *f* — *на волі, добраахвотна: (meā, tuā, suā) sponte*.

3. Нескланяльныя назоўнікі, якія маюць толькі адну форму:

fas — (*боскае*) *права, (боскі) закон, воля (багоў), (вышняя) праўда, дазволенае;*

nefas — *недазволенае, беззаконне, крыўда, грэх*;
instar — *раўнавага, вобраз, від, кшталт*.

Род назоўнікаў трэцяга скланення

Назоўнікі трэцяга скланення маюць розныя канчаткі ў ном. sing. і могуць быць мужчынскага, жаночага альбо ніякага роду. Калі немагчыма вызначыць род паводле значэння (гл. вышэй), дык яго ў большасці выпадкаў можна пазнаць па канчатку ном. sing. У астатніх выпадках неабходна звяртацца да слоўніка.

Назоўнікі мужчынскага роду заканчваюцца ў ном. sing. на:

-o (**sermo, ōnis** *m* — *мова*; **muco, ōnis** *m* — *вастрыё*);
выключэнне: **caro, carnis** *f* — *мяса*.

-or (**amor, ōris** *m* — *каханне*; **labor, ōris** *m* — *праца*);
выключэнні: **arbor, ōris** *f* — *дрэва*;

cor, cordis *n* — *сэрца*;

aequor, ōris *n* — *роўнядзь*;

marmor, ōris *n* — *мармур*.

-os (**flos, floris** *m* — *кветка*; **sacerdos, ōtis** *m* — *святар*);
выключэнні: **cos, cotis** *f* — *тачыла*;

dos, dotis *f* — *насаг*;

os, oris *n* — *рот*;

os, ossis *n* — *костка*;

-er (**aēr, aēris** *m* — *наветра*; **imber, bris** *m* — *дождж*);
выключэнні: **cadāver, ēris** *n* — *мярцвяк, труп*;

iter, itinēris *n* — *шлях*;

ver, veris *n* — *вясна*;

-es (няроўнаскладовыя) (**pes, pedis** *m* — *нага*; **limes, ĩtis** *m* — *мяжа*);

выключэнні: **merces, mercēdis** *f* — *плата*;

seges, ētis *f* — *пасеў, збожжа*;

quies, ētis *f* — *спакой*;

aes, aeris *n* — *медзь*;

-ex (**index, ĭcis** *m* — *показны палец*; **cortex, ĭcis** *m* — *кара, корак*);
выключэнне: **lex, legis** *f* — *закон*.

Назоўнікі жаночага роду ў пом. sing. заканчваюцца на:

-do (**valetūdo, ĭnis** *f* — *здароўе*; **cupīdo, ĭnis** *f* — *прага*);
выключэнні: **cardo, ĭnis** *m* — *вось*;

ordo, ĭnis *m* — *шэраг, парадак*;

-go (**orīgo, ĭnis** *f* — *пачатак*; **imāgo, ĭnis** *f* — *выява*);
выключэнне: **margo, ĭnis** *m* — *край, мяжа*;

-io (**regio, ōnis** *f* — *кірунак, краіна*; **quaestio, ōnis** *f* — *пытанне*);
выключэнні: **pugio, ōnis** *m* — *кінжал*;

septentrio, ōnis *m* — *поўнач*;

scipio, ōnis *m* — *кій*;

-as (**aetas, ātis** *f* — *век*; **veritas, ātis** *f* — *праўда*);

выключэнні: **as, assis** *m* — *ас, дробная рымская манета*;

vas, vasis *n* — *чара, пасудзіна*;

-es (роўнаскладовыя) (**rupes, is** *f* — *скала*; **sedes, is** *f* — *сядзенне*);

-is (**navis, is** *f* — *карабель*; **cuspis, ĭdis** *f* — *вастрыё*);

выключэнне: назоўнікі мужчынскага роду на **-cis, -nis, -guis**,

напрыклад:

piscis, is *m* — *рыба*;

ignis, is *m* — *агонь*;

sanguis, ĭnis *m* — *кроў*;

а таксама наступныя:

collis, is *m* — *пагорак*;

fascis, is *m* — *звязка*;

mensis, is *m* — *месяц*;

orbis, is *m* — *круг, кола*;

lapis, ĭdis *m* — *камень*;

pulvis, ěris *m* — *пыл*;

-us (з gen. sing. на **-udis, -utis**) (**palus, ūdis** *f* — *балота*; **laus, laudis** *f* — *хвала*; **senectus, ūtis** *f* — *старасць*);

-s (з папярэднім зычным, у тым ліку назоўнікі на **-x** ($x = ks, gs$):
(**urbs, urbis** *f* — *места, горад*; **gens, gentis** *f* — *род*; **pax, pacis** *f* — *спакой*; **crux, crucis** *f* — *крыж*);

ВЫКЛЮЧЭННІ: **dens, dentis** *m* — зуб;
fons, fontis *m* — крыніца;
mons, montis *m* — гара;
pons, pontis *m* — мост;
calix, ĩcis *m* — келіх.

Назоўнікі ніякага роду ў nom. sing. заканчваюцца на:

-c (**lac, lactis** *n* — малако);

-e (**mare, is** *n* — мора; **rete, is** *n* — сець);

-n (**nomen, ĩnis** *n* — імя; **flumen, ĩnis** *n* — рака);

ВЫКЛЮЧЭННЕ: **pecten, ĩnis** *m* — грабянец;

-t (**caput, ĩtis** *n* — галава);

-a (**gramma, ātis** *n* — рыса, літара; **aenigma, ātis** *n* — загадка);

-ur (**guttur, ũris** *n* — горла; **robur, ōris** *n* — дубовая драўніна, моц).

-us (з gen. sing. на -**ĕris, -ōris; -uris**) (**vulnus, ĕris** *n* — рана; **corpus, ōris** *n* — цела; **crus, cruris** *n* — галёнка);

ВЫКЛЮЧЭННІ: **tellus, ũris** *f* — зямля, глеба;

mus, muris *m* — мыш;

lepus, ōris *m* — заяц.

-l (**mel, mellis** *n* мёд; **animal, ālis** *n* — жывая істота, жывёла);

ВЫКЛЮЧЭННІ: **sal, salis** *m* — соль;

sol, solis *m* — сонца;

-ar (**exemplar, āris** *n* — узор; **laquear, āris** *n* — столь).

Запомніць гэтыя канчаткі можна як два словы: **C-e-n-t-a-ur-us** — Кентаўр (міфічная істота) і **l-ar** — ляр (хатняе божышча, дамавік).

Чацвёртае скланенне

Declinatio quarta (-u-скланенне)

Да чацвёртага скланення належаць назоўнікі мужчынскага і ніякага роду, якія ў gen. sing. маюць канчатак -**ūs**. У nom. sing. назоўнікі мужчынскага роду заканчваюцца на -**ūs**, а ніякага — на -**ū**.

	fructus, us <i>m</i> — плод		genu, us <i>n</i> — калена	
	Sing.	Plur.	Sing.	Plur.
Nom.	fruct-ūs	fruct-ūs	gen-ū	gen-uā
Gen.	fruct-ūs	fruct-uŭm	gen-ūs	gen-uŭm
Dat.	fruct-uī	fruct-ībūs	gen-ū	gen-ībūs
Acc.	fruct-ŭm	fruct-ūs	gen-ū	gen-uā
Abl.	fruct-ū	fruct-ībūs	gen-ū	gen-ībūs
Voc.	fruct-ūs	fruct-ūs	gen-ū	gen-uā

Асаблівасці:

1) Назоўнікі мужчынскага роду часам могуць мець у dat. sing. паралельныя формы на **-ū** і на **-uī**: usū | usuī; senatū | senatūī.

2) Назоўнікі **arcus** — лук, *выгін*, **artus** — сустаў, **lacus** — возера, **quercus** — дуб, **tribus** — трыба (абшчынная акруга) маюць dat. і abl. plur. на **-ūbūs**: arc-ūbus, art-ūbus, lac-ūbus, querc-ūbus, trib-ūbus.

3) Назоўнік **domus** (дом) мае некаторыя формы паводле другога скланення:

	domus, us <i>f</i> — дом	
	Sing.	Plur.
Nom.	dom-ūs	dom-ūs
Gen.	dom-ūs	dom-uŭm dom-ōrum
Dat.	dom-uī	dom-ībūs
Acc.	dom-ŭm	dom-ōs dom-ūs
Abl.	dom-ō	dom-ībūs
Voc.	dom-ūs	dom-ūs

Некаторыя формы ад гэтага назоўніка ўжываюцца як прыслоўі: **domī** — дома (з колішняга меснага склону), **domŭm** — дадому, **domō** — з дому, **domōs** — па дамах.

Выключэнні: назоўнікі **acus** — іголка, **manus** — рука, **domus** — дом, **porticus** — порцік (крытая галерэя), **tribus** — трыба, **Idus** — іды (13-ы ці 15-ы дзень месяца ў рымскім календары) — жаночага роду (feminīna).

Можна запомніць як верш:

Feminīna ўсе на **-us**:
tribus, domus, porticus,
Idus, manus et acus.

Пятае скланенне Declinatio quinta (-ē-скланенне)

Да пятага скланення належаць імёны жаночага роду, якія ў gen. sing. заканчваюцца на **-ei**. У nom. sing. яны маюць канчаток **-ēs**.

Галосная **-e-** ў канчатку gen. і dat. sing. **-ei**, калі стаіць пасля галоснай, як выключэнне, будзе доўгай і пад націскам, нягледзячы на тое, што пасля яе ідзе другая галосная **-i**. Пасля зычнай яна будзе падпарадкоўвацца агульнаму правілу: галосная перад галоснай скарачаецца (гл. раздзел Фанетыка), гэта значыць будзе кароткаю і без націску. Напрыклад: series, **seriēi** f — *шэраг*, але fides, **fidei** f — *вера*.

	dies, diēi m, f — <i>дзень</i>		res, rei f — <i>рэч</i>	
	Sing.	Sing.	Plur.	Plur.
Nom.	di-ēs	di-ēs	r-ēs	r-ēs
Gen.	di-ēi	di-ērum	r-ēi	r-ērum
Dat.	di-ēi	di-ēbus	r-ēi	r-ēbus
Acc.	di-ēm	di-ēs	r-ēm	r-ēs
Abl.	di-ē	di-ēbus	r-ē	r-ēbus
Voc.	di-ēs	di-ēs	r-ēs	r-ēs

Назоўнік **dies** — *дзень*, як выключэнне, часцей мужчынскага роду, але ў тых выпадках, калі абазначае тэрмін, час, — жаночага. Напрыклад: **dies festus** — *святочны дзень*, але: **dies certa** — *пэўны дзень (тэрмін)*, **dies constituta** — *прызначаны дзень (час, тэрмін)*.

Шмат якія назоўнікі пятага скланення маюць толькі адзіночны лік (singularia tantum). Напрыклад: **spes, spei** f — *надзея*; **fides, ei** f — *вера* ды інш.

ПРЫМЕТНІК ADIECTIVUM

Лацінскія прыметнікі скланяюцца як назоўнікі і толькі паводле I — II і III скланенняў.

У залежнасці ад гэтага яны падзяляюцца на дзве групы:

1. Прыметнікі I — II скланення, у якіх мужчынскі і ніякі род скланяецца паводле II-га скланення, а жаночы — паводле I-га. Яны заканчваюцца на: **-us, -a, -um (bonus, bona, bonum)** і на: **-er, -a, -um (liber, libēra, libĕrum; pulcher, pulchra, pulchrum)**. Гэтак жа скланяюцца таксама дзепрыметнікі мінулага часу залежнага стану (participium perfecti passīvi): **laudātus, laudāta, laudātum** — *пахвалены*; будучага часу незалежнага стану (participium futūri actīvi): **laudatūrus, laudatūra, laudatūrum** — *які мае (намер) хваліць*; будучага часу залежнага стану (ці, інакш герундыў)(participium futūri passīvi seu gerundivum): **laudandus, laudanda, laudandum** — *які мае быць пахвалены, якога трэба пахваліць*.

2. Прыметнікі III скланення, якія могуць быць трох, двух і аднаго канчаткаў: **celer, celēris, celēre; salūber, salūbris, salūbre; levis, levis, leve; felix, felix, felix**. Сюды ж належаць дзепрыметнікі цяперашняга часу незалежнага стану (participium praesentis actīvi), якія маюць адзін канчатак для ўсіх трох родаў: **laudans, laudans, laudans** — *які хваліць*.

Прыметнікі I—II скланенняў

Adiectiva declinatiōnum I—II (-ā-|-ō-скланенняў)

Прыметнікі гэтай групы скланяюцца гэтак жа, як назоўнікі: мужчынскі (на **-us, -er**) і ніякі (на **-um**) род — на ўзор другога скланення, жаночы (на **-a**) — на ўзор першага скланення. Напрыклад: **bonus, bona, bonum** — *добры, добрая, добрае*; **liber, libēra, libĕrum** — *вольны, -ая, -ае*; **pulcher, pulchra, pulchrum** — *прыгожы, -ая, -ае*.

Прыметнікі на **-us**:

clarus, a, um — <i>светлы, славуты</i>						
Sing.			Plur.			
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	clar-ūs	clar-ā	clar-ūm	clar-ī	clar-ae	clar-ā
Gen.	clar-ī	clar-ae	clar-ī	clar-ōrum	clar-ārum	clar-ōrum
Dat.	clar-ō	clar-ae	clar-ō	clar-īs	clar-īs	clar-īs
Acc.	clar-ūm	clar-ām	clar-ūm	clar-ōs	clar-ās	clar-ā
Abl.	clar-ō	clar-ā	clar-ō	clar-īs	clar-īs	clar-īs
Voc.	clar-ě	clar-ā	clar-ūm	clar-ī	clar-ae	clar-ā

Прыметнікі на **-er**, якія захоўваюць **ě** ва ўсіх склонах:

libĕr, ěra, ěrum — <i>вольны, свабодны</i>						
Sing.			Plur.			
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	libĕr	libĕr-ā	libĕr-ūm	libĕr-ī	libĕr-ae	libĕr-ā
Gen.	libĕr-ī	libĕr-ae	libĕr-ī	libĕr-ōrum	libĕr-ārum	libĕr-ōrum
Dat.	libĕr-ō	libĕr-ae	libĕr-ō	libĕr-īs	libĕr-īs	libĕr-īs
Acc.	libĕr-ūm	libĕr-ām	libĕr-ūm	libĕr-ōs	libĕr-ās	libĕr-ā
Abl.	libĕr-ō	libĕr-ā	libĕr-ō	libĕr-īs	libĕr-īs	libĕr-īs
Voc.	libĕr	libĕr-ā	libĕr-ūm	libĕr-ī	libĕr-ae	libĕr-ā

Прыметнікі на **-er**, якія губляюць **ě** ў іншых склонах:

pulchĕr, chra, chrum — <i>прыгожы</i>						
Sing.			Plur.			
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	pulchĕr	pulchr-ā	pulchr-ūm	pulchr-ī	pulchr-ae	pulchr-ā
Gen.	pulchr-ī	pulchr-ae	pulchr-ī	pulchr-ōrum	pulchr-ārum	pulchr-ōrum
Dat.	pulchr-ō	pulchr-ae	pulchr-ō	pulchr-īs	pulchr-īs	pulchr-īs
Acc.	pulchr-ūm	pulchr-ām	pulchr-ūm	pulchr-ōs	pulchr-ās	pulchr-ā
Abl.	pulchr-ō	pulchr-ā	pulchr-ō	pulchr-īs	pulchr-īs	pulchr-īs
Voc.	pulchĕr	pulchr-ā	pulchr-ūm	pulchr-ī	pulchr-ae	pulchr-ā

Прыметнікі разам з назоўнікамі, што захоўваюць **ё** ва ўсіх склонах, можна запомніць як верш:

vesper, puer, socer, gener —

вечар, хлопец, цесць, зяць;

asper, liber, miser, tener —

шурпаты, вольны, гаротны, пяшчотны.

Як і ў беларускай мове, прыметнікі дапасоўваюцца да назоўніка, да якога яны адносяцца, у родзе, ліку і склоне, напрыклад:

dominus bonus; rosa pulchra; donum liberum

Прыметнікі III скланення Adiectiva declinationis III

Прыметнікі трэцяга скланення падзяляюцца на тры падгрупы:

1. Прыметнікі трох канчаткаў, гэта значыць тыя, што маюць у nom. sing. асобны канчатак для кожнага роду: **celer** *m* — *хуткі*, **celëris** *f* — *хуткая*, **celëre** *n* — *хуткае*. Як бачым, некаторыя прыметнікі трох канчаткаў захоўваюць у сваёй аснове **-ё-** ва ўсіх формах. У астатніх прыметнікаў гэтай групы **-ё-** захоўваецца толькі ў nom. sing. мужчынскага роду, а ва ўсіх іншых формах яно выпадае (параўнайце: 2-е скланенне на **-er**): **salūber** *m* — *здаровы*, **salūbris** *f* — *здаровая*, **salūbre** *n* — *здаровае*.

2. Прыметнікі двух канчаткаў, якія маюць у nom. sing. адзін канчатак (а менавіта — **-is**) для мужчынскага і жаночага роду: **levis** *m, f* — *лёгкі, лёгкая*; а другі (**-e**) для ніякага: **leve** *n* — *лёгкі*.

3. Прыметнікі аднаго канчатку, якія маюць у nom. sing. толькі адзін канчатак, аднолькавы для ўсіх трох родаў: **felix** *m, f, n* — *шчаслівы, шчаслівая, шчаслівае*.

У слоўніках прыметнікі трэцяга скланення падаюцца гэтакім чынам: **celer, ëris, ëre** — *хуткі*;

salūber, bris, bre — *здаровы*;

levis, e — *лёгкі*.

Для прыметнікаў аднаго канчатку, апрача формы nom. sing. даецца яшчэ канчаток gen. sing. (альбо частка асновы з канчаткам):

felix, icis — *шчаслівы*.

Усе прыметнікі трэцяга скланення скланяюцца паводле галоснага тыпу (-ī, -iŭm, -iā).

Прыметнікі трох канчаткаў:

salūber, bris, bre — <i>здоровы</i>						
	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	salūber	salūbr-is	salūbr-ě	salūbr-ēs	salūbr-ēs	salūbr-iā
Gen.	salūbr-īs	salūbr-īs	salūbr-īs	salūbr-iŭm	salūbr-iŭm	salūbr-iŭm
Dat.	salūbr-ī	salūbr-ī	salūbr-ī	salūbr-ībŭs	salūbr-ībŭs	salūbr-ībŭs
Acc.	salūbr-ěm	salūbr-ěm	salūbr-ě	salūbr-ēs	salūbr-ēs	salūbr-iā
Abl.	salūbr-ī	salūbr-ī	salūbr-ī	salūbr-ībŭs	salūbr-ībŭs	salūbr-ībŭs
Voc.	salūber	salūbr-is	salūbr-ě	salūbr-ēs	salūbr-ēs	salūbr-iā

Прыметнікі двух канчаткаў:

levis, e — <i>лёгкі</i>						
	Sing.			Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	lev-is	lev-is	lev-ě	lev-ēs	lev-ēs	lev-iā
Gen.	lev-īs	lev-īs	lev-īs	lev-iŭm	lev-iŭm	lev-iŭm
Dat.	lev-ī	lev-ī	lev-ī	lev-ībŭs	lev-ībŭs	lev-ībŭs
Acc.	lev-ěm	lev-ěm	lev-ě	lev-ēs	lev-ēs	lev-iā
Abl.	lev-ī	lev-ī	lev-ī	lev-ībŭs	lev-ībŭs	lev-ībŭs
Voc.	lev-is	lev-is	lev-ě	lev-ēs	lev-ēs	lev-iā

Прыметнікі аднаго канчатку:

felix, īcis — <i>шчаслівы</i>						
Sing.				Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	felix	felix	felix	felīc-ēs	felīc-ēs	felīc- iā
Gen.	felīc-īs	felīc-īs	felīc-īs	felīc- iūm	felīc- iūm	felīc- iūm
Dat.	felīc-ī	felīc-ī	felīc-ī	felīc-ībūs	felīc-ībūs	felīc-ībūs
Acc.	felīc- ēm	felīc- ēm	felix	felīc-ēs	felīc-ēs	felīc- iā
Abl.	felīc-ī	felīc-ī	felīc-ī	felīc-ībūs	felīc-ībūs	felīc-ībūs
Voc.	felix	felix	felix	felīc-ēs	felīc-ēs	felīc- iā

Выключэнне 1: некалькі прыметнікаў аднаго канчатку трэцяга скланення, як выключэнне, скланяюцца паводле зычнага тыпу (-ē, -ūm, -ā). Гэта:

vetus, ēris — *старадаўні*;

pauper, ēris — *бедны*;

dives, ītis — *багаты*;

princeps, īpis — *першы*;

particeps, īpis — *які бярэ ўдзел, прычасны*;

superstes, ītis — *які стаіць побач, які застаўся жывы*.

vetus, ēris — <i>старадаўні</i>						
Sing.				Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	vetus	vetus	vetus	vetēr-ēs	vetēr-ēs	vetēr- ā
Gen.	vetēr-īs	vetēr-īs	vetēr-īs	vetēr- ūm	vetēr- ūm	vetēr- ūm
Dat.	vetēr-ī	vetēr-ī	vetēr-ī	vetēr-ībūs	vetēr-ībūs	vetēr-ībūs
Acc.	vetēr- ēm	vetēr- ēm	vetus	vetēr-ēs	vetēr-ēs	vetēr- ā
Abl.	vetēr-ē	vetēr-ē	vetēr-ē	vetēr-ībūs	vetēr-ībūs	vetēr-ībūs
Voc.	vetus	vetus	vetus	vetēr-ēs	vetēr-ēs	vetēr- ā

Выключэнне 2: яшчэ некалькі прыметнікаў маюць abl. sing. на -ī, a gen. plur. на -um:

celer, ēris, ēre — *хуткі* **celērī, celērum** (nom., plur. *n* *celerīa*);

memor, ōris — *памятлівы* **memōrī, memōrum**;

inops, ōpis — *немаёмны, бязрадны* **inōpī, inōpum**;

supplex, īcis — *умольны* **supplīcī, supplīcum**.

Ступені параўнання прыметнікаў Gradus comparatiōnis adiectivōrum

Як і ў іншых мовах, у лацінскай ёсць тры ступені параўнання:

звычайная ступень	—	gradus positīvus,
вышэйшая ступень	—	gradus comparatīvus,
найвышэйшая ступень	—	gradus superlatīvus.

Вышэйшая ступень (gradus comparatīvus) утвараецца дадаваннем да асновы суфікса **-ior** для мужчынскага і жаночага, і суфікса **-ius** для ніякага роду. Аснова атрымліваецца з формы gen. sing. мужчынскага роду адкіданнем канчатку **-ī** ці **-īs**. Напрыклад:

Positīvus	Аснова	Comparatīvus
clarus — <i>светлы</i>	clar(-ī)	clar-ior, clar-ior, clar-ius — <i>святлейшы, -я, -е</i>
liber — <i>вольны</i>	liber(-ī)	liber-ior, liber-ior, liber-ius — <i>вальнейшы, -я, -е</i>
pulcher — <i>прыгожы</i>	pulchr(-ī)	pulchr-ior, pulchr-ior, pulchr-ius — <i>прыгажэйшы, -я, -е</i>
celer — <i>хуткі</i>	celer(-is)	celer-ior, celer-ior, celer-ius — <i>хутчэйшы, -я, -е</i>
saluber — <i>здаровы</i>	salubr(-is)	salubr-ior, salubr-ior, salubr-ius — <i>здравейшы, -я, -е</i>
levis — <i>лёгка</i>	lev(-is)	lev-ior, lev-ior, lev-ius — <i>лягчэйшы, -я, -е</i>
felix — <i>шчаслівы</i>	felic(-is)	felic-ior, felic-ior, felic-ius — <i>шчаслівейшы, -я, -е</i>

Прыметнікі ў вышэйшай ступені скланяюцца паводле III-га зычнага скланення:

clarior, clarius — <i>святлейшы, -я, -е</i>						
Sing.				Plur.		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	clarior	clarior	clarius	clarior-ēs	clarior-ēs	clarior-ā
Gen.	clarior-īs	clarior-īs	clarior-īs	clarior-ūm	clarior-ūm	clarior-ūm
Dat.	clarior-ī	clarior-ī	clarior-ī	clarior-ībūs	clarior-ībūs	clarior-ībūs
Acc.	clarior-ēm	clarior-ēm	clarius	clarior-ēs	clarior-ēs	clarior-ā
Abl.	clarior-ē	clarior-ē	clarior-ē	clarior-ībūs	clarior-ībūs	clarior-ībūs
Voc.	clarior	clarior	clarius	clarior-ēs	clarior-ēs	clarior-ā

Найвышэйшая ступень (gradus superlatīvus) утвараецца дадаваннем да асновы суфікса **-issīm-** і канчаткаў I — II скланенняў **-us, -a, -um**. Напрыклад:

Positīvus	Аснова	Superlatīvus
clarus	clar(-ī)	clar-issīm-us, clar-issīm-a, clar-issīm-um — <i>найсвятлейшы, -я, -е</i>
levis	lev(-is)	lev-issīm-us, lev-issīm-a, lev-issīm-um — <i>найлягчэйшы, -я, -е</i>
felix	felīc(-is)	felic-issīm-us, felic-issīm-a, felic-issīm-um — <i>найшчаслівейшы, -я, -е</i>

Прыметнікі на **-er** як I — II, гэтак і III скланенняў утвараюць superlatīvus ад формы назоўнага склону мужчынскага роду дадаваннем да яе суфікса **-rīm-** і канчаткаў I — II скланенняў **-us, -a, -um**. Напрыклад:

Positīvus	Superlatīvus
liber	liber-rīm-us, a, um — <i>найвальнейшы, -я, -е</i>
pulcher	pulcher-rīm-us, a, um — <i>найпрыгажэйшы, -я, -е</i>
celer	celer-rīm-us, a, um — <i>найхутчэйшы, -я, -е</i>
saluber	saluber-rīm-us, a, um — <i>найздаравейшы, -я, -е</i>

П'ять прыметнікаў III-га скланення на **-īlis** утвараюць *superlatīvus* дадаваннем да асновы суфікса **-lim-** і канчаткаў I — II скланенняў **-us, -a, -um**.

Positīvus	Superlatīvus
facilis — <i>лёгка</i>	facil-lim-us, a, um — <i>найлягчэйшы, -я, -е</i>
difficilis — <i>цяжка</i>	difficil-lim-us, a, um — <i>найцяжэйшы, -я, -е</i>
similis — <i>падобны</i>	simil-lim-us, a, um — <i>найпадобнейшы, -я, -е</i>
dissimilis — <i>непадобны</i>	difficil-lim-us, a, um — <i>найнепадобнейшы, -я, -е</i>
humilis — <i>нізкі</i>	humil-lim-us, a, um — <i>найніжэйшы, -я, -е</i>

Ад складаных прыметнікаў, якія заканчваюцца на **-dīcus, -fīcus, -vōlus**, *comparatīvus* будзе заканчвацца на **-entior, -entius**, а *superlatīvus* — на **-entissimus, -a, -um**:

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
maledīcus, a, um — <i>ліхаслоўны</i>	maledicentior, maledicentius	maledicentissimus, a, um
magnificus, a, um — <i>велічны</i>	magnificentior, magnificentius	magnificentissimus, a, um
benevōlus, a, um — <i>добразычлівы</i>	benevolentior, benevolentius	benevolentissimus, a, um

Прыметнікі I — II скланенняў на **-eus, -īus, -uus** утвараюць ступені параўнання апісальна з прыслоўямі **magis** — *больш* і **maxīme** — *найбольш*. Напрыклад:

idoneus — *прыдатны*, **magis idoneus** — *больш прыдатны*, **maxīme idoneus** — *найбольш прыдатны*.

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
idoneus, a, um — <i>прыдатны</i>	magis idoneus, a, um	maxīme idoneus, a, um
dubius, a, um — <i>сумнеўны</i>	magis dubius, a, um	maxīme dubius, a, um
arduus, a, um — <i>стромкі</i>	magis arduus, a, um	maxīme arduus, a, um

Некалькі прыметнікаў утвараюць ступені параўнання ад розных асноваў, якія нібы дапаўняюць адна адну (гэтак званыя суплетыўныя формы). Параўнайце беларускае: добры, лепшы, найлепшы:

Positivus	Comparativus	Superlativus
bonus — <i>добры</i>	melior, melius — <i>лепшы</i>	optimus, a, um — <i>найлепшы</i>
malus — <i>кепскі, дрэнны</i>	peior, peius — <i>горшы</i>	pessimus, a, um — <i>найгоршы</i>
magnus — <i>вялікі</i>	maior, maius — <i>большы</i>	maximus, a, um — <i>найбольшы</i>
parvus — <i>малы</i>	minor, minus — <i>меншы</i>	minimus, a, um — <i>найменшы</i>
multī — <i>многія</i>	plures, plura — <i>шматлікія</i>	plurimi, ae, a — <i>самыя шматлікія</i>
multum — <i>многа, шмат</i>	plus — <i>больш</i>	plurimum — <i>найбольш</i>

У некаторых выпадках comparativus і superlativus утвараюцца не ад асновы звычайнай ступені прыметніка, а ад асновы прыназоўнікаў.

(Хоць іншым разам ад гэтых жа прыназоўнікаў могуць утварацца таксама з дапамогаю суфіксаў і прыметнікі ў звычайнай ступені.) Часам у якасці звычайнай ступені могуць ужывацца нескланяльныя прыметнікі (**nequam, frugi**) альбо імёны, якія могуць выступаць як прыметнікі і як назоўнікі (**iuvenis і senex**).

	Comparativus	Superlativus
extrā — <i>звонку</i> externus — <i>вонкавы</i>	exterior, exterius — <i>вонкавы</i>	extrēmus, a, um — <i>найдалейшы</i>
intrā — <i>унутры</i> internus — <i>унутраны</i>	interior, interius — <i>глыбейшы</i>	intimus, a, um — <i>найглыбейшы</i>
īnfrā — <i>унізе</i> infernus — <i>ніжні</i>	inferior, inferius — <i>ніжэйшы</i>	infimus, a, um imus, a, um — <i>найніжэйшы</i>
suprā — <i>уверсе</i> superus — <i>верхні</i>	superior, superius — <i>вышэйшы</i>	suprēmus, a, um summus, a, um — <i>найвышэйшы</i>

prope — <i>блізка</i> propinquus — <i>блізкі</i>	propior, propius — <i>бліжэйшы</i>	proximus, a, um — <i>найбліжэйшы</i>
post — <i>пасля</i> posterus — <i>наступны</i>	posterior, posterius — <i>пазнейшы</i>	postrēmus, a, um — <i>апошні</i>
prae — <i>перад</i>	prior, prius — <i>першы з двух</i>	prīmus, a, um — <i>першы з многіх</i>
citrā — <i>з гэтага боку</i>	citerior, citerius — <i>гэтабочны, бліжэйшы</i>	
ultrā — <i>з таго боку</i>	ulterior, ulterior — <i>тагабочны, далейшы</i>	ultimus, a, um — <i>найдалейшы, апошні</i>
dē — <i>з</i>	deterior, deterius — <i>горшы</i>	deterīmus, a, um — <i>найгоршы</i>
potis (арх.) — <i>які можа</i>	potior, potius — <i>лепшы, пераважны; potius лепш</i>	potissimus, a, um — <i>наилепшы, potissimum — наилепш</i>
iuvenis — <i>малады, юначы</i>	iunior, iunius — <i>маладзейшы</i>	
senex — <i>стары</i>	senior, senius — <i>старэйшы</i>	
nequam (нескл.) — <i>няздатны, нягодны</i>	nequior, nequius — <i>няздатнейшы, нягоднейшы</i>	nequissimus, a, um — <i>найнягоднейшы</i>
frugi (нескл.) — <i>карысны, прыстойны</i>	frugalior, frugalius — <i>карыснейшы, прыстойнейшы</i>	frugalissimus, a, um — <i>найкарыснейшы</i>

Заўвага: ёсць некалькі прыметнікаў, утвораных ад прыназоўнікаў, якія ператварыліся ў назоўнікі:

īnferī, ōrum — ніжнія, падземныя (жыхары, багі);

superī, ōrum — вышнія, нябесныя (жыхары, багі);

posterī, ōrum — нашчадкі;

exterī, ōrum — замежнікі.

ПРЫСЛОЎЕ ADVERBIUM

Прыслоўі, утвораныя ад прыметнікаў

Прыслоўі ад прыметнікаў I — II скланенняў утвараюцца дадаваннем да асновы прыметніка канчатку **-ē**, ад прыметнікаў III скланення дадаваннем канчатку **-īter**, а ад прыметнікаў аднаго канчатку на **-ns** заменай **-ns** на **-nter**.

Вышэйшая ступень роўная форме ніякага роду вышэйшай ступені прыметнікаў.

Найвышэйшая ступень утвараецца ад асновы найвышэйшай ступені прыметнікаў дадаваннем канчатку **-ē**:

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
clar-e	clar-ius	clarissīm-e
liber-e	liber-ius	liberrīm-e
pulchr-e	pulchr-ius	pulcherrīm-e
celer-īter	celer-ius	celerrīm-e
salubr-īter	salubr-ius	saluberrīm-ē
lev-īter	lev-ius	lev-issīm-e
felic-īter	felic-ius	felic-issīm-e
pruden-ter	prudent-ius	prudentissīm-e
vehemen-ter	vehement-ius	vehementissīm-e

Заўвагі: ад прыметніка **bonus** — *добры* прыслоўе будзе **benē**, ад прыметніка **malus** — *malē*.

Ад прыметнікаў III скланення **audax** — *смелы, зухвалы*; **sollers** — *умелы* прыслоўі будуць адпаведна **audacter**, **sollerter**.

Ад займеннага прыметніка **alius** — *іншы* прыслоўе будзе **alīter** — *інакш*.

Ад прыметнікаў I — II скланенняў **firmus** — *моцны*, **largus** — *шчодры*, **humānus** — *чалавечы* прыслоўі будуць **firmē** альбо **firmīter**, **largē** альбо **largīter**, **humāne** альбо **humanīter**.

Няправільныя формы ступеняў параўнання:

Positīvus	Comparatīvus	Superlatīvus
magnopere valde — <i>вельмі</i>	magis — <i>больш</i>	maxime — <i>найбольш</i>
multum — <i>шмат</i>	plus — <i>больш</i>	plurimum — <i>найбольш</i>
non multum — <i>няшмат</i>	minus — <i>менш</i>	minime — <i>найменш</i>
prope — <i>блізка</i>	propius — <i>бліжэй</i>	proxime — <i>найбліжэй</i>
matūre — <i>рана</i>	maturius — <i>раней</i>	maturrime maturissime — <i>найраней</i>
saepe — <i>часта</i>	saepius — <i>часцей</i>	saepissime — <i>найчасцей</i>
diu — <i>доўга</i>	diutius — <i>даўжэй</i>	diutissime — <i>найдаўжэй</i>
nuper — <i>нядаўна</i>		nuperime — <i>зусім нядаўна</i>

Ад некаторых прыметнікаў прыслоўямі могуць зрабіцца застылыя формы склонаў. Найчасцей гэта асс. і abl., напрыклад:

Acusatīvus

certum — *зрэшты*

demum — *толькі*

multum — *шмат*

nimum — *зашмат, празмерна*

partim — *часткова*

paulum — *няшмат, крыху*

plerumque — *з большага*

plurimum — *найбольш*

postrimum — *урэшце*

potissimum — *лепш за ўсё*

primum — *спярша*

quantum — *колькі*

statim — *адразу ж*

tantum — *столькі, толькі*

facile — *лёгка*

impune — *беспакарана*

Ablatīvus

citō — *хутка*
continuō — *адразу*
crebrō — *часта*
falsō — *памылкова*
forte — *выпадкам*
meritō — *слушина; заслужана*
modō — *толькі*
necessariō — *змушана*
perpetuō — *заўсёды, вечна*
postrēmō — *нарэшце*
primō — *упершыню*
rarō — *рэдка*
serō — *позна*
sponte — *на сваёй волі*
subitō — *раптоўна, адразу ж*
tutō — *бяспечна*
ultrō — *да таго ж*

Прыслоўямі могуць рабіцца таксама формы іншых склонаў (назоўнага, колішняга меснага) і словазлучэнні, напрыклад прыназоўнікавыя, займеннікавыя ці дзеяслоўныя, а таксама суфіксальныя ўтварэнні. Напрыклад:

intus — *унутры*
frustra — *дарэмна*
rursus — *зноў*
satis — *досыць, дастаткова*
sic — *так*
herī — *учора*
vesperī — *увечары*
noctū — *уначы*
adhūc — *дагэтуль*
admōdum — *вельмі*
antea — *да таго, раней*
imprimis — *перш за ўсё*

obviam — *насустрач*
 postea — *пасля таго, потым*
 praeterea — *апрача таго*
 scilicet — *менавіта*
 videlicet — *вядома, відавочна*
 semper — *заўсёды*
 antiquitus — *даўней*
 funditus — *грунтоўна, дазвання, ушчэнт*

ЗАЙМЕННИК PRONŌMEN

Асабовыя займеннікі Pronomīna personalia

	Persōna prima		Persōna secunda	
	Sing.			
Nom.	ego	<i>я</i>	tū	<i>ты</i>
Gen.	meī	<i>мяне</i>	tuī	<i>цябе</i>
Dat.	mihī	<i>мне</i>	tibī	<i>табе</i>
Acc.	mē	<i>мяне</i>	tē	<i>цябе</i>
Abl.	mē	<i>мною</i>	tē	<i>табою</i>
	mēcum	<i>са мною</i>	tēcum	<i>з табою</i>
	Plur.			
Nom.	nos	<i>мы</i>	vos	<i>вы</i>
Gen.	nostrī	<i>нас</i>	vestrī	<i>вас</i>
	nostrum	<i>з нас</i>	vestrum	<i>з вас</i>
Dat.	nobīs	<i>нам</i>	vobīs	<i>вам</i>
Acc.	nos	<i>нас</i>	vos	<i>вас</i>
Abl.	nobīs	<i>намі</i>	vobīs	<i>вамi</i>
	nobiscum	<i>з намі</i>	vobiscum	<i>з вамi</i>

Заўвагі: Gen. plur. мае дзве формы: nostrī, vestrī і nostrum, vestrum.

Першая форма выражае звычайна аб'ект нейкага ўздзеяння ці пачуцця, выказанага назоўнікам, які адносіцца да яе (гэтак званы genetīvus obiectīvus):

memoria **nostrī** — *памяць пра нас*;

amor **vestrī** — *любоў да вас.*

Другая форма абазначае цэлае, з якога бярэцца частка (гэтак званы частковы родны склон *genetivus partitivus*):

немо **nostrum** — *ніхто з нас;*

quis **vestrum?** — *хто з вас?*

Прыназоўнік **cum** (abl.) з асабовымі і зваротным займеннікамі ставіцца пасля іх і пішацца разам: **mēcum, vobiscum, sēcum.**

У якасці асабовага займенніка трэцяй асобы ўжываюцца ўказальныя, перад усім **is** (гл. ніжэй).

Назоўны склон асабовых займеннікаў ставіцца звычайна толькі тады, калі на яго падае лагічны націск. Напрыклад:

Ego laboro, **tu** dormis. — *Я працую, а ты спіш.*

Зваротны займеннік *Pronōmen reflexivum*

Як і ў беларускай мове, адны і тыя ж формы зваротнага займенніка ўжываюцца як для множнага, так і для адзіночнага ліку.

Persōna tertia sing. et plur.	
Nom.	—
Gen.	suī — <i>сябе</i>
Dat.	sibī — <i>сабе</i>
Acc.	sē — <i>сябе</i>
Abl.	sē — <i>сабою</i> sēcum — <i>з сабою</i>

У лацінскай мове зваротны займеннік ужываецца толькі для трэцяй асобы. Для першай і другой асобы ў значэнні зваротнага ўжываюцца асабовыя займеннікі.

Параўнайце:

Я хвалю сябе. па-лацінску будзе: Laudo mē.

Ты хваліш сябе. — Laudas tē.

Ён хваліць сябе. — Laudat sē.

<i>Мы хвалім сябе.</i>	—	Laudāmus nos.
<i>Вы хваліце сябе.</i>	—	Laudatis vos.
<i>Яны хваляць сябе.</i>	—	Laudant sē.

Для ўзмацнення і большай экспрэсіўнасці да асабовых і зваротных займеннікаў часам дадаецца суфікс **-met** альбо адбываецца падваенне асновы:

egōmet, mihīmet, vosmet, sēmet;
tute, tētē, sēsē.

Прыналежаўныя займеннікі Pronomīna possessīva

Прыналежаўныя займеннікі ўтвараюцца ад асабовых і зваротнага займеннікаў:

meus, a, um — *мой*;
tuus, a, um — *твой*;
noster, tra, trum — *наш*;
vester, tra, trum — *ваш*;
suus, a, um — *свой* (адз. і мн. лік).

Скланяюцца яны, як і прыметнікі I — II скланення, і маюць тыя самыя канчаткі.

У значэнні прыналежаўнага займенніка трэцяй асобы выкарыстоўваецца родны склон указальных займеннікаў, найчасцей займенніка **is: eius** — *яго*; **eōrum, eārum, eōrum** — *іх*.

Займеннік **suus** ужываецца толькі да трэцяй асобы (у адрозненне ад адпаведнага беларускага займенніка). Параўнайце:

<i>Я люблю свайго брата.</i>	—	Amo fratrem meum .
<i>Ты любіш свайго брата.</i>	—	Amas fratrem tuum .
<i>Ён любіць свайго брата.</i>	—	Amat fratrem suum .
<i>Мы любім свайго брата.</i>	—	Amāmus fratrem nostrum .
<i>Вы любіце свайго брата.</i>	—	Amātis fratrem vestrum .
<i>Яны любяць свайго брата.</i>	—	Amant fratrem suum .

Належыць адрозніваць:

Petrus librum suum iegit.	—	<i>Пятро чытае сваю кніжку</i> (кніжку, якая належыць яму самому).
----------------------------------	---	---

Petrus librum **eius** iegit. — *Пятро чытае яго(ную) кніжку*
(кніжку, якая належыць іншаму, напрыклад, сябру Пятра).

Incolae res **suas** custodiunt. — *Жыхары ахоўваюць свае рэчы.*

Victor res **eōrum** non tetigit. — *Пераможца не крануў іх(ніх)*
(напрыклад, тых, што належаць жыхарам, не сваіх) рэчаў.

Указальныя займеннікі Pronomina demonstratīva

Да гэтай групы займеннікаў належаць:

— **hic, haec, hoc** — *гэты, гэты мой, гэты тут* (прадмет альбо істота ў сферы першай асобы альбо блізкія ў прасторы ці ў часе да таго, хто гаворыць);

— **iste, ista, istud** — *гэты / той, гэты / той твой, гэты / той ля цябе* (прадмет альбо істота ў сферы другой асобы альбо перад тым, хто гаворыць);

— **ille, illā, illud** — *той, той ягоны / іхні, той ля яго / іх* (прадмет альбо істота ў сферы трэцяй асобы альбо аддаленія ў часе ці ў прасторы ад моўцы).

Sing.									
Nom.	hic	haec	hoc	iste	ista	istud	ille	illā	illud
Gen.	huius	huius	huius	istīus	istīus	istīus	illīus	illīus	illīus
Dat.	huic	huic	huic	istī	istī	istī	illī	illī	illī
Acc.	hunc	hanc	hoc	istum	istam	istud	illum	illam	illud
Abl.	hōc	hāc	hōc	istō	istā	istō	illō	illā	illō
Plur.									
Nom.	hī	hae	haec	istī	istae	istā	illī	illae	illā
Gen.	hōrum	hārum	hōrum	istōrum	istārum	istōrum	illōrum	illārum	illōrum
Dat.	hīs	hīs	hīs	istīs	istīs	istīs	illīs	illīs	illīs
Acc.	hōs	hās	haec	istōs	istās	istā	illōs	illās	illā
Abl.	hīs	hīs	hīs	istīs	istīs	istīs	illīs	illīs	illīs

Заўвагі: у склад займенніка **hic, haec, hoc** уваходзіць указальная частціца **-c < -ce**, якая з'яўляецца ў формах nom., dat., acc. і abl. sing. усіх трох радоў, а таксама ў nom. і acc. plur.

ніякага роду. Пры гэтым у ас. sing. мужчынскага і жаночага роду перад гэтай часціцаю адбываецца асіміляцыя папярэдняга **m > n**: **hunc** (з **humc**), **hanc** (з **hamc**).

Некаторыя займеннікі ў ном. і ас. sing. ніякага роду маюць канчатак **-d**: **istud, illud**.

У формах gen. sing. **istius, illius, ipsius** з'яўляецца доўгае **ī**, на якое падае націск. У астатніх займеннікаў гэтае **i** паводле агульнага правіла — кароткае і без націску.

Азначальныя займеннікі Pronomīna determinatīva

Да іх адносяцца:

— **īs, eā, ĭd** — *гэты / той, ён* абазначае прадмет ці істоту, пра якіх ішла ці будзе ісці гаворка;

— **īdem, eādem, ĭdem** — *гэты ж, той жа, ён жа*;

— **ipse, ipsa, ipsum** — *сам, самы*.

Sing.						
Nom.	īs	eā	ĭd	īdem	eādem	īdem
Gen.	eius	eius	eius	eiusdem	eiusdem	eiusdem
Dat.	eī	eī	eī	eīdem	eīdem	eīdem
Acc.	eum	eam	ĭd	eundem	candem	īdem
Abl.	eō	eā	eō	eōdem	eādem	eōdem
Plur.						
Nom.	eī (īī, ī)	eae	eā	eīdem (īīdem, īīdem)	eaedem	eādem
Gen.	eōrum	eārum	eōrum	eorundem	earundem	eorundem
Dat.		eīs (īīs, īs)			īīsdem (īīsdem, īīsdem)	
Acc.	eos	eas	ea	eosdem	easdem	eādem
Abl.		eīs (īīs, īs)			eīsdem (īīsdem, īīsdem)	

Ipse, ipsa, ipsum скланяецца гэтак жа, як і **ille, illa, illud**. Адрозненне толькі ў тым, што форма ніякага роду адзіночнага ліку ў ном. і ас. мае канчатак **-um**.

Адносныя займеннікі Pronomīna relatīva

Да адносных займеннікаў належаць:

quī, quae, quod — які, -ая, -ое; хто, што — ужываецца і ў значэнні прыметніка, і як назоўнік;

quisquis, quidquid — хто б ні, хто-кольвечы, кожны — ужываецца толькі як назоўнік, які ўтварыўся праз падваенне **quis, quid**. Скланяюцца абедзве яго часткі, але сустракаюцца, апрача ном. sing. і ас. sing. для ніякага роду, толькі форма abl. sing. quoquo і форма gen. sing.;

quicumque, quaecumque, quodcumque — хто б ні; які б ні, кожны — ужываецца і як прыметнік, і як назоўнік. Утварыўся даданнем да **quī, quae, quod** нязменнай часціцы **-cumque**. Скланяецца толькі першая частка займенніка: ном. **quicumque**, gen. **cuiuscumque**, dat. **cuiuscumque** і г.д.

Sing.			
Nom.	quī	quae	quod
Gen.	cuius	cuius	cuius
Dat.	cui	cui	cui
Acc.	quem	quam	quod
Abl.	quō	quā	quō
	quōcum	quācum	quōcum
Plur.			
Nom.	quī	quae	quae
Gen.	quōrum	quārum	quōrum
Dat.	quibus	quibus	quibus
Acc.	quos	quas	quae
Abl.	quibus	quibus	quibus
	quibuscum	quibuscum	quibuscum

Пытальныя займеннікі Pronomīna interrogatīva

Да іх належаць:

quis, quid? — *хто? што?*;

qui, quae, quod? — *які, -ая, -ое?*

Гэтыя займеннікі могуць узмацняцца дадаваннем нязменных часціцаў **-nam і ес-**:

quisnam, quidnam? — *хто яшчэ? хто менавіта? што яшчэ? што менавіта?*;

quīnam, quāenam, quodnam? — *які, -ая, -ое яшчэ?, які, -ая, -ое менавіта?*;

ecquis, ecquid? — *няўжо хто? няўжо што?*;

ecquī, ecquae, ecquod? — *няўжо які, -ая, -ое?*;

uter, utra, utrum? — *хто з двух? што з двух? каторы, -ая, -ое з двух?*;

qualis, quale? — *які, -ая, -ое? (паводле якасці)*;

quantus, quanta, quantum? — *які, -ая, -ое? (паводле велічыні)*;

quotus, quota, quotum? — *які, -ая, -ое? (паводле колькасці)*;

quot? — *колькі?*

Займеннік quis? quid?

	Sing.		Plur.	
Nom.	quis ?	quid?	quī?	quae?
Gen.	cuius?	cuius?	quōrum?	quōrum?
Dat.	cui?	cui?	quibus?	quibus?
Acc.	quem?	quid?	quōs?	quae?
Abl.	quō?	quō?	quibus?	quibus?
	quōcum?	quōcum?	quibuscum?	quibuscum?

Займеннік **quī, quae, quod?** скланяецца як аднайменны адносны займеннік. Гэтак жа скланяецца **quīnam, quāenam, quodnam?**

Займеннік **ecquī, ecquae, ecquod?** скланяецца як адносны займеннік.

Займеннікі **qualis?, quantus?, quotus?** скланяюцца як прыметнікі адпаведна III-га і I — II скланенняў.

Займенник **uter?** ŷ gen. i dat. sing має займеннікавыя канчаткі, адпаведна: **utrīus** (з націскам на **ī**), **utrī**, а ў астатніх формах — канчаткі I — II скланенняў.

Незначальныя займеннікі Pronomīna indefinīta

Да незначальных займеннікаў належаць:

quis, quid — *хто-небудзь, што-небудзь*;

qui, quae (qua), quod — *які-небудзь, -ая-небудзь, -ое-небудзь*;

alīquis, alīquid — *хто-небудзь, што-небудзь; нехта, нешта*;

alīquī, alīquā, alīquod — *які-небудзь, -ая-небудзь, -ое-небудзь*;
нейкі, -ая, -ае;

quisquam, quidquam (quicquam) — *хто-небудзь, што-небудзь*;

ullus, ulla, ullum — *які-небудзь, -ая-небудзь, -ое-небудзь; нейкі*,
-ая, -ае;

quispiam, quidpiam — *хтосьці, штосьці*;

quispiam, quaeipiam, quodpiam (quippiam) — *якісьці, -аясьці*,
-оесьці;

quidam, quaedam, quiddam — *хтосьці, штосьці*;

quidam, quaedam, quoddam — *якісьці, -аясьці, -оесьці*;

quisque, quidque — *кожны, -ая, -ае*;

quisque, quaeque, quodque — *кожны, -ая, -ае*;

unusquisque, unumquidque — *кожны-, ая, -ае; усялякі, -ая, -ае*;

unusquisque, unaquaeque, unumquodque — *кожны, -ая, -ае*;
усялякі, -ая, -ае;

quivis, quaevis, quidvis — *хто хочаш, што хочаш*;

quivis, quaevis, quodvis — *які, -ая, -ое хочаш*;

quilibet, quaelibet, quidlibet — *хто заўгодна, што заўгодна*;

quilibet, quaelibet, quodlibet — *які, -ая, -ое заўгодна*;

uterque, utraque, utrumque — *хтосьці з двух, штосьці з двух*;
якісьці, -аясьці, -оесьці з двух;

utervis, utravis, utrumvis — *хто хочаш з двух, што хочаш з двух*;
які, -ая, -ое хочаш з двух;

uterlibet, utralibet, utrumlibet — *хто заўгодна з двух, што*
заўгодна з двух; які, -ая, -ое заўгодна з двух;

alterūter, alterūtra, alterūtrum — адзін ці другі з двух, адна ці другая з дзвюх адно ці другое з двух;

neuter, neutra, neutrum — ніхто з двух (дзвюх), ніводзін з двух, ніводная з дзвюх, ніводнае з двух, ніякі, -ая, -ае;

alius, alia, aliud — іншы, -ая, -ае, другі, -ая, -ае (з многіх);

alter, altēra, altērum — другі, -ая, -ае (з двух / дзвюх);

cetēri, ае, а — іншыя;

relīqui, ае, а — астатнія;

nullus, а, um — ніякі, ніводзін;

nemo — ніхто;

nihil — нішто.

Займеннік **quis, quid** і ўсе складзеныя з ім ужываюцца ў значэнні назоўніка, а займеннік **qui, quae (qua), quod** і ўсе складзеныя з ім — у значэнні прыметніка.

Займеннікі, складзеныя з **uter**, могуць ужывацца і як назоўнікі, і як прыметнікі.

Прыметнікавым займеннікам да **quisquam** будзе **ullus**.

Ва ўсіх займеннікаў, складзеных з **quis** ці **quī** альбо **uter**, скланяецца толькі сам гэты займеннік, а часціцы (**ali-**, **-quam**, **-pīam**, **-dam**, **-que**, **-vis**, **-libet**), якія дадаюцца да яго спераду ці ззаду, застаюцца нязменнымі.

Бліжэйшымі беларускімі адпаведнікамі часціцам **ali-**, **-quam**, **-pīam**, **-dam** будуць часціцы нахштальт **-сьці** альбо **-небудзь**.

У займенніку **unusquisque** скланяюцца два першыя яго складнікі **unus** і **quis**: nom. **unusquisque**, gen. **uniuscuiusque**, dat. **unicuique** і г.д.

Займеннікі **nemo** і **nihil** часам вылучаюць у асобны клас адмоўных займеннікаў (pronomīna negatīva). Яны маюць толькі адзіночны лік.

Займеннік **nemō** (з **ne** + **homo**) скланяецца па трэцяму скланенню як **homo**, але gen. і abl. замяняюцца формамі ад **nullus**, а ў давальным склоне ўжываюцца паралельныя формы.

Форма **nihil** выступае толькі ў nom. і асс., а ў астатніх склонах замяняецца спалучэннем **nulla res** — *ніякая рэч*.

	nemō — <i>ніхто</i>	nihil — <i>нішто</i>
Nom.	nemō	nihil
Gen.	nullūsus	nullūsus rei
Dat.	nemīnī nullī	nullī rei
Acc.	nemīnem	nihil
Abl.	nullō	nullā re

Як адмоўныя прыслоўі (адмоўі) са значэннем **не** ўжываюцца **non** і **haud** (менш моцнае). Калі ў сказе стаяць два адмоўныя словы, то, у адрозненне ад беларускай мовы, у лацінскай яны як бы ўзаемна знішчаюцца і азначаюць тады ўжо сцвярджэнне (часам узмоцненае). Параўнайце напрыклад:

nescio — *не ведаю*, **non nescio** — *я ведаю (добра)*.

Калі адмоўны займеннік **nemo**, **nihil** спалучаецца з адмоўем **non**, то выраз атрымлівае рознае значэнне ў залежнасці ад пазіцыі **non** (перад ці пасля займенніка): **non nemo** — *нехта, хтосьці*; **nemo non** — *кожны*; **non nihil** — *нешта, штосьці*; **nihil non** — *усё*.

Займеннікавыя прыметнікі Adiectiva pronominalia

Да іх належаць дзевяць прыметнікаў, якія ў gen. sing. маюць канчаток **-tus** (з націскам на *t*), у dat. sing. **-tī**, а ва ўсіх іншых склонах — канчаткі I — II скланенняў. Некаторыя з іх адносяць таксама да розных класаў займеннікаў (гл. вышэй).

unus, a, um — *адзін*;

totus, a, um — *увесь, цэлы*;

ullus, a, um — *які-небудзь, нейкі*;

nullus, a, um — *ніякі, ніводзін*;

solus, a, um — *адзіны; самотны*;

alius, a, um — *іншы, другі (з многіх)*;

alter, ěra, ěrum — *другі / адзін (з двух)*;

uter, utra, utrum — *каторы з двух*;

neuter, tra, trum — *ніхто з двух, ніякі*.

Родны і давальны склоны да **alius** утвараюцца ад **alter**: gen. sing. **alterūsus**, dat. sing. **alterī**.

Суадносныя займеннікі Pronomīna correlatīva

У гэты шэраг вылучаюць часам тыя займеннікі, якія могуць суадносіцца адзін з адным у адным альбо некалькіх, блізка пастаўленых сказах. Так, на пытанне **Quem vides?** — *Каго* (пытальны займеннік) *ты бачыш?* можна адказаць, ужываючы розныя па значэнню займеннікі: **Quemdam.** — *Кагосьці* (неазначальны займеннік). **Eum.** — *Яго* (азначальны займеннік). **Quem amas.** — *(Таго,) каго* (адносны займеннік) *ты любіш.*

Пытальныя	Неазначальныя	Указальныя	Адносныя	
			прыватныя	агульныя
quis? (qui?) — хто?	quis, aliquis, quisquam — хто-небудзь; quispiam, quidam — хтосьці; quisque — кожны; quivis — хто хочаш; quilibet — хто-заўгодна; nemo — ніхто	hic — гэты; iste — гэты (твой), той (твой); ille — той (ягоны); is гэты / той (які), ён; idem — гэты ж, той жа, ён жа	qui — хто	quicumque, quisquis — хто б ні
uter? — хто з двух?	utervis — хто хочаш з двух; uterlibet — хто заўгодна з двух	alter — другі / адзін з двух; uterque — кожны з двух, той і другі	uter — хто з двух	uter — хто б ні з двух
quantus? — які вялікі?	aliquantus — якой-небудзь велічыні, даволі вялікі	tantus — такі вялікі, такі	quantus — які вялікі	quantuscumque — які б ні вялікі
qualis? — які па якасці?	—	talis — гэткай якасці, гэткі	qualis — які па якасці	quaecumque — які б ні па якасці, які б ні

quot? (нескл.) — колькі? як имат?	aliquot (нескл.) — <i>некалькі</i>	tot (нескл.) — <i>столькі, так имат; totidem</i> — <i>столькі ж</i>	quot (нескл.) — <i>колькі</i>	quotquot (нескл.), quotcunqve — <i>як бы ні имат, колькі б ні</i>
--	---------------------------------------	---	-------------------------------------	--

Іншым разам да суадносных займеннікаў адносяць толькі пары, якія складаюцца з указальных і адносных займеннікаў, найчасцей гэта: **is... qui** — *той... які*;

talis... qualis — *такі... які* (па якасці);

tantus... quantus — *такі... які* (па велічыні);

tot... quot — *столькі... колькі*.

Да суадносных займеннікаў блізка стаіць таксама група генетычна і сэнсава злучаных з імі суадносных займеннікавых прыслоўяў:

Пытальныя	Неазначальныя	Указальныя	Адносныя	
			прыватныя	агульныя
ubi? — <i>дзе?</i>	alicubi, usquam, usquam — <i>дзе- небудзь</i> ; ubique, ubivis — <i>паўсюль, дзе хочаш</i> ; nusquam — <i>нідзе</i>	hic — <i>тут</i> ; isthic — <i>тут / там (ля цябе)</i> , illhic, ibi — <i>там</i> ; ibidem — <i>там жа</i>	ubi — <i>дзе</i>	ubicunqve — <i>дзе б ні</i>
unde? — <i>адкуль?</i>	alicunde — <i>адкуль- небудзь</i>	hinc — <i>адсюль</i> ; istinc — <i>адсюль / адтуль (ад цябе)</i> ; illinc, inde — <i>адтуль</i> ; indidem — <i>адтуль жа</i>	unde — <i>адкуль</i>	undecunqve — <i>адкуль бы ні</i>

quō? — куды?	aliquō — куды- небудзь	hūc — сюды; istūc — сюды / туды (да цябе), illūc, eō — туды; eōdem — туды ж	quō — куды	quōscunq̄e, quōquō — куды б ні
quā? — кудою? дзе? як?	aliquā — кудой- небудзь, дзе- небудзь	hāc — сюдою, тут; istāc — тудою / сюдою (ля цябе); illāc eā — тудою, там; eādem — тудою ж, там жа	quā — кудою, дзе	quāscunq̄e — кудой бы ні, дзе б ні
quandō? — калі?	aliquandō, unquam — калі-небудзь; quondam — калісьці; nunquam — ніколі	nunc — цяпер; tum, tunc — тады	quum, quandō — калі	quandōscunq̄e — калі б ні
quotiens? — колькі разоў?	aliquotiens — некалькі разоў	totiens — столькі разоў	quotiens — колькі разоў	quotiens- cunq̄e — кожны раз як
quōmodo? — як?	—	ita, sic — так, гэтак	ut — як	utscunq̄e, quōmodo- cunq̄e — як бы ні
quam? — як? наколькі?	—	tam — так, нагэтулькі	—	—

ЛІЧЭБНІК NUMERĀLE

Латінскія лічэбнікі падзяляюцца на колькасныя, парадкавыя, падзяляльныя, лічэбныя прыслоўі.

Лічбы		Колькасныя лічэбнікі	Парадкавыя лічэбнікі	Падзяляльныя лічэбнікі	Лічэбныя прыслоўі
арабскія	рымскія	Numeralia cardinalia Quot? — Колькі?	Numeralia ordinalia — Quōtus? Які на парадку?	Numeralia distributiva Quotēni? — Па колькі?	Adverbia numeralia Quotiens? — Колькі разоў?
1	2	3	4	5	6
1	I	unus, a, um — адзін	primus, a, um — першы	singūli, ae, a — на адным	semel — аднойчы / адзін раз
2	II	duo, duae, duo — два	secundus ці alter — другі	bini, ae, a — на два	bis — двойчы
3	III	tres, tria — тры	tertius — трэці	terni, ae, a trini, ae, a — на тры	ter — тройчы
4	IV	quattuor	quartus	quaterni, ae, a	quater
5	V	quinque	quintus	quini, ae, a	quinquies
6	VI	sex	sextus	seni, ae, a	sexies
7	VII	septem	septimus	septēni, ae, a	septies
8	VIII	octo	octāvus	octōni, ae, a	octies
9	IX	novem	nonus	novēni, ae, a	novies
10	X	decem	decimus	deni, ae, a	decies
11	XI	undēcim	undecimus	undēni, ae, a	undecies
12	XII	duodēcim	duodecimus	duodēni, ae, a	duodecies
13	XIII	tredecim	tertius decimus	terni deni, ae, a	ter decies
14	XIV	quattuordecim	quartus decimus	quaterni deni	quater decies

15	XV	quindċim	quintus decċmus	quini deni	quindċies
16	XVI	sedċim	sextus decċmus	seni deni	sedċies
17	XVII	septendċim	septċmus decċmus	septċni deni	septies decies
18	XVIII	duodeviginti	duodevicesċmus	duodevicċni	duodevicies
19	XIX	undeviginti	undevicesċmus	undevicċni	undevicies
20	XX	viginti	vicesċmus	vicċni	vicies
21	XXI	unus et viginti ūi	unus et vicesċmus	singŭli et vicċni ūi	semel et vicies ūi
22	XXII	viginti unus	ūi vicesċmus	vicċni singŭli	vicies semel
23	XXIII	duo et viginti ūi	primus	bini et vicċni ūi	bis et vicies ūi vicies
28	XXVIII	viginti duo	alter et vicesċmus	vicċni bini	bis
29	XXIX	tres et viginti ūi	ūi vicesċmus alter	terni et vicċni ūi	ter et vicies ūi vicies
30	XXX	viginti tres	tertius et vicesċmus	vicċni terni	ter
40	XL	duodetriginta	ūi vicesċmus tertius	duodetrċicċni	duodetricies
50	L	undetriginta	duodetricesċmus	undetrċicċni	undetricies
60	LX	triginta	tricesċmus	trċicċni	tricies
70	LXX	quadraginta	quadragċsimus	quadragċni	quadragies
80	LXXX	quinquaginta	quinquagesċmus	quinquagċni	quinquagies
90	XC	sexaginta	sexagesċmus	sexagċni	sexagies
100	C	septuaginta	septuagesċmus	septuagċni	septuagies
		octoginta	octogesċmus	octogċni	octogies
		nonaginta	nonagesċmus	nonagċni	nonagies
		centum	centesċmus	centċni	centies
200	CC	ducenti, ae, a	ducentesċmus	ducenti	ducenties

300	CCC	trecenti, ae, a	trecentesimus	trecēni	trecenties
400	CCCC iii CD	quadringenti, ae, a	quadringentesimus	quadringēni	quadringenties
500	D	quingenti, ae, a	quingentesimus	quingēni	quingenties
600	DC	sescenti, ae, a	sescentesimus	sescēni	sescenties
700	DCC	septingenti, ae, a	septingentesimus	septingēni	septingenties
800	DCCC	octingenti, ae, e	octingentesimus	octingēni	octingenties
900	DCCCC iiii CM	nongenti, ae, a	nongentesimus	nongēni	nongenties
1000	M	mille	millesimus	singūla milia	milies millies
2 000	MM iiii ii	duo milia millia	bis millesimus	bina milia	bis milies
5 000	V	quinque milia	quinquies millesimus	quina milia	quinquies milies
10 000	X	decem milia	decies millesimus	dena milia	decies milies
20 000	XX	viginti milia	vicies millesimus	vicēna milia	vices milies
50 000	L	quingenta milia	quinquagies millesimus	quinquagēna milia	quinquagies milies
100 000	l̄	centum milia	centies millesimus	centēna milia	centies milies
200 000	ll̄	ducenta milia	ducenties millesimus	ducēna milia	ducenties milies
500 000	ll̄v̄	quingenta milia	quingenties millesimus	quingēna milia	quingenties milies
1 000 000	ll̄x̄	decies centēna milia	decies centies millesimus	decies centēna milia	decies centies milies

Колькасныя лічэбнікі Numeralia cardinalia

Колькасныя лічэбнікі пераважна нескланяльныя. Скланяюцца толькі **unus, duo, tres**, сотні ад двухсот (**ducenti** і наступныя да **nonagenti** ўключна) і **milia** — *тысячы* (мн. л. ад **mille**).

Лічэбнік **unus** скланяецца на ўзор займеннікавых прыметнікаў, **tres** – як прыметнікі III скланення двух канчаткаў; **duo** – у адных склонах мае канчаткі I – II скланенняў, у другіх – III скланення.

	unus, a, um — <i>адзін, адна, адно</i>			duo, duae — <i>два, дзве</i>			tres, tria — <i>тры</i>		
	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>	<i>m</i>	<i>f</i>	<i>n</i>
Nom.	unus	unā	unum	duo	duae	duo	tres	tres	triā
Gen.	unīus	unīus	unīus	duōrum	duārum	duōrum	trium	trium	trium
Dat.	unī	unī	unī	duōbus	duābus	duōbus	tribus	tribus	tribus
Acc.	unum	unam	unum	duos	duas	duo	tres	tres	triā
Abl.	unō	unā	unō	duōbus	duābus	duōbus	tribus	tribus	tribus

Unus можа абазначаць таксама *толькі адзін, адзіны*. Ужываецца таксама і ў множным ліку:

— калі абазначае *толькі адны*: **uni reges** — *толькі адны каралі*;

— пры супрацьпастаўленні: **uni... alteri** — *адны... другія*; у sing.:

unus... alter (альбо таксама **alter... alter**) — *адзін... другі*;

— з pluralia tantum: **unae cunae** — *адна калыска*.

На ўзор **duo** скланяецца таксама **ambo, ambae, ambo** — *абодва, абедзве*.

Сотні, пачынаючы ад **ducenti, ae, a** скланяюцца, як прыметнікі I – II скланенняў у множным ліку.

Лічэбнік **mille** ў адзіночным ліку не скланяецца, а множны лік **milia** з'яўляецца назоўнікам і скланяецца паводле III галоснага скланення ды згодна са сваім значэннем “тысячы” патрабуе пасля сябе роднага склону.

Параўнайце:

	mille — <i>тысяча</i>	milia — <i>тысячы</i>
Nom.	mille milītes	duo miliā milītum
Gen.	mille milītum	duorum milium milītum
Dat.	mille militībus	duobus milībus milītum
Acc.	mille milītes	duo miliā milītum
Abl.	mille militībus	duobus milībus milītum

Лікі большыя за 10, якія заканчваюцца на 8 і 9, звычайна перадаюцца праз адыманне 2 і 1 ад наступнага дзесятка:

duo-de-viginti (літаральна: два ад дваццаці) — *васемнаццаць*, **undeviginti** (адзін ад дваццаці) — *дзесятнаццаць*, **duodetriginta** — *дваццаць восем* і г.д.

Парадак, у якім стаяць часткі колькаснага лічэбніка, можа быць:

а) як у беларускай мове, ад большага да меншага і без злучніка: **viginti quinque** — *дваццаць пяць*;

б) ад меншага да большага (як напрыклад у нямецкай мове), і тады паміж часткамі лічэбніка ставіцца злучнік **et** альбо **ac**: **quinque et** (альбо **ac**) **viginti** (параўн. ням.: fünf und zwanzig) — *дваццаць пяць*. Гэты парадак амаль ніколі не ўжываецца ў лічбах большых за 100.

Аднак калі лічэбнік складаецца толькі з тысячаў і сотняў, тады звычайным з'яўляецца ўжыванне злучніка **et** ці **ac**: **mille et ducenti milītes**, **duo milia et ducenti milītes**.

Але: **duo milia ducenti viginti milītes** — без злучніка, бо да сотняў і тысячаў дадазеныя яшчэ дзесяткі.

Парадкавыя лічэбнікі Numeralia ordinalia

Парадкавыя лічэбнікі скланяюцца, як прыметнікі I – II скланенняў. У адрозненне ад беларускай мовы, у лацінскай усе часткі ліку году, дня і часу заўсёды перадаюцца парадкавымі лічэбнікамі:

annō millesimō nongentesimō quinquagesimō quartō — *у тысяча дзевяцьсот пяцьдзесят чацвёртым годзе*; **dies vicesima quarta** — *дваццаць чацвёрты дзень*; **hora vicesima tertia** — *дваццаць трэця гадзіна*.

Primus абазначае *першы* з *многіх*, калі ж трэба сказаць *першы* з *двух*, ужываецца **prior**. Гэтак жа **secundus** абазначае *другі* з *многіх*, а **alter** – *другі* з *двух*.

У парадкавых ліках 21-ы, 31-ы, 41-ы і г.д. замест **primus** можа ўжывацца колькасны лічэбнік **unus**, асабліва калі ён ставіцца перад большым лікам (у парадку ад меншага да большага): **unus et tricesimus**, але **tricesimus primus** — *трыццаць першы*. У ліках 22-і, 32-і, 42-і і г.д. замест **secundus** пераважна ўжываецца **alter**: **alter et quadragesimus** ці **quadragesimus alter** — *сорак другі*.

Парадак, у якім ставяцца часткі парадкавых лічэбнікаў, гэтакі ж, як і ў колькасных. Толькі ў ліках ад 13-га да 17-га лічба, якая абазначае адзінкі, звычайна ставіцца перад дзесяткам і без злучніка: **tertius decimus** — *трынаццаты*, **quintus decimus** — *пятнаццаты* (але **septimus et vicesimus** ці **vicesimus septimus** — *дваццаць сёмы*).

Падзяляльныя лічэбнікі Numeralia distributiva

Падзяляльныя лічэбнікі скланяюцца паводле I–II скланенняў, але амаль заўсёды маюць родны склон на **-um** замест **-orum** (**binum**, **trinum** і г.д.), з выняткам толькі аднаго лічэбніка, які не заканчваецца на **-ni**, а менавіта **singūli**, ад якога gen. заўсёды будзе **singulorum**.

Падзяляльныя займеннікі ўжываюцца:

1) пры адказе на пытанне: *на колькі* (на кожнага, за раз)?:

Manus digitos habent quinos. — *Рукі маюць на пяць пальцаў* (на кожнай).

Terni milites pontem transibant. — *Жаўнеры пераходзілі мост на трое* (за раз).

2) пры множанні, у якасці другога множніка. Пры гэтым першы множнік будзе перадавацца лічэбным прыслоўем:

ter quaterna sunt duodēcim — *тры* (памножыць) *на чатыры* будзе *дванаццаць*.

3) замест колькасных лічэбнікаў пры зборных назоўніках pluralia tantum (**nuptiae**, **scalae**, **castra** ды інш.). Напрыклад: **binae nuptiae** — *два вяселлі*, **trinae bigae** — *тры запрэжкі* ды інш. Лічэбнік **singūli** можа замяняцца пры гэтым на **uni**, а **terni** – на **trini** са зменаю значэння. Так, **singulae nuptiae** будзе азначаць *на адным вяселлі* / *одно вясел-*

ле на кожнага ці па адным вяселлі / адно вяселле за раз, а **unaе nuptiae** – толькі адно вяселле. Гэтак жа **ternae littērae** — па тры лісты (на кожнага, за раз), **trinae littērae** — тры лісты.

Лічэбныя прыслоўі Adverbia numeralia

Лічэбныя прыслоўі да пяці маюць адмысловыя формы, а пачынаючы з пяці ўтвараюцца з дапамогаю суфікса **-ies**. Адказваюць на пытанне **quotiens?** *колькі разоў?* Напрыклад:

bis in anno — двойчы / два разы ў год, **quinquies in die** — пяць разоў на дзень.

Ужываюцца яны пры множанні ў якасці першага множніка таксама і ў ліках, якія абазначаюць мільёны і якія выражаюцца праз множанне дзесяткаў на 100.000 — 1.000.000, 2.000.000, 4.000.000 і г.д. Напрыклад:

quinquies sena sunt triginta — пяць (памножыць) на шэсць будзе трыццаць;

decies centēna milia (літаральна: дзесяць на сто тысяч) — адзін мільён, **vicies centēna milia** — два мільёны і г.д.

Лічэбныя прыслоўі, якія адказваюць на пытанне *каторы раз?*:

primum — першы раз; **iterum** — другі раз, зноў; **tertium** — трэці раз; **quartum** — чацвёрты раз.

Прыслоўе **primo** абазначае *спярша, спачатку*.

Словаўтварэнне лічэбнікаў

Калі ведаць лікі да 10, то вытворныя ад іх лікі, якія абазначаюць дзесяткі і сотні, можна лёгка пазнаць па адмысловых заканчэннях:

	Колькасныя	Парадкавыя	Лічэбныя прыслоўі
Дзесяткі	-ginta ці -ginti	-gesīmus, a, um ці -cesīmus, a, um	-gies ці -cies
Сотні	-centi, ae, a ці -genti, ae, a	-centesīmus, a, um ці -gentesīmus, a, um	-centies ці -genties

Падзяляльныя лічэбнікі і для дзесяткаў і для сотняў маюць толькі два заканчэнні ў залежнасці ад папярэдняга гука асновы: **-gēni** і **-cēni**.

Арыфметычныя дзеянні

Чатыры арыфметычныя дзеянні называюцца і перадаюцца словамі гэтак:

— **additio** складанне ($a + b = c$):

octo et quattuor sunt duodēcim — *восем і чатыры будзе пяць.*

— **subtractio** адыманне ($a - b = c$):

de septem quinque sunt duo — *ад сямі (адняць) пяць будзе два.*

— **multiplicatio** множанне ($a \times b = c$):

bis quaterna sunt octo — *два (памножыць) на чатыры будзе восем* (літаральна двойчы па чатыры ёсць восем).

— **divisio** дзяленне ($a : b = c$):

quindēcim in tria divīsa sunt quinque — *пятнаццаць падзяліць на тры будзе пяць.*

Дробы Fractiones

Дробы перадаюцца словамі гэтак:

— лічнік перадаецца колькасным лічэбнікам, а назоўнік – парадкавым, да якога дадаецца слова **pars** ці **partes** (*частка, часткі*):

3/5 tres quintae partes — *тры п'ярых;*

— калі лічнік 1, ён не называецца:

1/4 quarta pars — *адна чацвёртая;*

— назоўнік не называецца, калі ён большы за лічнік на 1:

4/5 quattuor partes — *чатыры п'ярых;*

— 1/2 называецца **dimidia pars** ці **dimidium**, альбо (асабліва тады, калі паядноўваецца з цэлымі лікамі) – **semis** (gen. **semissis**). Напрыклад: **tres unciae et semis** — *тры з паловай унцыі.*

ДЗЕЯСЛОЎ VERBUM

Пры змяненні дзеясловаў, як і ў беларускай мове, адрозніваюцца:

— **тры асобы persōnae**:

- першая — асоба, якая мовіць (я, мы) **persōna prima** (1.);
- другая — асоба, да якой звяртаюцца (ты, вы) **persōna secunda** (2.);
- трэцяя – асоба пра якую гавораць (ён, яны) **persōna tertia** (3.).

— два лікі **numĕri**:

- адзіночны *singulāris* (sing.);
- множны *plurālis* (plur.);

— шэсць часоў **tempĕra**:

- цяперашні – прэзэнс *praesens* (praes.);
- прошлы няскончаны – імпэрфэкт *imperfectum* (impf.);
- будучы першы, ці просты – футурум I *futūrum primum seu simplex* (fut. I);
- прошлы скончаны – пэрфэкт *perfectum* (perf.);
- запрошлы – плюсквампэрфэкт *plusquamperfectum* (pperf.);
- будучы другі, ці завершаны – футурум II *futūrum secundum seu exactum* (fut. II);

— тры лады **modi**:

- абвесны *indicatīvus* (ind.);
- умоўны *coniunctīvus* (coni.);
- загадны *imperatīvus* (imper.);

— два станы **genĕra**:

- незалежны *actīvum* (act.);
- залежны *passīvum* (pass.).

Апрача асабовых (спрагальных) формаў дзеяслова (*verbum finītum*), гэта значыць формаў, што вызначаюцца асабовымі канчаткамі, існуюць **неасабовыя** (неспрагальныя) формы (*verbum infinītum*), якія не змяшчаюць указання на асобу і якія таксама называюцца аддзеяслоўнымі імёнамі *nomīna verbaalia*. Іх можна падзяліць на дзве групы:

а) **аддзеяслоўныя назоўнікі**: *infinitīvus* (inf.) неазначальная форма дзеяслова альбо **інфінітыў**; *gerundium* **герундый** – аддзеяслоўны назоўнік, які абазначае дзеянне як працэс; *supīnum* (sup.) **супін** – аддзеяслоўны назоўнік, які абазначае мэту дзеяння.

б) **аддзеяслоўныя прыметнікі**: *participium* (part.) **дзеепрыметнік**; *gerundīvum* **герундыў** – аддзеяслоўны прыметнік са значэннем павіннасці.

Асновы і асноўныя формы дзеяслова

Усе формы дзеяслова ў лацінскай мове ўтвараюцца ад трох асноваў. Гэтыя асновы вызначаюцца па чатырох асноўных формах дзеяслова:

laudo	laudāvī	laudātum	laudāre
(я) хвалю	(я) пахваліў	каб хваліць	хваліць
moneo	monuī	monitum	monēre
lego	legī	lectum	legēre
capio	cepī	captum	capēre
audio	audīvī	audītum	audīre

У такім парадку ўсе дзеясловы звычайна падаюцца ў слоўніках. Калі ў трох апошніх асноўных формах корань застаецца нязменны, то запісваецца толькі зменная частка асновы (канчатак з папярэднімі зменнымі гукамі асновы). Напрыклад:

laudo, āvī, ātum, āre; moneo, uī, itum, ēre; capio, cepī, captum, ěre ды інш.

1. **laudo** (я) хвалю – першая асоба адзіночнага ліку цяперашняга часу абвеснага ладу незалежнага стану;

2. **laudāvī** (я) пахваліў – першая асоба адзіночнага ліку прошлага скончанага часу незалежнага стану;

3. **laudātum** каб хваліць – супін;

4. **laudāre** хваліць – неазначальная форма абвеснага ладу незалежнага стану, інфінітыў.

Паводле першай і чацьвёртай формы (інфінітыва) вызначаецца аснова цяперашняга часу – прэзэнса. Гэта робіцца такім чынам:

а) калі перад канчаткам інфінітыва **-re** стаіць доўгі галосны, для атрымання асновы неабходна адкінуць канчатак **-re**;

б) калі ж перад **-re** стаіць кароткі галосны, аснова вылучаецца з першай формы праз адкіданне канцавога **-o**.

Вось жа, у прыведзеных вышэй дзеясловах асновы цяперашняга часу будуць такія (падкрэслена):

laudo	<u>laudā</u> -re	аснова:	laudā-
moneo	<u>monē</u> -re		monē-
<u>leg</u> -o	legēre		leg-
<u>cap</u> i-o	capēre		capī-
audio	<u>audī</u> -re		audī-

Ад асновы прэзэнса ўтвараюцца часавыя формы сістэмы інфэкта (няскончаныя ў часе): прэзэнс, імпэрфэкт, футурум I, а таксама аддзеяслоўныя імёны: дзеепрыметнік цяперашняга часу незалежнага стану *participium praesentis actīvi* (part. praes. act.), герундый і герундыў.

З другой формы **laudāvī** атрымліваецца аснова пэрфэкта праз адкіданне канчатка **-ī**: **laudāv-**. Ад дадзенай асновы ўтвараюцца ўсе часавыя формы сістэмы пэрфэкта (скончаныя ў часе) незалежнага стану: пэрфэкт, плюсквампэрфэкт, футурум II.

З трэцяй формы **laudātum** выводзіцца аснова супіна праз адкіданне канчатка **-um**: **laudāt-**. Ад яе ўтвараецца дзеепрыметнік прошлага скончанага часу залежнага стану *participium perfecti passīvi* (part. perf. pass.), які служыць для ўтварэння складаных формаў сістэмы пэрфэкта залежнага стану, а таксама дзеепрыметнік будучага часу незалежнага стану *participium futūri actīvi* (part. fut. act.).

Спражэнні дзеяслова *Coniugatiōnes verbi*

Спражэнне дзеяслова вызначаецца па аснове цяперашняга часу.

Дзеясловы I спражэння маюць аснову на **-ā**: **laudā-**.

Дзеясловы II спражэння – на **-ē**: **monē-**.

Дзеясловы IIIа спражэння – на любую зычную, а таксама на **-u** (паходзіць з **v**): **leg-**, **statu-**.

Дзеясловы IIIб спражэння – на кароткую галосную **-ī**: **capī-**.

Дзеясловы IV спражэння – на доўгую галосную **-ī**: **audī-**.

Дзеясловы ўсіх чатырох спражэнняў лепш адразу запамінаць у асноўных формах, бо гэта неабходна для ідэнтыфікацыі і ўтварэння ўсіх іншых дзеяслоўных формаў. Аблегчыць запамінанне дапамагае веданне прыцыпаў утварэння другой і трэцяй формы – пэрфэкта і супіна, дакладнай іх асноваў, якія часам вельмі значна адрозніваюцца ад асновы прэзэнса.

Утварэнне асноўных формаў і асноваў пэрфэкта і супіна

Ёсць шэсць спосабаў утварэння асноваў пэрфэкта ад дзеяслоўнага кораня. Некаторыя з гэтых спосабаў характэрныя для пэўных спражэнняў.

1. Для дзеясловаў I і IV спражэнняў нормаю з'яўляецца пэрфэкт на **-vī** (да асновы прэзэнса дадаецца суфікс **-v-** і канчатак **-ī**), а супін на **-tum**:

laudo, laudāvī, laudātum, laudāre

audio, audīvī, audītum, audīre

Такія дзеясловы часам падаюцца ў слоўніках толькі ў першай асноўнай форме, а астатнія перадаюцца лічбаю, якая ўказвае на скланенне, і маецца на ўвазе, што пэрфэкт і супін утвараюцца паводле нормы:

laudo 1 — *хваліць*;

audio 4 — *чуць*.

2. Для большасці дзеясловаў II спражэння нормай будзе пэрфэкт на **-uī**, супін на **-ītum** ці на **-tum**. Канцавы гук асновы прэзэнса пры гэтым адкідаецца. Напрыклад:

moneo, monuī, monītum, monēre

retineo, retinuī, retentum, retinēre

Шэраг дзеясловаў другога спражэння не мае формы супіна:

iaceo, iacuī, —, iacēre

У слоўніках дзеясловы гэтай групы могуць падавацца гэтакім чынам:

moneo, uī, ītum, ēre — *пераконваць*;

retineo, uī, tum, ēre — *утрымліваць*;

iaceo, uī, —, ēre — *ляжаць*.

3. Дзеясловы IIIа скланення з асноваю на губны, зубны ці гарлавы гук часта маюць пэрфэкт на **-sī**, а супін на **-tum** ці на **-sum**. Зычны, які апынаецца перад **s** ці **t**, асімілюецца. Звонкія губны **b** і гарлавы **g** у гэтай пазіцыі аглушаюцца, прычым спалучэнне **cs** перадаецца літараю **x**. Зубныя **d** і **t** цалкам прыпадабняюцца да наступнага **s**, а падвойнае **ss** пасля доўгага галоснага спрашчаецца да **s**. Напрыклад:

scribo, scripsi (з **scrib+sī**), **scriptum** (з **scrib+tum**), **scribere** *пісаць*;

rego, rexi (з **reg+sī**), **rectum** (з **reg+tum**), **regere** — *кіраваць*;

cedo, cēssi (з **ced+sī**), **cēssum** (з **ced+sum**), **cedere** — *саступаць*;

ludo, lūsi (з **lud+si**), **lūsum** (з **lud+sum**), **ludere** — *гуляць*;

У слоўніках формы пэрфэкта і супіна такіх дзеясловаў звычайна падаюцца цалкам:

rego, rexi, rectum, ere — *кіраваць*.

4. Шмат дзеясловаў розных спражэнняў утвараюць аснову пэрфэкта без дадання да асновы прэзэнса суфіксаў **-v-**, **-u-** ці **-s-**, а падаўжэннем карэннага галоснага. Супін заканчваецца на **-tum** ці на **-sum**.

sēdeo, sēdī, sessum, sēdere — *сядзець*;

ēdo, ēdī, ēsum, ēdere — *есці*;

fōdio, fōdī, fossum, fōdere — *капаць*;

vēnio, vēnī, vēntum, vēnire — *прыходзіць*.

Калі карэнны галосны дзеяслова – кароткае **ā**, то пры падаўжэнні яно дае доўгае **ē**:

āgo, ēgī, actum, āgere — *гнаць, рабіць*;

cāpio, cēpī, captum, cāpere — *браць*.

5. Частка дзеясловаў розных спражэнняў утварае пэрфэкт па дваеннем пачатковага зычнага. Супін заканчваецца на **-tum** ці на **-sum**:

do, dēdī, dātum, dare — *даваць*;

mordeo, momordī, morsum, mordere — *кусаць*;

cado, cecidī, casum, cadere – *падаць*;

pario, pepērī, partum, parere — *нараджаць*.

6. У шэрагу дзеясловаў IIIа спражэння аснова пэрфэкта не адрозніваецца ад дзеяслоўнага караня:

vērto, vērtī, vērsum, vērtēre *наварочваць*;

sōlvo, sōlvī, sōlutum, sōlvēre *развязаць*; *плаціць*;

dēfēndo, dēfēndī, dēfensum, dēfēndēre *абараняць*.

Утварэнне дзеяслоўных формаў

Асабовыя формы дзеяслова ўтвараюцца ад асновы праз дадаванне асабовых канчаткаў альбо непасрэдна, альбо з дапамогаю адпаведных суфіксаў. Калі аснова ці суфікс заканчваецца на зычны, то перад зычным канчатка ўстаўляецца тэматычны (устаўны) галосны. Гэта дапамагае пазбегнуць немілагучнага збегу зычных.

За выключэннем формаў пэрфэкта абвеснага ладу незалежнага стану, для ўтварэння ўсіх асабовых формаў дзеяслова ва ўсіх часах ужываюцца наступныя асабовыя канчаткі:

	Indicatīvus et coniunctīvus		Imperatīvus praesentis		Imperatīvus futūri	
	Actīvum	Passīvum	Actīvum	Passīvum	Actīvum	Passīvum
Sing. 1.	-ō ці -m	-or ці -r				
2.	-s	-ris	— ці -e	-re	-tō	-tor
3.	-t	-tur			-tō	-tor
Plur. 1.	-mus	-mur				
2.	-tis	-mīni	-te	-mīni	-tōte	
3.	-nt	-ntur			-nto	-ntor

Калі ў 1-й асобе адзіночнага ліку будзе канчатак **-o**, то ў пасіўнай форме яму будзе адпавядаць канчатак **-or**, калі ж актыўны канчатак будзе **-m**, адпавядаць яму будзе пасіўны **-r**.

Форма пэрфэкта абвеснага ладу незал.ст. (perfectum indicatīvi actīvi) мае свае адмысловыя канчаткі:

	Sing.	Plur.
1.	-ī	-īmus
2.	-isti	-istis
3.	-it	-ērunt

Дзеяслоў **sum, fuī, esse**

Дзеяслоў **sum, fuī, esse** (*быць*) належыць да групы няправільных дзеясловаў. Ужываецца ва ўласным значэнні, а таксама як дапаможны дзеяслоў пры ўтварэнні аналітычных часавых формаў. Спрагаецца ён наступным чынам:

		Аснова прэзэнса: es-/er-/s-		Аснова пэрфэкта: fu-		
		Indicatīvus	Coniunctīvus	Indicatīvus	Coniunctīvus	
		<i>я ёсць</i>	<i>я быў бы</i>	<i>я быў, я стаў</i>	<i>я быў бы, я стаў бы</i>	
Praesens	Sing. 1.	s-u-m	s-i-m	Perfectum	fu-ī	fu-ēri-m
	2.	es	s-i-s		fu-istī	fu-ēri-s
	3.	es-t	s-i-t		fu-it	fu-ēri-t
	Plur. 1.	s-u-mus	s-ī-mus		fu-īmus	fu-erī-mus
	2.	es-tis	s-ī-tis		fu-istis	fu-erī-tis
	3.	s-u-nt	s-i-nt		fu-ērunt	fu-ēri-nt
		<i>я быў</i>	<i>я быў бы</i>	<i>я быў (раней), я стаў (раней)</i>	<i>я быў бы (раней), я стаў бы (раней)</i>	
Imperfectum	Sing. 1.	er-a-m	es-se-m fo-re-m	Plusquamperfectum	fu-ēra-m	fu-isse-m
	2.	er-a-s	es-se-s fo-re-s		fu-ēra-s	fu-isse-s
	3.	er-a-t	es-se-t fo-re-s		fu-ēra-t	fu-isse-t
	Plur. 1.	er-ā-mus	es-sē-mus fo-rē-mus		fu-erā-mus	fu-issē-mus
	2.	er-ā-tis	es-sē-tis fo-rē-tis		fu-erā-tis	fu-issē-tis
	3.	er-a-nt	es-se-nt fo-re-nt	fu-ēra-nt	fu-isse-nt	

Futūrum I		я буду			я буду, я стану (перш, чым...)	
	Sing. 1.	er-o		Futūrum II	fu-er-o	
	2.	er-i-s			fu-ĕri-s	
	3.	er-i-t			fu-ĕri-t	
	Plur. 1.	er-ī-mus			fu-erī-mus	
	2.	er-ī-tis			fu-erī-tis	
3.	er-u-nt		fu-ĕri-nt			

Imperatīvus

	Praesens	Futūrum
Sing. 2.	es! — будзь!	es-to! — будзь!
3.		es-to! — няхай будзе!
Plur. 2.	es-te! — будзьце!	esto-te! — будзьце!
3.		sun-to! — няхай будуць!

Infinītvus

Infinītvus praesentis (inf. praes.) інфінітыў цяп. ч.: **esse** — быць, што я ёсць.

Infinītvus perfecti (inf. perf.) інфінітыў пэрфекта: **fuisse** — што я быў.

Infinītvus futūri (inf. fut.) інфінітыў буд. ч.: **futūrum, am, um esse** ці **fore** — што я буду.

Participium

Дзеяслоў **sum, fuī, esse** мае толькі адну форму дзеепрыметніка – будучага часу абвеснага ладу **participium futūri actīvi** (part. fut. act.): **futūrus, a, um** — які мае быць, будучы.

Дзеясловы, складзеныя з *sum*

ab-sum, a-fui (ab-fui), ab-esse — адсутнічаць, быць далёка
ad-sum, ad-fui (ad-fui), ad-esse — прысутнічаць, дапамагаць
dē-sum, dē-fui, dē-esse — не хапаць, неставаць
in-sum, in-fui, in-esse — быць у чымсьці, змяшчацца
inter-sum, inter-fui, inter-esse — быць сярод чагосьці, удзельнічаць
ob-sum, ob-fui, ob-esse — быць супраць, шкодзіць
pro-sum, pro-fui, prod-esse — быць карысным
prae-sum, prae-fui, prae-esse — быць наперадзе, быць на чале,

кіраваць

sub-sum, —, sub-esse — быць пад чымсьці, быць падлеглым
super-sum, super-fui, super-esse — быць вышэй, пераўзыходзіць,

заставацца

pos-sum, potui, pot-esse — магчы

Спрагаюцца яны гэтак жа, як дзеяслоў **sum**, з некаторымі фанетычнымі зменамі. Напрыклад, прыставачнае **b** у перфекце дзеяслова **absum** асімілюецца да наступнага карэннага **f**, а затым падвойнае **ff** спрашчаецца да **f**, хоць часам **b** можа на пісьме захоўвацца: **a-fui** і **ab-fui**. Форма **prosum** паходзіць ад **prod+sum**, але **d** перад **s**- і **f** выпадае: **prosum** < **prodsum**, **profui** < **prodfui**.

З гэтых дзеясловаў *participium praesentis* маюць толькі **absum**, **praesum** і **possum** – адпаведна: **absens, entis** — адсутны; **praesens, entis** — прысутны, цяперашні; **potens, entis** — які можа.

Дзеяслоў **possum** мае асаблівае спражэнне. Ён паходзіць ад **pote+sum** (літаральна *я ёсць могучы*). Пасля выпадзення **e**, зычны **t** захаваўся перад галосным (**pot-ero**), і асіміляваўся перад зычным **s** (**pos-sum** < **pot-sum**). Форма пэрфэкта **potui** і дзеепрыметнік **potens** паходзяць ад дзеяслова **poteo**, які выйшаў з ужытку.

Дзеяслоў **possum, potui, posse**

		Indicatīvus	Coniunctīvus			Indicatīvus	Coniunctīvus
		<i>я магу</i>	<i>я мог бы</i>			<i>я змог</i>	<i>я змог бы</i>
Praesens	Sing. 1.	pos-sum	pos-sim	Perfectum	potu-ī	potu-ērim	
	2.	pot-es	pos-sis		potu-istī	potu-ēris	
	3.	pot-est	pos-sit		potu-it	potu-ērit	
	Plur. 1.	pos-sūmus	pos-sīmus		potu-īmus	potu-erīmus	
	2.	pot-estis	pos-sītis		potu-istis	potu-erītis	
	3.	pos-sunt	pos-sint		potu-ērunt	potu-ērint	
		<i>я мог</i>	<i>я мог бы</i>			<i>я быў змог</i>	<i>я быў бы змог</i>
Imperfectum	Sing. 1.	pot-ēram	pos-sem	Plusquamperfectum	potu-ēram	potu-isse	
	2.	pot-ēras	pos-ses		potu-ēras	potu-isses	
	3.	pot-ērat	pos-set		potu-erat	potu-isset	
	Plur. 1.	pot-erāmus	pos-sēmus		potu-erāmus	potu-issēmus	
	2.	pot-erātis	pos-sētis		potu-erātis	potu-issētis	
	3.	pot-erant	pos-sent		potu-erant	potu-issent	
Futūrum I			<i>я буду магчы, я змагу</i>			<i>я змагу (пері, чым...)</i>	
	Sing. 1.	pot-ēro		Futūrum II	potu-ēro		
	2.	pot-ēris			potu-ēris		
	3.	pot-ērit			potu-ērit		
	Plur. 1.	pot-erīmus			potu-erīmus		
	2.	pot-erītis			potu-erītis		
	3.	pot-ērunt			potu-ērunt		

Дзеяслоў **possum, potui, posse** не мае формаў загаднага ладу, герундыя і сúpіна.

Infinītivus

Infinītivus praesentis – **potēre** *магчы*

Infinītivus perfecti – **potuisse** *змагчы*

Participium praesentis – **potens, entis** *які можа*.

Аснова прэзэнса

Ад яе ўтвараюцца ўсе формы сістэмы інфэкта (няскончаныя ў часе). Формы залежнага і незалежнага стану адрозніваюцца між сабою толькі адпаведнымі канчаткамі.

Цяперашні час Praesens

Indicativus praesentis – абвесны лад цяперашняга часу незалежнага і залежнага стану ўтвараецца з асновы дзеяслова і асабовых канчаткаў. У дзеясловаў IIIa спражэння паміж зычным асновы і зычным канчатку ўстаўляецца тэматычны галосны: **u** перад **nt**; **ě** перад **r**, у астатніх выпадках (перад **s, t, m**) – **ī**. Па аналогіі з IIIa спражэннем тэматычны галосны **u** ўстаўляецца (хоць і пасля галоснага) перад **nt** таксама ў IIIb і ў IV спражэннях.

Параўнайце: lauda-t, mone-t, reg-i-s, reg-i-t, capi-t, audi-t, lauda-nt, mone-nt, reg-u-nt, capi-u-nt, audi-u-nt, lauda-ris, reg-ě-ris, reg-ě-re, capi-u-ntur.

Заўвага: кароткі галосны **ī** ў сярэдзінным ненаціскным складзе перад **r** пераходзіць у кароткі **ě**:

capi-ris > capě-ris, capi-re > capě-re.

Coniunctivus praesentis – умоўны лад цяперашняга часу незалежнага і залежнага стану ўтвараецца ад асновы дзеяслова праз дадаванне адпаведнага суфікса і асабовых канчаткаў. У I спражэнні ўжываецца суфікс **-ē-**, якім замяшчаецца канцавое **-ā-** асновы. Ва ўсіх іншых

спражэннях да нязменнай асновы дадаецца суфікс **-ā-**.

Напрыклад: *laude-m, laude-s, laude-r, laudē-ris, mone-a-m, mone-a-s, mone-a-r, mone-ā-ris, reg-a-m, reg-a-s, reg-a-r, reg-ā-ris* і г.д.

Imperatīvus praesentis – загадны лад цяперашняга часу незалежнага і залежнага стану мае толькі другую асобу адзіночнага і множнага ліку. Адзіночны лік незалежнага стану для дзеясловаў I, II, IV спражэнняў супадае з асновай: **laudā!** — *хвалі!*, **monē!** — *пераконвай!*, **audi!** — *слухай!*

У дзеясловаў IIIа спражэння да асновы дадаецца кароткі галосны **-ĕ**. У дзеясловаў IIIб спражэння канцавы кароткі галосны **-ĭ** пераходзіць у кароткі **-ĕ**. Такім чынам, дзеясловы III спражэння ў гэтай форме будуць заўсёды заканчвацца аднолькава, на кароткі **-ĕ**: **regĕ!** — *кіруй!*, **capĕ!** — *бяры!*

Выключэннем з'яўляюцца толькі чатыры дзеясловы: **dico, dicĕre** — *казаць*; **duco, ducĕre** — *весці*; **facio, facĕre** — *рабіць*; **fero, ferre** — *несці*, якія ў гэтай форме будуць без канчатку. Іх лягчэй запомніць у такім парадку:

- dic!** — *кажы!*
- duc!** — *вядзі!*
- fac!** — *рабі!*
- fer!** — *нясі!*

Множны лік утвараецца праз дадаванне да асновы канчатка **-tĕ** (параўн. бел. **-це**). У IIIа спражэнні паміж асноваю і канчаткам устаўляецца тэматычны галосны.

Напрыклад: *laudā-te!* — *хваліце!*, *monē-te!* — *пераконвайце!*, *audī-te!* — *слухайце!*, *reg-ĭ-te!* — *кіруйце!*, *capĭ-te!* — *бярыце!*, *dic-ĭ-te!* — *кажыце!*, *duc-ĭ-te!* — *вядзіце!*, *fac-ĭ-te!* — *рабіце!*

Адмоўная форма загаднага ладу ўтвараецца апісальна: з загаднага ладу неправільнага дзеяслова **nolo** (*не жадаю*) і інфінітыва сэнсавага дзеяслова.

- Напрыклад: **noli laudāre!** — *не хвалі* (літ. *не жадай хваліць!*)
noli capĕre! — *не бяры!*
nolite regĕre! — *не кіруйце!*
nolite audīre! — *не слухайце!*

Формы загаднага ладу залежнага стану амаль не ўжываюцца. Форма адзіночнага ліку ўтвараецца праз дадаванне да асновы канчатку **-rē**, а форма множнага ліку – праз дадаванне канчатку **-mīnī**. У Ша спражэнні паміж асновай і канчаткам устаўляецца тэматычны галосны.

Напрыклад: *laudā-re!* — *будзь пахвалены!* *laudā-mīnī!* — *будзьце пахваленыя!* *reg-ē-re!* — *будзь кіраваны!* *reg-i-mīnī!* — *будзьце кіраваныя!* і г.д.

Прошлы няскончаны час Imperfectum

Indicativus imperfecti – абвесны лад імперфекта незалежнага і залежнага стану ўтвараецца ад асновы дзеяслова праз дадаванне суфікса **-bā-** для I – II спражэнняў і суфікса **-ēbā-** для III–IV спражэнняў і асабовых канчаткаў.

Напрыклад: *laudā-ba-m*, *monē-ba-s*, *laudā-ba-r*, *monē-ba-ris*, *reg-ēba-m*, *capī-ēba-s*, *reg-ēba-r*, *capī-ēbā-ris*, *audi-ēba-t*, *audi-ēbā-tur* і г.д.

Coniunctivus imperfecti – умоўны лад імперфекта незалежнага і залежнага стану ўтвараецца ад асновы дзеяслова праз дадаванне суфікса **-rē-** і асабовых канчаткаў. У Ша спражэнні паміж зычнымі асновай і канчатку ўстаўляецца тэматычны галосны. У IIIб спражэнні канцавы галосны асновы **-ī** перад **r** пераходзіць у **-ē**.

Напрыклад: *laudā-re-m*, *laudā-re-r*, *monē-re-s*, *monē-rē-ris*, *reg-ē-re-t*, *reg-ē-rē-tur* *capē-rē-mus*, *capē-rē-mur* і г.д.

Будучы першы час Futūrum I

Indicativus futūri — абвесны лад будучага часу незалежнага і залежнага стану ўтвараецца ад асновы дзеяслова праз дадаванне адпаведнага суфікса і асабовых канчаткаў. У I–II спражэннях да асновы дадаецца суфікс **-b-**, пасля якога ў неабходных выпадках ставіцца тэматычны суфікс. У III–IV спражэннях у першай асобе адзіночнага ліку дадаецца суфікс **-a-**, а ва ўсіх астатніх формах – суфікс **-ē-**.

Напрыклад: lauda-**b**-o, lauda-**b**-or, mone-**b**-i-s, mone-**b**-ĕ-ris, reg-**a**-m, reg-**a**-r, capi-**e**-s, capi-**ĕ**-ris, audi-**e**-t, audi-**ĕ**-tur і г.д.

Imperatīvus futūri — загадны лад будучага часу незалежнага і залежнага стану менш пашыраны і ўжываецца ў другой і трэцяй асобах адзіночнага і множнага ліку. У абедзвюх асобах адзіночнага ліку да асновы дадаецца канчатак **-tō(-tor)**, у другой асобе множнага ліку – канчатак **-tōtĕ**, а ў трэцяй – канчатак **-nto(-ntor)**. У IIIa спражэнні дзе трэба ўстаўляецца тэматычны галосны. Ён устаўляецца таксама перад канчаткам **-nto(-ntor)** у IIIb і IV спражэннях.

Напрыклад: laudā-to! — *хвалі! няхай ён — хваліць!* reg-ĭ-to! — *кіруй! няхай ён кіруе!* reg-ĭ-tōte! — *кіруйце!* reg-u-nto! — *няхай яны кіруюць!* audi-u-nto! — *няхай яны слухаюць!* laudā-tor! — *няхай цябе (яго) хваляць!* reg-u-ntor! — *няхай імі кіруюць!*

Неасабовыя формы дзеяслова Verbum infinitum

Infinitīvus praesentis — інфінітыў цяперашняга часу незалежнага і залежнага стану. У незалежным стане да асновы дадаецца канчатак **-rĕ**. У дзеясловаў IIIa спражэння паміж асноваю і канчаткам устаўляецца тэматычны галосны, у дзеясловаў IIIb спражэння і перад **r** пераходзіць у **ĕ**. Такім чынам, ва ўсіх дзеясловаў III спражэння перад **-rĕ** заўсёды будзе кароткае **ĕ**. Напрыклад:

laudā-rĕ — *хваліць*, monĕ-rĕ — *пераконваць*, reg-ĕ-rĕ — *кіраваць*, capi-rĕ — *браць*, audi-rĕ — *слухаць*.

У залежным стане да асновы дзеясловаў I, II, IV спражэнняў дадаецца канчатак **-rī**, а да асновы дзеясловаў III спражэння канчатак **-ī**. У дзеясловаў IIIb спражэння канцавое **-ī** асновы злілося з канчаткам **-ī**: **capi** < **capiī**. Напрыклад:

laudā-rī — *быць хваленым*, monĕ-rī — *быць пераконваным*, reg-ī — *быць кіраваным*, capi — *быць атрымліваным*, audi-rī — *быць слуханым*.

Gerundium – герундый, аддзеяслоўны назоўнік, які скланяецца паводле II скланення, але мае толькі формы ўскосных склонаў sing. У nom. і acc. ён падмяняецца інфінітывам (без прыназоўніка), які з

паходжання таксама з'яўляецца аддзяяслоўным назоўнікам. Утвараецца праз дадаванне да асновы прээнса суфікса **-nd-** (а для III–IV спражэнняў – **-end-**) і скланавых канчаткаў II скланення:

Gen. **laudā-nd-ī** — хвалення, **monē-nd-ī** — пераконвання, **reg-end-ī** — кіравання, **capi-nd-ī** — атрымання, **audi-nd-ī** — слухання.

Nom.	laudāre — хваліць, хваленне
Gen.	laudandī — хвалення
Dat.	laudandō — хваленню
Acc.	laudare — хваліць, хваленне ad laudandum — дзеля хвалення
Abl.	laudandō — хваленнем

Participium praesentis actīvi — дзеепрыметнік цяперашняга часу незалежнага стану ўтвараецца ад асновы прээнса праз дадаванне суфікса **-nt-** (а для III–IV спражэнняў — **-ent-**) і канчатка **-s**. У назоўным склоне **-nt-** з канчаткам **-s** дае **-ns** (< **-nt+s**): **laudā-ns** (gen. **lauda-nt-is**) — які (якая, якое) хваліць (хвалячы, хвалячая, хвалячае); **monē-ns** (**mone-nt-is**) — які пераконвае; **reg-ēns** (**reg-ent-is**) — які кіруе; **capi-ēns** (**capi-ent-is**) — які бярэ; **audi-ens** (**audi-ent-is**) — які слухае. Паводле формы дзеепрыметнік цяперашняга часу незалежнага стану адносіцца да прыметнікаў аднаго канчатку III скланення, але, у адозненне ад іх, у abl. sing. мае канчатак **-ē**.

Participium futūri passīvi seu gerundīvum — дзеепрыметнік будучага часу залежнага стану, ці герундыў, паводле формы адносіцца да прыметнікаў I–II скланенняў. Утвараецца ад асновы прээнса праз дадаванне суфікса **-nd-** (для III–IV спражэнняў — **-end-**) і канчаткаў прыметнікаў I–II скланенняў: **lauda-nd-us, a, um** — які (якая, якое) мае быць хвалены (хваленыя, хваленае); **mone-nd-us, a, um** — які мае быць пераконваны; **reg-end-us, a, um** — які мае быць кіраваны; **capi-nd-us, a, um** — які мае быць узяты; **audi-nd-us, a, um** — які мае быць слуханы.

Формы сістэмы інфэкта
Actīvum

		Coniugatio I	Coniugatio II	Coniugatio IIIa	Coniugatio IIIb	Coniugatio IV		
	Modus	laudā — хваліць	monē — пераконваць	reg — кіраваць	capī — браць	audī — слухаць		
Præsens	Indicativus я хвалю, ты хваліш і г.д.	Sing. 1. laud-ō 2. lauda-s 3. lauda-t	monē-ō monē-s monē-t	reg-ō reg-i-s reg-i-t	capī-ō capī-s capī-t	audi-ō audi-s audi-t		
		Plur. 1. laudā-mus 2. laudā-tis 3. lauda-nt	monē-mus monē-tis monē-nt	reg-i-mus reg-i-tis reg-u-nt	capī-mus capī-tis capī-u-nt	audi-mus audi-tis audi-u-nt		
		Coniunctivus я хваліў бы, ты хваліў бы і г.д.	laude-m laude-s laude-t	monē-a-m monē-a-s monē-a-t	reg-a-m reg-a-s reg-a-t	capī-a-m capī-a-s capī-a-t	audi-a-m audi-a-s audi-a-t	
	Imperativus хвалі! хваліце!	Sing. 2. lauda! Plur. 2. laudā-te!	monē! monē-te!	reg-e! reg-i-te!	cape! cape-te!	audi! audi-te!		
		Imperfectum я хваліў, ты хваліў і г.д.	Sing. 1. laudā-ba-m 2. lauda-ba-s 3. laudā-ba-t	monē-ba-m monē-ba-s monē-ba-t	reg-ēba-m reg-ēba-s reg-ēba-t	capī-ēba-m capī-ēba-s capī-ēba-t	audi-ēba-m audi-ēba-s audi-ēba-t	
			Plur. 1. lauda-bā-mus 2. lauda-bā-tis 3. lauda-ba-nt	monē-bā-mus monē-bā-tis monē-ba-nt	reg-ebā-mus reg-ebā-tis reg-ēba-nt	capī-ebā-mus capī-ebā-tis capī-ēba-nt	audi-ebā-mus audi-ebā-tis audi-ēba-nt	

Coniunctivus <i>я хваліў бы, ты хваліў бы</i> і г.д.	Sing. 1. 2. 3. Plur. 1. 2. 3.	laudā-re-m laudā-re-s laudā-re-t lauda-rē-mus lauda-rē-tis laudā-re-nt	monē-re-m monē-re-s monē-re-t mone-rē-mus mone-rē-tis monē-re-nt	reg-ē-re-m reg-ē-re-s reg-ē-re-t reg-ē-rē-mus reg-ē-rē-tis reg-ē-re-nt	capē-re-m capē-re-s capē-re-t cape-rē-mus cape-rē-tis capē-re-nt	audī-re-m audī-re-s audī-re-t audi-rē-mus audi-rē-tis audī-re-nt
Indicativus <i>я буду хваліць, ты будзеш хваліць</i> і г.д.	Sing. 1. 2. 3. Plur. 1. 2. 3.	laudā-b-ō laudā-bi-s laudā-bi-t laudā-bi-mus laudā-bi-tis laudā-bu-nt	monē-b-ō monē-bi-s monē-bi-t monē-bi-mus monē-bi-tis monē-bu-nt	reg-a-m reg-e-s reg-e-t reg-ē-mus reg-ē-tis reg-e-nt	capi-a-m capi-e-s capi-e-t capi-ē-mus capi-ē-tis capi-e-nt	audi-a-m audi-e-s audi-e-t audi-ē-mus audi-ē-tis audi-e-nt
Imperativus <i>хвалі! ня- хай хваліць! хваліце! ня- хай хваліць!</i>	Sing. 2. 3. Plur. 2. 3.	laudā-tō laudā-tō lauda-tōte lauda-nto	monē-tō monē-tō mone-tōte mone-nto	reg-ī-tō reg-ī-tō reg-i-tōte reg-u-nto	capī-tō capī-tō capi-tōte capi-u-nto	audī-tō audī-tō audi-tōte audi-u-nto
Infinitivus <i>хваліць</i>		laudā-re	monē-re	reg-ē-re	capē-re	audī-re
Gerundium <i>хвалення</i>		lauda-ndī	mone-ndī	reg-ēndī	capi-ēndī	audi-ēndī
Part. praes. act. <i>які хваліць</i>		laudā-ns	monē-ns	reg-ēns	capi-ēns	audi-ēns
Futurum I						
Verbum finitum						

Passivum

		Coniugatio I	Coniugatio II	Coniugatio IIIa	Coniugatio IIIb	Coniugatio IV
Modus	Persōna	laudā — <i>хваліць</i>	monē — <i>нераконаваць</i>	reg — <i>весці</i>	capī — <i>браць</i>	audi — <i>слухаць</i>
Indicativus <i>мяне хваліць, цябе хваліць</i> і г.д.	Sing. 1.	laud- or	monē- or	reg- or	capī- or	audi- or
	2.	laudā- ris	monē- ris	reg- ē-ris	capē- ris	audi- ris
	3.	laudā- tur	monē- tur	reg- ī-tur	capī- tur	audi- tur
Plur. 1.	1.	laudā- mur	monē- mur	reg- ī-mur	capī- mur	audi- mur
	2.	lauda- mīnī	monē- mīnī	reg- ī-mīnī	capī- mīnī	audi- mīnī
	3.	lauda- ntur	monē- ntur	reg- u-ntur	capī- u-ntur	audi- u-ntur
Coniunctivus <i>мяне хвалілі б, цябе хвалілі б</i> і г.д.	Sing. 1.	laude- r	monē- a-r	reg- a-r	capī- a-r	audi- a-r
	2.	laudē- ris	monē- ā-ris	reg- ā-ris	capī- ā-ris	audi- ā-ris
	3.	laudē- tur	monē- ā-tur	reg- ā-tur	capī- ā-tur	audi- ā-tur
Plur. 1.	1.	laudē- mur	monē- ā-mur	reg- ā-mur	capī- ā-mur	audi- ā-mur
	2.	laude- mīnī	monē- a-mīnī	reg- a-mīnī	capī- a-mīnī	audi- a-mīnī
	3.	laude- ntur	monē- a-ntur	reg- a-ntur	capī- a-ntur	audi- a-ntur
Imperativus <i>будзь хвалі- ны!, будзьце хваленыя!</i> і г.д.	Sing. 2.	laudā- re!	monē- re!	reg- ē-re!	capē- re!	audi- re!
	Plur. 2.	lauda- mīnī!	monē- mīnī!	reg- ī-mīnī!	capī- mīnī!	audi- mīnī!
Præsens						

Imperfectum	Indicativus <i>мяне хвалілі, цябе хвалілі і г.д.</i>	Sing. 1.	laudā-ba-r	monē-ba-r	reg-ēba-r	capi-ēba-r	audi-ēba-r
		2.	lauda-bā-ris	mone-bā-ris	reg-ebā-ris	capi-ebā-ris	audi-ebā-ris
		3.	lauda-bā-tur	mone-bā-tur	reg-ebā-tur	capi-ebā-tur	audi-ebā-tur
	Coniunctivus <i>мяне хвалілі б, цябе хвалілі б і г.д.</i>	Plur. 1.	lauda-bā-mur	mone-bā-mur	reg-ebā-mur	capi-ebā-mur	audi-ebā-mur
		2.	lauda-ba-mīnī	mone-ba-mīnī	reg-eba-mīnī	capi-eba-mīnī	audi-eba-mīnī
		3.	lauda-ba-ntur	mone-ba-ntur	reg-eba-ntur	capi-eba-ntur	audi-eba-ntur
Futurum I	Indicativus <i>я буду хвалелы, ты будзеш хвалелы і г.д.</i>	Sing. 1.	laudā-re-r	monē-re-r	reg-ē-re-r	capē-re-r	audi-re-r
		2.	lauda-rē-ris	mone-rē-ris	reg-e-rē-ris	cape-rē-ris	audi-rē-ris
		3.	lauda-rē-tur	mone-rē-tur	reg-e-rē-tur	cape-rē-tur	audi-rē-tur
Futurum I	Imperativus <i>будзь, хвалелы! няхай будзе хвалелы! няхай будуць хвалелы!</i>	Plur. 1.	lauda-rē-mur	mone-rē-mur	reg-e-rē-mur	cape-rē-mur	audi-rē-mur
		2.	lauda-b-i-mīnī	mone-b-i-mīnī	reg-e-rē-mīnī	cape-re-mīnī	audi-re-mīnī
		3.	lauda-b-u-ntur	mone-b-u-ntur	reg-e-re-ntur	cape-re-ntur	audi-re-ntur
Verbum Infinitum	Imperativus <i>будзь, хвалелы! няхай будзе хвалелы! няхай будуць хвалелы!</i>	Sing. 1.	laudā-b-or	mone-b-or	reg-a-r	capi-a-r	audi-a-r
		2.	lauda-b-ē-ris	mone-b-ē-ris	reg-ē-ris	capi-ē-ris	audi-ē-ris
		3.	lauda-b-ī-tur	mone-b-ī-tur	reg-ē-tur	capi-ē-tur	audi-ē-tur
Verbum Infinitum	Gerundivum <i>які мае быць хвалелы</i>	Plur. 1.	lauda-b-ī-mur	mone-b-ī-mur	reg-ē-mur	capi-ē-mur	audi-ē-mur
		2.	lauda-b-i-mīnī	mone-b-i-mīnī	reg-e-mīnī	capi-e-mīnī	audi-e-mīnī
		3.	lauda-b-u-ntur	mone-b-u-ntur	reg-e-ntur	capi-e-ntur	audi-e-ntur
Verbum Infinitum	Infinitivus <i>быць хвалелым</i>	Sing. 2.	laudā-tor	monē-tor	reg-i-tor	capi-tor	audi-tor
		3.	laudā-tor	monē-tor	reg-i-tor	capi-tor	audi-tor
		Plur. 2.	—	—	—	—	—
Verbum Infinitum	Gerundivum <i>які мае быць хвалелы</i>	3.	lauda-ntor	mone-ntor	reg-u-ntor	capi-u-ntor	audi-u-ntor
		Sing. 1.	laudā-rī	monē-rī	reg-ī	capī	audi-rī
		3.	lauda-ndus, a, um	mone-ndus, a, um	reg-e-ndus, a, um	capi-e-ndus, a, um	audi-e-ndus, a, um

Аснова пэрфэкта

Ад яе ўтвараюцца ўсе формы сістэмы пэрфэкта (скончаныя ў часе). Формы незалежнага стану ўтвараюцца дадаваннем да асновы асабовых канчаткаў, перад якімі можа ўстаўляцца адпаведны суфікс. Формы залежнага стану ўтвараюцца аналітычна: з дзеепрыметніка мінулага часу залежнага стану і дапаможнага дзеяслова *sum* у адпаведным часе і ладзе.

Прошлы скончаны час незалежнага стану

Perfectum actīvi

Indicativus perfecti actīvi — абвесны лад пэрфэкта незалежнага стану ўтвараецца праз дадаванне да асновы адмысловых канчаткаў **-ī, -istī, -it, -imus, -istis, -erunt**. Напрыклад:

laudav-ī, monu-istī, rex-it, cep-imus, fec-istis, audiv-erunt.

Coniunctivus perfecti actīvi — умоўны лад незалежнага стану ўтвараецца праз дадаванне да асновы суфікса **-ērī-** і асабовых канчаткаў сістэмы інфэкта. Напрыклад:

laudav-ērī-m, monu-ērī-s, rex-ērī-t, cep-erī-mus, audiv-erī-tis, audiv-ērī-nt.

Запрошлы скончаны час незалежнага стану

Plusquamperfectum actīvi

Indicativus plusquamperfecti actīvi – абвесны лад запрошлага часу незалежнага стану ўтвараецца праз дадаванне да асновы суфікса **-ērā-** і асабовых канчаткаў сістэмы інфэкта. Напрыклад:

laudav-ērā-m, monu-ērā-s, rex-ērā-t, cep-erā-mus, audiv-erā-tis, audiv-erā-nt.

Coniunctivus perfecti actīvi – умоўны лад запрошлага часу незалежнага стану ўтвараецца праз дадаванне да асновы суфікса **-isse-** і асабовых канчаткаў сістэмы інфэкта. Напрыклад:

laudav-isse-m, monu-isse-s, rex-isse-t, cep-isse-mus, cep-isse-tis, audiv-isse-nt.

Будучы другі час незалежнага стану

Futūrum II

Indicativus futūri II actīvi — формы футурума II абвеснага ладу незалежнага стану ўтвараюцца праз дадаванне да асновы суфікса **-ēri-** (**-ēr-** перад **-o**) і асабовых канчаткаў сістэмы інфэкта. Напрыклад:

laudav-ēr-o, monu-ēri-s, rex-ēri-t, ser-erī-mus, ser-erī-tis, audiv-ēri-nt.

Інфінітыў пэрфэкта незалежнага стану

Infinitivus perfecti actīvi

Утвараецца праз дадаванне да асновы суфікса **-isse**. Напрыклад:
laudav-isse — *пахваліць*, monu-isse — *пераканаць*, rex-isse — *накіраваць*, ser-isse — *узяць*, audiv-isse — *выслухаць*.

Прошлы скончаны, запрошлы і будучы другі часы залежнага стану

Perfectum, plusquamperfectum et futūrum II passīvi

Perfectum, plusquamperfectum indicatīvi et coniunctīvi passīvi et futūrum II passīvi — плюсквампэрфэкт абвеснага і ўмоўнага ладу залежнага стану і футурум II залежнага стану ўтвараюцца ад participium perfecti passīvi (дзеепрыметніка мінулага часу залежнага стану) і інфэктных формаў дапаможнага дзеяслова **sum**. Напрыклад:

laudātus sum, monītus sis, rectus erat, capti essētis, audīti erītis і г.д.

Аснова супіна

Supīnum — супін, аддзеяслоўны назоўнік, які паводле формы належыць да IV скланення, але сустракаецца толькі ў асс. (супін I) і abl. sing. (супін II) склонах адзіночнага ліку. Супін на **-um** (асс.) ужываецца пераважна з дзеясловамі руху і абазначае мэту руху, напрыклад: **eo dormītum** — *іду спаць*. Супін на **-ū** (abl.) ужываецца ў спалучэнні з прыметнікамі, якія маюць значэнне *добры, лёгкі, патрэбны*, альбо значэнне супрацьлеглае, напрыклад: **facīle dictū** — *лёгка казаць*, **incredibīle audītū** — *неверагодна чуць*.

Participium perfecti passīvi (part. perf. pass.) — дзеепрыметнік пэр-фэкта залежнага стану ўтвараецца праз дадаванне да асновы супіна канчаткаў прыметнікаў I–II скланенняў **-us, -a, -um**. Скланяюцца гэтыя дзеепрыметнікі і падаюцца ў слоўніках гэтак жа, як і прыметнікі I–II скланенняў. Яны ў цэлым адпавядаюць беларускім дзеепрыметнікам мінулага часу залежнага стану на **-ты, -ны**. Напрыклад:

laudāt-us, a, um — *пахвалены*; **monīt-us, a, um** — *перакананы*; **rect-us, a, um** — *пакіраваны*; **capt-us, a, um** — *узяты*; **audit-us, a, um** — *выслуханы, пачуты*.

Participium futūri actīvi (part. fut. act.) — дзеепрыметнік будучага часу незалежнага стану ўтвараецца праз дадаванне да асновы суфікса **-ūr-** і канчаткаў прыметнікаў I–II скланенняў **-us, -a, -um**. Гэтыя дзеепрыметнікі скланяюцца гэтак жа, як і прыметнікі I–II скланенняў. Яны абазначаюць намер ці абавязак штосьці зрабіць. Напрыклад:

laudat-ūr-us, a, um — *які мае (намер) хваліць*; **monīt-ūr-us, a, um** — *які мае (намер) пераконваць*; **rect-ūr-us, a, um** — *які мае (намер) кіраваць*; **capt-ūr-us, a, um** — *які мае (намер) браць*; **audit-ūr-us, a, um** — *які мае (намер) слухаць, пачуць*.

Infinitīvus futūri actīvi — інфінітыў будучага часу незалежнага стану. Утвараецца аналітычна з participium futūri actīvi і інфінітыва цяперашняга часу ад дзеяслова **sum**:

landatūrus, a, um, esse — *хваліць (у будучыні)*; **monītūrus, a, um esse** — *пераканаць (у будучыні)*; **rectūrus, a, um esse** — *пакіраваць (у будучыні)*; **captūrus, a, um esse** — *узяць (у будучыні)*; **auditūrus, a, um esse** — *пачуць (у будучыні)*.

Infinitīvus futūri passīvi — інфінітыў будучага часу залежнага стану. Утвараецца аналітычна з супіна і інфінітыва цяперашняга часу залежнага стану ад дзеяслова **eo**:

landātūm īrī — *быць пахваленым (у будучыні)*; **monīturu īrī** — *быць перакананым (у будучыні)*; **rectum īrī** — *быць пакіраваным (у будучыні)*; **captum īrī** — *быць узятым (у будучыні)*; **auditum īrī** — *быць пачутым (у будучыні)*.

Формы сiстэмы пэрфэкта:

Actīvum		Passīvum	
Tempus et modus:	laudāv-/monu-/rēx-/ cēp-/audīv-	Tempus et modus:	laudāt-/monīt-/rēct-/ capt-/audīt-
Perfectum indicatīvi <i>я пахваліў,</i> <i>ты пахваліў</i> і г.д.	laudāv- } -ī monu- } -istī rēx- } -it cēp- } -īmus audīv- } -istis } -ērunt	Perfectum indicatīvi <i>я быў пахвалены, ты быў пахвалены і г.д.</i>	laudātus (-a, -um), monītus, } sum rectus, captus, } es audītus } est laudāti (-ae, -a), monīti, } sumus recti, capti, } estis audīti } sunt
Perfectum coniunctīvi <i>я пахваліў бы,</i> <i>ты пахваліў бы</i> і г.д.	laudāv- } -ēri-m monu- } -ēri-s rēx- } -ēri-t cēp- } -erī-mus audīv- } -erī-tis } -īri-nt	Perfectum coniunctīvi <i>я быў бы пахвалены, ты быў бы пахвалены і г.д.</i>	laudātus (-a, -um), monītus, } sim rectus, captus, } sis audītus } sit laudāti (-ae, -a), monīti, } simus recti, capti, } sitis audīti } sint
Plusquamperfectum indicatīvi <i>я быў пахваліў, ты быў пахваліў</i> і г.д.	laudāv- } -ēra-m monu- } -ēra-s rēx- } -ēra-t cēp- } -erā-mus audīv- } -erā-tis } -ēra-nt	Plusquamperfectum coniunctīvi <i>я быў пахвалены (раней), ты быў пахвалены (раней) і г.д.</i>	laudātus (-a, -um), monītus, } eram rectus, captus, } eras audītus } erat laudāti (-ae, -a), monīti, } erāmus recti, capti, } erātis audīti } erant
Plusquamperfectum coniunctīvi <i>я быў бы пахваліў, ты быў бы пахваліў</i> і г.д.	laudāv- } -isse-m monu- } -isse-s rēx- } -isse-t cēp- } -issē-mus audīv- } -issē-tis } -isse-nt	Plusquamperfectum coniunctīvi <i>я быў бы пахвалены (раней), ты быў бы пахвалены (раней) і г.д.</i>	laudātus (-a, -um), monītus, } essem rectus, captus, } esses audītus } esset laudāti (-ae, -a), monīti, } essēmus recti, capti, } essētis audīti } essent

Futūrum II indicatīvi <i>я пахваляю (перш чым), ты пахваліш (перш чым) і г.д.</i>	laudāv- monu- rēx- cēp- audīv-	} -ēr-o } -ēri-s } -ēri-t } -erī-mus } -erī-tis } -ēri-nt	Futūrum II indicatīvi <i>я буду пахваляю (перш чым), ты будзеш пахваляю (перш чым) і г.д.</i>	laudātus (-a, -um), monītus, rectus, captus, audītus laudāti (-ae, -a), monīti, recti, capti, audīti	} ero } eris } erit } erīmus } erītis } erunt
Infinitīvus <i>пахваліць, пераканаць і г.д.</i>	laudāv- monu- rēx- cēp- audīv-	} -isse	Infinitīvus <i>быць пахваленым, быць перакананым і г.д.</i>	laudātum (-am, -um) monītum, rectum, captum, audītum	} esse

Асаблівасці спражэння

1. У другой асобе адзіночнага ліку формаў залежнага стану замест канчатку **-ris** можа быць **-re**. Напрыклад: **laudabēris = laudabēre**, **monerēris = monerēre** ды інш.

2. У трэцяй асобе множнага ліку пэрфэкта замест канчатку **-erunt** можа быць **-ere**. Напрыклад: **laudavērunt = laudavēre**, **monuērunt = monuēre** ды інш.

3. У дзеяслоўных формах сістэмы пэрфэкта на **-āvī**, **-ēvī**, **-īvī** і вытворных ад іх могуць выпадаць склады **-vī** і **-ve-**, а перад **ēr** — зычны **v**. Такім чынам утвараюцца паралельныя скарачаныя формы, напрыклад:

laudavisti = laudāsti
laudavistis = laudāstis
laudavērunt = laudārunt
delevisse = delesse

delevērim = delērim
audivēram = audiēram
audivissem = audissem
audivēro = audiēro ды інш.

4. Некаторыя дзеясловы маюць *participium perfecti passīvi* з актыўным значэннем. Напрыклад: **pransus** — *які паснедаў*, **cenātus** — *які паабедваў*, **potus** — *які выпіў*, **iurātus** — *які прысягнуў*, **exōsus** — *які зненавідзеў*.

Апісальнае спражэнне Coniugatio periphrastica

Гэты від спражэння існуе ў двух станах: незалежным і залежным.

Coniugatio periphrastica activa — апісальнае спражэнне незалежнага стану абазначае намер альбо абавязак нешта зрабіць і ўтвараецца спалучэннем *participium futuri activi* з асабовымі формамі дапаможнага дзеяслова **sum**.

Coniugatio periphrastica passiva — апісальнае спражэнне залежнага стану абазначае, што хтосьці павінен быць паддадзены пэўнаму (уз)дзеянню, і ўтвараецца спалучэннем *participium futuri passivi (gerundivum)* з асабовымі формамі дапаможнага дзеяслова **sum**.

Час, лад, асоба і лік вызначаюцца па форме дапаможнага дзеяслова **sum**. Умоўны лад апісальнага спражэння звычайна ўжываецца ў даданых сказах, а інфінітыў — у зваротах **accusativus cum infinitivo** і **nominativus cum infinitivo**. Іх значэнне вызначаецца кантэкстам.

Апісальнае спражэнне незалежнага стану

Coniugatio periphrastica activa

Indicativus

Praesens: laudatūrus, a, um sum (es, est і г.д.) — *я маю (ты маеш, ён мае і г.д.) намер хваліць; збіраюся (збіраешся, збіраецца) хваліць*

Imperfectum: laudatūrus, a, um eram — *я меў намер, збіраўся хваліць*

Perfectum: laudatūrus, a, um fui — *я сабраўся хваліць*

Plusquamperfectum: laudatūrus, a, um fueram — *я сабраўся быў хваліць*

Futurum I: laudatūrus, a, um ero — *я буду мець намер хваліць*

Futurum II: laudatūrus, a, um fuero — *я буду мець намер хваліць (перш чым).*

Coniunctivus

Praesens: laudatūrus, a, um sim (sis, sit і г.д.)

Imperfectum: laudatūrus, a, um essem

Perfectum: laudatūrus, a, um fuërim

Plusquamperfectum: laudatūrus, a, um fuisset

Infinitivus

Praesens: laudatūrus, a, um esse

Perfectum: laudatūrus, a, um fuisse

Апісальнае спражэнне залежнага стану

Coniugatio periphrastica passiva

Апісальнае спражэнне залежнага стану можа быць асабовым і безасабовым. Асабовае ўтвараецца ад пераходных дзеясловаў спалучэннем герундыва з асабовымі формамі дапаможнага дзеяслова **sum**.

Indicativus

Praesens: laudandus, a, um sum (es, est і г.д.) — я (ты, ён і г.д.) павінен быць хвалены, мяне (цябе, яго) трэба хваліць

Imperfectum: laudandus, a, um eram — мяне трэба было хваліць

Perfectum: laudandus, a, um fui — мяне трэба было пахваліць

Plusquamperfectum: laudandus, a, um fueram — мяне трэба было пахваліць (раней)

Futurum I: laudandus, a, um ero — мяне трэба будзе хваліць

Futurum II: laudandus, a, um fuero — мяне трэба будзе пахваліць (перш чым)

Coniunctivus

Ужываецца пераважна ў даданных сказах (гл. вышэй).

Praesens: laudandus, a, um sim (sis, sit і г.д.)

Imperfectum: laudandus, a, um essem

Perfectum: laudandus, a, um fuërim

Plusquamperfectum: laudandus, a, um fuisset

Infinitivus

Praesens: laudandus, a, um esse

Perfectum: laudandus, a, um fuisse

Безасабовая форма апісальнага спражэння ўжываецца, калі дапаўненне не выражана, альбо калі дзеяслоў непераходны. Утвараецца спалучэннем герундыва ў ніякім родзе адзіночнага ліку з трэцяй асобаю дзеяслова **sum**.

Напрыклад:

Expectandum est — *трэба чакаць*.

Moriendum fuit — *трэба было памерці*.

Калі ўказаная асоба, якая робіць дзеянне, то яна і ў асабовай і ў безасабовай форме ставіцца ў давальным склоне. Асоба альбо прадмет, над якімі павінна рабіцца дзеянне, выражаецца назоўнікам, ставіцца ў асабовай форме і выступае як дзейнік у сказе. Напрыклад:

Filius meus mihi laudandus est — *мне трэба хваліць сына* (літ. *сын павінен быць мною пахвалены*).

Mihi veniendum est — *мне трэба прыйсці*.

Адкладальныя дзеясловы Verba deponentia

Гэта дзеясловы, якія маюць пасіўныя формы, але актыўнае значэнне. Яны падаюцца ў слоўніках у трох формах:

hortor, hortātus sum, hortāri (альбо скарочана **hortor, ātus sum, āri**) — *заахвочваю*;

vereor, verītus sum, verēri (vereor, ītus sum, ēri) — *баюся*;

utor, usus sum, uti — *ужываю, карыстаюся*;

patior, passus sum, pati — *цярплю*;

partior, partītus sum, partīri (partior, ītus sum, īri) — *дзялю*.

Яны з'яўляюцца рэшткамі колішняга сярэдняга стану, які абазначаў дзеянне, накіраванае на сам дзейнік. Блізкія да іх беларускія дзеясловы нахталт: *смяюся, баюся*. Паводле антычных граматыкаў, гэтыя дзеясловы нібы адклалі сваё пасіўнае значэнне, таму і называюцца verba deponentia (ад **dēpono** — *адкладаю*) адкладальнымі або *дэпанэнтнымі*.

Але яны маюць таксама і некаторыя актыўныя формы з актыўным значэннем, а менавіта:

participium praesentis: hortans — *які заахвочвае*;

participium futūri: hortatūrus — *які мае намер заахвочваць*;

infinitivus futūri: hortatūrum esse — *заахвочваць (у будучым)*;

gerundium: hortandi — *заахвочвання*.

З іншага боку, яны маюць і адну пасіўную форму з пасіўным значэннем, а менавіта:

	Coniugatio I	Coniugatio II	Coniugatio IIIa	Coniugatio IIIb	Coniugatio IV
	hortā — <i>заохочуваюць</i>	verē — <i>баяцца</i>	ut — <i>ужываюць</i>	patī — <i>цярыць</i>	patī — <i>дзялюць</i>
Præsens indicatīvi <i>я заохочуваю,</i> <i>я баюся,</i> <i>я ўжываю,</i> <i>я цярплю,</i> <i>я дзялю і г.д.</i>	hort- or hortā- ris hortā- tur hortā- mur hortā- mīnī hortā- ntur	verē- or verē- ris verē- tur verē- mur verē- mīnī verē- ntur	ut- or ut- ē-ris ut- ī-tur ut- ī-mur ut- ī-mīnī ut- u-ntur	patī- or patē- ris patī- tur patī- mur pati- mīnī pati- u-ntur	parti- or partī- ris partī- tur partī- mur parti- mīnī parti- u-ntur
Præsens coniunctīvi	horte- r, hortē- ris і г.д.	vere- a-r, verē- ā-ris і г.д.	ut- a-r, ut- ā-ris і г.д.	pati- a-r, pati- ā-ris і г.д.	parti- a-r, parti- ā-ris і г.д.
Imperfectum indicatīvi	hortā- ba-r, horta- bā-ris	verē- ba-r, vere- bā-ris	ut- ēba-r, ut- ebā-ris	pati- ēba-r, pati- ebā-ris	parti- ēba-r, parti- ebā-ris
Imperfectum coniunctīvi	hortā- re-r, horta- rē-ris	verē- re-r, vere- rē-ris	ut- ē-re-r, ut- e-rē-ris	patē- re-r, pate- rē-ris	parti- re-r, parti- rē-ris
Futūrum I indicatīvi	hortā- b-or, horta- b-ē-ris	verē- b-or, vere- b-ē-ris	ut- a-r, ut- ē-ris	pati- a-r, pati- ē-ris	parti- a-r, parti- ē-ris
Imperatīvus	hortā- re, horta- mīnī	verē- re, vere- mīnī	ut- ē-re, ut- ī-mīnī	patē- re, pati- mīnī	partī- re, parti- mīnī

Сісгэма нэр- фэкта	hortātus, a, um	sum, sim eram, essem ero	hortāti, ae, a	sumus, simus erāmus, essēmus erīmus
	verītus, a, um		verīti, ae, a	
	usus, a, um		usi, ae, a	
	passus, a, um		passi, ae, a	
	parītus, a, um		parīti, ae, a	
Part. praes.	hortā-ns	verē-ns	ut-ens	pati-ens
Part. perf.	hortāt-us	verīt-us	us-us	pass-us
Part. fut.	hortat-ūr-us	verit-ūr-us	us-ūr-us	pass-ūr-us
Inf. praes.	hortā-ri	verē-rī	ut-ī	pat-ī
Inf. perf.	hortātus esse	verītus esse	usus esse	passus esse
Inf. fut.	hortatūrus esse	veritūrus esse	usūrus esse	passūrus esse
Gerundium	horta-ndī	vere-ndī	ut-endī,	pati-endi
Gerundivum	horta-nd-us	vere-nd-us	ut-end-us	pati-end-us
Supina	hortāt-um	verīt-um	us-um	pass-um
	hortat-ū	verit-ū	us-ū	pass-ū
				parti-ens
				parfīt-us
				partit-ūr-us
				parfī-rī
				parfītus esse
				partitūrus esse
				parti-endī
				parti-end-us
				parfīt-um
				parfīt-ū

gerundivum: hortandus — які павінен заахвочвацца, якога трэба заахвочваць.

Некаторыя адкладальныя дзеясловы маюць *participium perfecti* з пасіўным значэннем (побач з актыўным): **comitatus** — суправоджаны, **dimensus** — адмераны, **partitus** — падзелены.

Спрагаюцца адкладальныя дзеясловы гэтак жа, як і звычайныя дзеясловы ў залежным стане (гл. табліцу).

Паўадкладальныя дзеясловы *Verba semideponentia*

Да іх належаць некалькі дзеясловаў, у якіх адна частка формаў актыўная, а другая – пасіўная. Паўадкладальныя дзеясловы можна падзяліць на дзве групы:

1) дзеясловы, якія паводзяць сябе як адкладальныя (гэта значыць маюць пасіўную форму і актыўнае значэнне) у формах сістэмы перфэкта:

audeo, ausus sum, audēre — наважвацца, асмельвацца;

gaudeo, gavīsus sum, gaudēre — радавацца;

soleo, solītus sum, solēre — мець звычку, звыкаць;

fido, fīsus sum, fidēre — верыць, давяраць;

confido, confīsus sum, confidēre — цвёрда верыць, спадзявацца;

diffido, diffīsus sum, diffidēre — не верыць, не давяраць;

2) дзеясловы, якія паводзяць сябе як адкладальныя ў формах сістэмы інфэкта.

revertor, revertī, revertī — вяртацца.

Няправільныя дзеясловы *Verba anomala*

Няправільнымі называецца невялікая група дзеясловаў, якія адрозніваюцца пры спражэнні ў сістэме інфэкта ад дзеясловаў правільных. У сістэме перфэкта такога адрознення няма.

Fero

fero, tuli, latum, ferre — *несці*

Сістэма інфэкта					
		Actīvum		Passīvum	
		Indicatīvus	Coniunctīvus	Indicatīvus	Coniunctīvus
Praesens	Sing. 1.	fer-o	fer-a-m	fer-or	fer-a-r
		fer-s	fer-a-s	fer-ris	fer-ā-ris
		fer-t	fer-a-t	fer-tur	fer-ā-tur
	Plur. 1.	fer-i-mus	fer-ā-mus	fer-ī-mur	fer-ā-mur
		fer-tis	fer-ā-tis	fer-i-mīni	fer-a-mīni
		fer-u-nt	fer-a-nt	fer-u-ntur	fer-a-ntur
Imperfec-tum	Sing. 1.	fer-ēba-m	fer-re-m	fer-ēba-r	fer-re-r
		fer-ēba-s	fer-re-s	fer-ebā-ris	fer-rē-ris
		fer-ēba-t	fer-re-t	fer-ebā-tur	fer-rē-tur
	Plur. 1.	fer-ebā-mus	fer-rē-mus	fer-ebā-mus	fer-rē-mur
		fer-ebā-tis	fer-rē-tis	fer-ebā-mīni	fer-rē-mīni
		fer-ēba-nt	fer-re-nt	fer-ēba-ntur	fer-re-ntur
Futurum I	Sing. 1.	fer-a-m		fer-a-r	
		fer-e-s		fer-ē-ris	
		fer-e-t		fer-ē-tur	
	Plur. 1.	fer-ē-mus		fer-ē-mur	
		fer-ē-tis		fer-e-mīni	
		fer-e-nt		fer-e-ntur	
Imperatīvus praesentis	Sing. 2.	fer!		fer-re!	
	Plur. 2.	fer-te!		(fer-i-mīni!)	
Imperatīvus futūri	Sing. 2.	fer-to!			
		fer-to!			
	Plur. 2.	fer-tōte!			
		fer-u-nto!			
Infinitīvus		Participium	Gerundium	Gerundīvum	
Actīvum	Passīvum				
fer-re		ferens, entis	ferendī	ferendus, a, um	

Формы сістэмы інфэкта дзяслова **fero** ўвогуле адпавядаюць формам IIIа спражэння. Формы, якія адрозніваюцца, вылучаныя ў табліцы паўтлустым шрыфтом.

Формы сістэмы пэрфэкта ўтвараюцца правільна.

Дзеясловы, складзеныя з **fero**:

af-fēro	at-tūlī	al-lātum	af-ferre	<i>прыносіць</i>
au-fēro	abs-tūlī	ab-lātum	au-ferre	<i>адносіць, забіраць</i>
con-fēro	con-tūlī	col-lātum	con-ferre	<i>зносіць, параўноўваць</i>
de-fēro	de-tūlī	de-lātum	de-ferre	<i>пераносіць уніз, здымаць</i>
dif-fēro	dis-tūlī	di-lātum	dif-ferre	<i>адкладваць, адтэрміноўваць</i>
dif-fēro	—	—	dif-ferre	<i>разрознівацца, адрознівацца</i>
ef-fēro	ex-tūlī	ē-lātum	ef-ferre	<i>выносіць</i>
in-fēro	in-tūlī	il-lātum	in-ferre	<i>уносіць</i>
of-fēro	ob-tūlī	ob-lātum	of-ferre	<i>прапаноўваць, ахвяраваць</i>
per-fēro	per-tūlī	per-lātum	per-ferre	<i>пераносіць</i>
prae-fēro	prae-tūlī	praelātum	prae-ferre	<i>несці перад, надаваць перавагу</i>
pro-fēro	pro-tūlī	pro-lātum	pro-ferre	<i>выносіць уперад</i>
re-fēro	ret-tūlī	re-lātum	re-ferre	<i>несці назад, паведамяць</i>
trans-fēro	trans-tūlī	trans-lātum	trans-ferre	<i>пераносіць, перастаўляць</i>
tollo	sus-tūlī	sub-lātum	tollere	<i>падымаць, здымаць, адкідаць</i>

eo, ii, itum, ire — icyi

		Сістэма інфэкта			Сістэма пэрфэкта			
		Indica- tīvus	Coniunc- tīvus	Impera- tīvus			Indicatīvus	Coniunctīvus
Praesens	Sing. 1.	e-ō	e-a-m	ī!	Perfectum	i-ī	i-ēri-m	
	2.	ī-s	e-a-s			īstī	i-ēri-s	
	3.	i-t	e-a-t			i-it	i-ēri-t	
	Plur. 1.	ī-mus	e-ā-mus	i-īmus		i-erī-mus		
	2.	ī-tis	e-ā-tis	īstis		i-erī-tis		
	3.	e-u-nt	e-a-nt	ī-te!		i-ērunt	i-ēri-nt	
Imperfectum	Sing. 1.	ī-ba-m	ī-re-m	Plusquam- perfectum	i-ēra-m	isse-m		
	2.	ī-ba-s	ī-re-s		i-ēra-s	isse-s		
	3.	ī-ba-t	ī-re-t		i-ēra-t	isse-t		
	Plur. 1.	ī-bā-mus	ī-rē-mus		i-erā-mus	issē-mus		
	2.	ī-bā-tis	ī-rē-tis		i-erā-tis	issē-tis		
	3.	ī-ba-nt	ī-re-nt		i-ēra-nt	isse-nt		
Futurum I	Sing. 1.	ī-b--o		ī-to! (ī-to!)	Futurum II	i-ēr-o		
	2.	ī-b-i-s				i-ēris		
	3.	ī-b-i-t				i-ēri-t		
	Plur. 1.	ī-b-ī-mus		i-erī-mus				
	2.	ī-b-ī-tis		i-erī-tis				
	3.	ī-b-u-nt		ī-tōte e-unto!		i-ēri-nt		
	Infinitīvus		Participium		Gerundium:	Supīnum I:		
Praes.	i-re		i-ens (gen. euntis)		e-u-ndī i г.д.	ītum		
Fut.	itūrum, -am, -um, itūros, -as, -a esse		it-ūr-us, a, um		Gerundīvum:	Supīnum II:		
Perf.	īsse		ītum		eundum est	ītū		

У сістэме інфэкта ў большасці выпадкаў захоўваецца аснова **ī-**, радзей – **e-** (вылучана друкам). Формы сістэмы пэрфэкта ўтвараюцца правільна, толькі спалучэнне **-ii-** перад **s** зліваецца ў **-ī-** (вылучана друкам). Пасіўныя формы ўжываюцца ў безасабовых канструкцыях: **itur** — *ідуць, ідзеца*; **itum est** — *ішлі, ішлося*; **eundum est** — *трэба ічы*. Пасіўная форма інфінітыва цяперашняга часу **īrī** ў спалучэнні з

формаю супіна на **-um** утварае **infinitivus futuri passivi: laudatum iri, monitum iri** і г.д.

Дзеясловы, складзеныя з **eo**:

ab-eo	ab-iī	ab-ītum	ab-īre	<i>адыходзіць, сыходзіць</i>
ad-eo	ad-iī	ad-ītum	ad-īre	<i>прыходзіць</i>
circum-eo	circum-iī	circum-ītum	circum-īre	<i>абыходзіць</i>
co-eo	co-iī	co-ītum	co-īre	<i>сыходзіцца, злучацца</i>
ex-eo	ex-iī	ex-ītum	ex-īre	<i>выходзіць</i>
in-eo	in-iī	in-ītum	in-īre	<i>уваходзіць</i>
inter-eo	inter-iī	inter-ītum	inter-īre	<i>гiнуць</i>
ob-eo	ob-iī	ob-ītum	ob-īre	<i>ісці насустрэч, браць на сябе</i>
red-eo	red-iī	red-ītum	red-īre	<i>ісці назад, вяртацца</i>
per-eo	per-iī	per-ītum	per-īre	<i>гiнуць</i>
praeter-eo	praeter-iī	praeter-ītum	praeter-īre	<i>праходзіць, мінаць</i>
prod-eo	prod-iī	prod-ītum	prod-īre	<i>выходзіць наперад, выступаць</i>
sub-eo	sub-iī	sub-ītum	sub-īre	<i>падыходзіць</i>
trans-eo	trans-iī	trans-ītum	trans-īre	<i>пераходзіць</i>
ven-eo	ven-iī	—	ven-īre	<i>ісці на продаж, прадавацца</i>

На ўзор **eo** спрагаюцца таксама недастатковыя дзеясловы **queo, quiŋi (quiī), (quitum), quiŋe** — *магчы* і **nequeo, nequiŋi, nequitum, nequiŋe** — *не магчы*. Часцей ад іх ужываюцца формы прэзэнса і імперфекта.

Дзеяслоў **veneo** (ад **venum eo** — *іду на продаж*), выкарыстоўваецца як пасіўны адпаведнік да дзеяслова **vendo** (ад **venum do** — *даю на продаж*) — *прадаваць*.

Volo, nolo, malo

volo, voluī, velle — *хацець*

nōlō (з *magis volo*), **nōluī, nolle** — *не хацець, не жадаць*

malo (з *magis volo*), **māluī, malle** — *больш хацець, аддаваць перавагу*

Сістэма інфэкта								
		Indicativus			Coniunctivus			
Praesens	Sing.	1. volo	nolo	malo	velim	nolim	malim	
		2. vis	non vis	mavis	velis	nolis	malis	
		3. vult	non vult	mavult	velit	nolit	malit	
	Plur.	1. volūmus	nolūmus	malūmus	velīmus	nolīmus	malīmus	
		2. vultis	non vultis	mavultis	velītis	nolītis	malītis	
		3. volunt	nolunt	malunt	velint	nolint	malint	
Imper- fectum	Sing.	1. vol-ēba-m	nol-ēba-m	mal-ēba-m	velle-m	nolle-m	malle-m	
		2. vol-ēba-s	nol-ēbā-s	mal-ēbā-s	velle-s	nolle-s	malle-s	
		3. і г.д.	і г.д.	і г.д.	і г.д.	і г.д.	і г.д.	
Futurum I	Sing.	1. vol-a-m	nol-a-m	mal-a-m				
		2. vol-e-s	nol-e-s	mal-e-s				
		3. і г.д.	і г.д.	і г.д.				
Imperativus praesentis					Infinitivus			
					velle	nolle	malle	
Sing. 2.	—	noli!	—	Participium				
Plur. 2.	—	nolī-te!	—					
Imperativus futūri					vol-ens		nol-ens	
Sing. 2.	—	nolī-to!	—					
Plur. 2.	—	nolī-tōte!	—					

Формы сістэмы інфэкта ўтвараюцца ад асновы **vol-|vel-**. Формы, якія маюць асаблівасці ў спражэнні, вылучаныя друкам. Дзеяслоў **malo** не мае participium praesentis.

Формы сістэмы пэрфэкта ўтвараюцца правільна ад пэрфэктных асноваў **volu-, nolu-, malu-**:

voluī, voluēram, voluēro, voluērim, voluissēm; noluī, noluēram, noluēro, noluērim, noluisse; maluī, maluēram, maluēro, maluērim, maluisse і г.д.

Fio

fio, factus est, fiēri — *рабіца, ставацца, адбывацца, здарацца*

	Indicatīvus	Coniunctīvus	Imperatīvus
Praesens	Sing. 1. fī-o 2. fī-s 3. fī-t Plur. 1. — 2. — 3. fī-u-nt	fī-a-m fī-a-s fī-a-t fī-ā-mus fī-ā-tis fī-a-nt	Praesens: (fī) (fī-te) Futurum: (fī-to) (fī-tōte)
Imperfectum	Sing. 1. fī-ēba-m 2. fī-ēba-s 3. fī-ēba-t Plur. 1. fī-ēba-mus 2. fī-ēbā-tīs 3. fī-ēba-nt	fī-ēre-m fī-ēre-s fī-ēre-t fī-erē-mus fī-erē-tīs fī-ēre-nt	Infinitīvus Praesens: fiēri
Futurum I	Sing. 1. fī-a-m 2. fī-e-s 3. fī-e-t Plur. 1. fī-ē-mus 2. fī-ē-tis 3. fī-e-nt		Perfectum: factum, -am, -um } esse factos, -as, -a } Futurum: futūrum, -am, -um, } esse futūros, -as, -a }
Perfectum	Sing. 1. sum 2. factus, -a, -um } es 3. est Plur. 1. sumus 2. facti, -ae, -a } estis 3. sunt	factus, -a, -um } sim sis sit facti, -ae, -a } simus sitis sint	Futurum: fore factum iri
Plusquamperfectum	Sing. 1. eram 2. factus, -a, -um } eras 3. erat Plur. 1. eramus 2. facti, -ae, -a } eratis 3. erant	factus, -a, -um } essem esses esset facti, -ae, -a } essēmus essētis essent	Participium Praesens: — Perfectum: factus, a, um
Futurum II	Sing. 1. ero 2. factus, a, um } eris 3. erit Plur. 1. erīmus 2. facti, -ae, -a } erītis 3. erunt		Futurum: futūrus, a, um Gerundīvum faciendus, a, um

У сістэме інфэкта дзеяслоў **fiō** спрагаецца амаль цалкам на ўзор дзеясловаў IV спражэння (аднак захоўвае доўгае **ī**- таксама перад галоснымі) з выняткам інфінітыва цяперашняга часу і ўмоўнага ладу імперфэкта (вылучаныя друкам, да таго ж **i**- ў аснове скарачаецца).

Формы сістэмы пэрфэкта ўтвараюцца ад асновы дзеяслова **facio** — *раблю*. Увогуле, **fiō** ўжываецца таксама як залежны стан ад гэтага дзеяслова; гэта датычыць таксама і дзеясловаў, складзеных з **facio**, пераважна тых, у якіх карэнны галосны **a** не перайшоў у **i**. Напрыклад, пасіўным адпаведнікам да *patefacio* будзе *patefiō*, да *labefacio* — *labefiō*, але да *conficio* правільная пасіўная форма будзе *conficior*, да *afficio* — *afficior* і г.д.

Edo

edo, edī, esum, edēre — *есці*

		Сістэма інфэкта					
		Indicativus		Coniunctivus		Imperativus	
Praesens	Sing.	1.	ĕd-o	ĕd-a-m	ĕd-i-m	Praesens	ĕd-e! ĕs!
		2.	ĕd-i-s ĕs	ĕd-a-s	ĕd-i-s		
		3.	ĕd-i-t ĕst	ĕd-a-t	ĕd-i-t		
	Plur.	1.	ĕd-ī-mus ĕstis	ĕd-ā-mus	ĕd-ī-mus		ĕd-īte! es-te!
		2.	ĕd-ī-tis	ĕd-ā-tis	ĕd-ī-tis		
		3.	ĕd-u-nt	ĕd-ā-nt	ĕd-i-nt		
Imperfectum	Sing.	1.	ĕd-ēba-m	ĕd-ēre-m	Futurum I	ĕd-ī-to! es-to! ĕd-ī-to! es-to!	
		2.	ĕd-ēba-s	ĕd-ēre-s esse-s			
		3.	ĕd-ēba-t	ĕd-ēre-t esse-t			
	Plur.	1.	ĕd-ebā-mus	ĕd-erē-mus essē-mus		ĕd-ī-tōte! es-tōte! ĕd-u-nto!	
		2.	ĕd-ebā-tis	ĕd-erē-tis			
		3.	ĕd-ēba-nt	ĕd-ēre-nt esse-nt			
Futurum I	Sing.	1.	ĕd-a-m			Infinitivus	
		2.	ĕd-e-s			ĕd-ēre esse	
		3.	ĕd-e-t			Participium	
	Plur.	1.	ed-ē-mus			ĕd-ĕns	
		2.	ed-ē-tis			Gerundium	
		3.	ed-e-nt			ĕd-end-i	

Дзеяслоў **edo** пры спражэнні ў сістэме інфэкта часам мае паралельныя формы. Адны з іх утвараюцца ад асновы **ed-** і спрагаюцца як дзеясловы IIIа спражэння. Другія паходзяць ад той жа асновы, але гук **d** перад наступнымі **s** і **t** перайшоў у **s** (гл. правыя слупкі ў ячэйках табліцы). У выніку гэтыя формы знешне сталі падобнымі да формаў ад дзеяслова **sum**, ад якіх адрозніваюцца даўжынёю галоснага **e**: **ēs ты ёсць**, **ēs — ты ясі** і г.д. Параўнайце падобную з’яву ў беларускай мове: *ён есць*, *ён ёсць*.

Апрача таго, ва ўмоўным ладзе цяперашняга часу побач з пазнейшымі формамі (слупок злева) захаваліся больш старажытныя, якія з’яўляюцца рэшткамі былога пажадальнага ладу – аптатыва (слупок справа).

Формы сістэмы пэрфэкта ўтвараюцца рэгулярным чынам; толькі супіны могуць мець у аснове падвойнае **ss**: **es(s)um, es(s)ū**.

Недастатковыя дзеясловы Verba defectīva

Гэта дзеясловы, што маюць не ўсе формы спражэння. Іх можна падзяліць на тры групы:

1. Дзеясловы, ад якіх ужываюцца пераважна толькі некаторыя формы інфэкта:

aiō — *кажу (так), сцвярджаю*; **inquam** — *кажу*; **for, fatus sum, fari** — *мовіць, рачы, выракаць*.

2. Дзеясловы, ад якіх пераважна ўжываюцца формы пэрфэкта: **memīni, meminisse** — *памытаць*; **odi, odisse** — *ненавідзець*; **coepi, coepisse** — *пачаць*.

3. Ізалежаныя формы:

ave (have) — *добры дзень, вітаю*; **salve** — *добры дзень, добрага здароўя*; **vale** — *бывай здаровы*; **cedo** — *дай, давай*; **quaeso** — *прашу, калі ласка*.

Aio

	Indicativus			Coniunctivus
	Praesens	Imperfectum	Perfectum	Praesens
Sing. 1.	ai- o	ai- ēba-m	—	—
2.	ai- s	ai- ēba-s	—	—
3.	ai- t	ai- ēba-t	ai- t	ai- a-t
Plur. 1.	—	(ai- ebā-mus)	—	—
2.	—	(ai- ebā-tis)	—	—
3.	ai- u-nt	ai- eba-nt	—	—
				Participium
				ai- ens — <i>які кажа (так), які сцвярджае</i>

Ужываецца ў прастай і ўскоснай мове, перадусім у цытатах, напрыклад: **ut ait Caesar** — *як кажа Цэзар*. Вядомы таксама выраз **ain?** (з **aisne?**) — *ты (так) кажаш? Сапраўды?*

Inquam

	Indicativus				Coniunctivus
	Praesens	Imperfectum	Futūrum	Perfectum	Praesens
Sing. 1.	inqu- a-m	—	—	inqui- i	—
2.	inqui- s	—	inqui- e-s	inqui- isti	—
3.	inqui- t	inqui- ēba-t inqui- ba-t	inqui- e-t	inqui- t	inqui- a-t
Plur. 1.	inquī- mus	—	—	—	—
2.	—	—	—	—	—
3.	inqui- u-nt	—	—	—	—

Форма **inquam** — гэта, уласна кажучы, умоўны лад, як **regam**, і абазначае: *я сказаў бы*, а таксама *кажу і сказаў*. Ужываецца толькі як устаўка ў прастай мове і ставіцца перад дзейнікам, напрыклад: **inquit Cicero** — *кажа Цыцэрон*.

For

for, fātus sum, fārī — *мовіць, устарэлае: рачы, выракаць*

Indicatīvus				Imperatīvus	Infinitīvus
Praesens	Futūrum	Perfectum	Plusquamperfectum	praesentis	
fa- tur fa- ntur	fa- b-or fa- b-i-tur	fatus est fati sunt	fatus eram fatus erat	fare	fari (farier)
Gerundium		Gerundīvum	Supīnum	Participium	
fa- nd-i fa- nd-o		fa- nd-us	fatū	praesentis fa- nt-i fa- nt-em	perfecti fa- tus

Ужо ў класічную эпоху формы ад дзеяслова **for** успрымаліся як архаічныя і ўжываліся рэдка. Больш пашыранымі былі дзеясловы, складзеныя з **for**, напрыклад: **affor** — *казаць да кагосьці*, **effor** — *вымаўляць*, **interfor** — *перарываць*, **praefor** — *казаць спярша*, **rabīcy** — *рабіць*, **profor** — *апавядаць, прадказваць*.

Memīni, odi, coepi

meminī, meminisse — *памятаць*

ōdī, ōdisse — *ненавідзець*

coepī, coeptum, coepisse — *пачаць*

Indicatīvus				
Perfectum	Sing.	1. memīn- i	od- i	coep- i
		2. memin- isti	od- isti	coep- isti
		3. memīn- it	od- it	coep- it
	Plur.	1. memin- imus	od- imus	coep- imus
		2. memin- istis	od- istis	coep- istis
		3. memin- erunt	od- erunt	coep- erunt

Pperf.	Sing. 1. 2.	memin- ĕra-m memin- ĕra-s i г.д.	od- ĕra-m od- ĕra-s i г.д.	coep- ĕra-m coep- ĕra-s i г.д.
Fut. II	Sing. 1. 2.	memin- ĕr-o memin- ĕri-s i г.д.	od- ĕr-o od- ĕri-s i г.д.	coep- ĕr-o coep- ĕri-s i г.д.
Coniunctivus				
Perf.	Sing. 1. 2.	memin- ĕri-m memin- ĕri-s i г.д.	od- ĕri-m od- ĕri-s i г.д.	coep- ĕri-m coep- ĕri-s i г.д.
Pperf.	Sing. 1. 2.	memin- isse-m -memin-isse-s i г.д.	od- isse-m od- isse-s i г.д.	coep- isse-m coep- isse-s i г.д.
Imperativus				
	Sing. 2. Plur. 2.	memen- to! memen- tōte!		
Infinitivus				
		memin- isse	od- isse	coep- isse Fut.: coept- ūr-um esse
Participium				
			Fut.: os- ūr-us, a, um	Perf.: coept- us, a, um Fut.: coept- ūr-us, a, um

Гэтыя дзеясловы маюць толькі формы сістэмы пэрфэкта. Пры гэтым пэрфэкт **memīni** і **odi** мае значэнне цяперашняга часу, плюсквам-пэрфэкт – імпэрфэкта, а будучае другое – будучага першага. Пэрфэкт ад **coepi** мае значэнне мінулага часу – *я пачаў*.

Ave, salve, vale, cedo, quaeso

ave (have)! avēte (havēte)! ад дзеяслова **aveo (haveo)**, – , – , **avēre (havēre)** — *моцна жадаць і salve!, salvēte! salvēto!* ад **salveo**, – , – , **salvēre** — *добра пачувацца* – гэтыя формы загаднага ладу, якія ўжываліся як выразы вітаньня альбо (радзей) развітання з прыкладна аднолькавым значэннем: *вітаю (цябе, вас)!* альбо *бывай(це) здаровы(я)!*

vale!, valēte! формы загаднага ладу ад дзеяслова **valeo, valuī, valitum, ēre** — *быць здаровым*, ужываліся пры развітанні са значэннем: *бывай(це) здаровы(я)!*

cedo, cete (з **ce + do, date**) размоўныя выразы са значэннем: *дай(це), давай(це); скажы(це); паслухай(це).*

quaeso, quaesūmus — выразы просьбы: *прашу, просім, калі ласка.*

Безасабовыя дзеясловы Verba impersonalia

Безасабовымі называюцца дзеясловы, якія ўжываюцца без указання асобы, гэтыя значыць без выражанага дзейніка. Умоўна гэтыя дзеясловы, якія сустракаюцца пераважна ў 3-й асобе адзіночнага ліку, можна падзяліць на тры групы:

1. Дзеясловы, якія абазначаюць *атмасферныя з’явы*:

disserēnat	disserenāvit	disserenāre	<i>распагоджваецца, стаіць добрае надвор’е</i>
fulget	fulsit	fulgēre	<i>бліскае</i>
fulgurat	fulgurāvit	fulgurāre	<i>б’е маланка</i>
gelat	gelāvit	gelāre	<i>падмарожвае</i>
grandīnat	grandināvit	grandināre	<i>ідзе град</i>
lapīdat	lapīdavit lapidatum est	lapidāre	<i>ідзе каменны дождж</i>

lucet	—	lucēre	<i>світає, днее</i>
lucescit	luxit	lucescēre	
illucescit	illuxit	illucescēre	
vesperascit	vesperavit	vesperascēre	<i>вечарэе</i>
advesperascit	advesperavit	advesperascēre	
ningit	ninxit	ningēre	<i>ідзе снег</i>
pluit	pluit	pluēre	<i>ідзе дождж</i>
tonat	tonuit	tonāre	<i>грыміць гром</i>

2. Дзеясловы, якія абазначаюць **пачуцці**:

miseret	miseritum est (радзей) miseruit	miserēri	<i>шкада</i>
paenitet	paenituit	paenitēre	<i>шкада</i>
piget	piguit (радзей) piguit	pigēre	<i>непрыемна, прыкра</i>
pudet	puditum est puduit	pudēre	<i>сорамна</i>
taedet	pertaesum est	taedēre	<i>сумна, надакучвае</i>

3. Дзеясловы, якія абазначаюць **прыемнасць, неабходнасць, вынік** і да т.п.:

libet	libuit libitum est	libēre	<i>пажадана, прыемна</i>
licet	licuit licitum est	licēre	<i>дазволена, можна</i>
convēnit	convēnit	convenīre	<i>падыходзіць, пасуе</i>
expedit	expediit	expedīre	<i>карысна, выгодна</i>
oportet	oportuit	oportēre	<i>трэба</i>
placet	placuit placitum est	placēre	<i>падабаецца</i>
interest	interfuit	interesse	<i>важна</i>
refert	retulit	referre	
iuvat	iuvit	iuvāre	<i>прыемна</i>
(non) fallit	fefellit	fallēre	<i>(не) схавана, (не)вядома</i>
(non) praeterit	praeteriit	praeterīre	

fugit	fugit	fugēre	<i>схавана, прапушчана</i>
deceat	deceat	decēre	<i>гожа, належна</i>
dedecet	dedecuit	dedecēre	<i>нягожа, не прыстоіць</i>
praestat	praestitit	praestāre	<i>лепей</i>
accidit	accidit	accidēre	<i>выпадае</i>
contingit	contigit	contingēre	<i>здараецца, адбываецца</i>
evēnit	evēnit	evenire	<i>выходзіць, здараецца</i>
patet	patuit	patēre	<i>ясна, відавочна</i>
constat	constitit	constāre	<i>вядома</i>
liquet	liquet	liquere	<i>ясна</i>

Безасабовыя дзеясловы — гэта ў сутнасці дзеясловы, дзейнік якіх замоўчваецца, магчыма дзеля таго, каб пазбегнуць празмернасці і паўтору, выразаў тыпу: *бліскавіца бліскае, гром грывіць* ды інш. У прынцыпе, кожны дзеяслоў можа быць ужыты безасабова, напрыклад: **itur** — *ідзеца, ідуць*, **amatur** — *любяць*, **amandum est** — *трэба любіць* ды інш.

ПРЫНАЗОЎНІК PRAEPOSITIO

Прыназоўнікі – гэта нязменныя службовыя словы, якія ўдакладняюць і размяжоўваюць значэнні склонаў і ўказваюць на адносіны паміж членамі сказа. Паходзяць ад прыслоўяў, адны з якіх заўсёды спалучаліся з назоўнікамі альбо займеннікамі і з цягам часу перайшлі ў шэраг прыназоўнікаў, а іншыя, прыяднаўшыся да дзеясловаў, сталі прыстаўкамі (praeverbia). Але частка прыназоўнікаў можа выступаць таксама і ў ролі прыслоўяў:

<i>adversum</i>	<i>citra</i>	<i>intra</i>	<i>prope</i>
<i>adversus</i>	<i>clam</i>	<i>iuxta</i>	<i>propter</i>
<i>ante</i>	<i>contra</i>	<i>palam</i>	<i>subter</i>
<i>circa</i>	<i>coram</i>	<i>pone</i>	<i>super</i>
<i>circiter</i>	<i>extra</i>	<i>post</i>	<i>supra</i>
<i>circum</i>	<i>infra</i>	<i>praeter</i>	<i>ultra</i>

У лацінскай мове, у адрозненне ад беларускай, прыназоўнікі могуць спалучацца толькі з двума склонамі — асс. і abl. Прычым некаторыя ўжывацца з абодвама склонамі, а іншыя толькі з адным. Апрача таго ў якасці прыназоўнікаў выкарыстоўваюцца склонавыя формы назоўнікаў **causā, gratiā** — *дзеля*, якія спалучаюцца з gen.

1. Толькі з ablatīvus ужываюцца гэтакія прыназоўнікі, якія лепш запам'ятаць у такім парадку:

ab і **coram, ex** і **de,**
cum і **sine, pro** і **prae.**

N.b.: Прыназоўнік **ab** мае яшчэ фанетычныя варыянты **a** (перад зычнымі апрача **h**) і **abs** (пераважна перад **te**), а прыназоўнік **ex** – варыянт **e** (перад зычнымі апрача **h**).

2. З ablatīvus і accusatīvus ставяцца прыназоўнікі:

in, sub, super.

3. Толькі з accusatīvus ужываюцца ўсе астатнія прыназоўнікі.

Сінтаксічныя адносіны, на якія ўказваюць прыназоўнікі, могуць выражаць значэнне месца, часу альбо пераноснае.

Прыназоўнікі з вінавальным склонам

Praepositiones cum accusatīvo

Прыназоўнік	Месца	Час	Пераноснае значэнне
1. ad — <i>да, пры, на</i>	ad flumen (venīre) — <i>да ракі</i> ad flumen (situs) — <i>над ракою</i> ad occidentem — <i>на захад</i> ad portam (stat) — <i>пры браме</i>	ad vesp̄erum (redīre) — <i>над вечар</i>	ad tempus — <i>наводле абставінаў</i> ad centum — <i>над сто, каля ста</i> ad omnia parātus — <i>на ўсё гатовы</i> ad clamōrem — <i>на крык</i> ad arbitrium suum — <i>на свой адум</i>
2. adversus, adversum — <i>(на)супраць</i>	adversus montem — <i>наsupраць гары</i>		adversus legem (agēre) — <i>наsupерак супраць закону</i>

3.	ante — <i>перад, да</i>	ante urbem — <i>перад месам горадам</i>	ante lunam novam — <i>перад маладзіком</i>	ante omnes (<i>diligit</i>) — <i>больш за іншых</i>
4.	apud — <i>у, ля</i>	apud Romānos — <i>у рымлянаў</i> apud focum (<i>sedens</i>) — <i>ля вознішча / агменю</i> apud iudices — <i>перад суддзямі</i> apud forum — <i>на форуме</i>	—	apud se esse — <i>валадаць сабою, быць пры свядомасці</i> apud Homērum — <i>у (творax) Гамэра</i>
5.	circum, circa, circiter — <i>вакол, каля</i>	circum (circa) urbem — <i>вакол месца</i>	circa (circiter) meridiem — <i>каля поўдня</i>	circa (circiter) centum milites — <i>каля ста жаўнераў</i> circa verba dissensio — <i>спрэчка наконт словаў</i>
6.	cis, citra — <i>на гэты бок, з гэтага боку</i>	cis (citra) flumen — <i>з гэтага боку ракі</i>	cis dies paucos — <i>на працягу некалькіх дзён</i>	citra usum — <i>без досведу</i> cis natūrae leges — <i>у межах законаў прыроды</i>
7.	contra — <i>(на) супраць</i>	contra portum — <i>на супраць порту</i>	—	contra hostes (<i>pugnare</i>) — <i>супраць ворагаў</i>
8.	erga — <i>перад, (у адносінах) да</i>	erga aedes — <i>перад будынкам</i>	—	erga regem fides — <i>вернасць у адносінах да караля, вернасць каралю</i> erga patriam amor — <i>любоў да бацькаўшчыны</i>
9.	extra — <i>за, па-за, звонку</i>	extra urbem (est) — <i>па-за месцам</i> extra muros (egredi) — <i>па-за муры</i>	—	extra ordinem <i>не за парадкам, надзвычайна</i> extra culpam (est) <i>без віны</i>
10.	infra — <i>ніжэй, пад</i>	infra pontem (flūmen transire) — <i>ніжэй маста</i>	infra Caesarem fuit — <i>жыў пасля Цэзара</i>	infra infimos homīnes — <i>горш за найгоршых людзей</i>

11.	inter — <i>(на) між, у час</i>	inter Italiam et Graeciam — <i>паміж Італією і Грецією</i>	inter horam quintam et sextam — <i>паміж п'ятою і шостою годинами</i> inter quinquennium — <i>на працягу п'яти років</i> inter cenam — <i>пад час абеду</i>	inter nos — <i>між нами</i>
12.	intra — <i>унутрі, усярэдзіне, у межах</i>	intra urbem — <i>у місяці</i>	intra sex menses — <i>на працягу шасці місяців</i>	intra se — <i>(сам) у сабе</i>
13.	iuxta — <i>побач</i>	iuxta aram — <i>ля ахвярніка</i>	iuxta finem vitae — <i>наприкінці життя</i>	iuxta praecceptum — <i>згодна з предписанням</i>
14.	ob — <i>перад, дзеля, з прычыны</i>	ob oculos — <i>перад вачыма</i>	—	quam ob rem — <i>дзеля чаго, чаму</i> ob merita sua — <i>дзеля ягоных заслуг</i>
15.	penes — <i>у (валоданні / руках), пры</i>	penes vos — <i>у вас, пры вас</i>	—	penes te es? — <i>ты ў сваім розуме?</i>
16.	per — <i>праз, на працягу, у</i>	per Alpes (transire) — <i>праз Альпы</i>	per tres annos — <i>на працягу трох гадоў</i> per noctem — <i>уначы</i>	per vim — <i>сілаю</i> per legatos (rem administravit) — <i>праз легатаў</i>
17.	pone — <i>за, ззаду</i>	pone castra — <i>за табарам</i> pone tergum (manus vincire) — <i>за спінаю</i>	—	—

18.	post — <i>за, після</i>	post flumen — <i>за ракою</i>	post mortem — <i>після смерці</i> post annum — <i>праз год</i>	post hominū memoriam — <i>на людської пам'яті,</i> <i>як памятаюць людзі</i> post verbum arma (ponēre) — <i>зброю</i> (<i>ставиць</i>) <i>ніжэй</i> <i>за слова</i>
19.	praeter — <i>міма, паўз,</i> <i>апроч</i>	praeter urbem — <i>паўз места</i>		praeter paucos — <i>апроч некоторых</i> praeter opiniōnem — <i>наsupерак чаканню</i> praeter omnes (laudā- re) — <i>больш за ўсіх</i> praeter modum — <i>звыш меры</i>
20.	prope — <i>блізка (да),</i> <i>паблізу, амаль</i>	prope murum — <i>блізка да муру,</i> <i>побач з мурам</i>	prope lucem — <i>на досвітку</i>	prope seditiōnem (ventum est) — <i>амаль да бунту</i>
21.	propter — <i>блізка, паблізу,</i> <i>з прычыны,</i> <i>з-за</i>	propter flumen — <i>паблізу ракі</i>	—	propter morbum — <i>з прычыны хваробы</i> propter metum — <i>з-за страху</i>
22.	secundum — <i>следам, після,</i> <i>за, удоўж,</i> <i>на; згодна з,</i> <i>наводле</i>	secundum flumen — <i>удоўж ракі, на рацэ</i>	secundum ludos — <i>після</i> <i>гульняў</i>	secundum natūrā (vivēre) — <i>згодна</i> <i>з прыродаю</i>
23.	supra — <i>над, на</i>	supra caput — <i>над галавою</i> supra terram (mare est) — <i>на (наверхні)</i> <i>зямлі</i>	supra hanc memoriam — <i>перад гэтай</i> <i>эпохаю</i> supra bellum — <i>перад вайною</i>	supra vires — <i>праз</i> <i>сілу</i> supra quinque milia — <i>звыш пяці</i> <i>тысячаў</i>
24.	trans — <i>праз,</i> <i>цераз, за</i>	trans mare (currēre) — <i>цераз / за мора</i> trans Rhenum (incōlunt) — <i>за Рэйнам</i>		

25.	ultra — <i>з таго боку, за, па-за</i>	ultra montem — <i>з таго боку гары, за гарою</i>	ultra Idus — <i>па-за Ідамі, не ў час Ідаў</i> ultra octo annos — <i>больш за восем гадоў</i> ultra decimum annum — <i>дзе- сяць гадоў таму</i>	
-----	---	--	--	--

Прыназоўнікі з адкладным склонам Praepositiones cum ablativo

Прыназоўнік	Месца	Час	Пераноснае значэнне
1. ab, a, abs — <i>ад, з</i>	ab urbe (proficisci) — <i>ад места</i> a rege (venire) — <i>ад караля</i> ab oriente — <i>ад /з усходу, на ўсходзе</i>	ab hora sexta — <i>ад шостаў гадзіны</i> a prima pueritia — <i>з ранняга дзяцінства</i>	a pueris diligitur (указвае на дзеючую асобу) — <i>яго любяць дзеці</i> abs te cognovi — <i>даведаўся ад цябе</i>
2. coram — <i>у прысут- насці, перад</i>	coram te — <i>у тва- ёй прысутнасці, перад табою</i>		
3. cum — <i>(разам) з</i>		cum prima luce — <i>з першым святлом, на досвітку</i>	cum amicō (venire) — <i>з сябрам</i> cum hostibus (pug- nāre) — <i>з ворагамі</i> cum magna voluptāte — <i>з вялікім зада- вальненнем</i>
4. de — <i>з (зверху ўніз), ад</i>	de muro (se deicere) — <i>з муру</i>	de diē — <i>удзень</i> de media nocte — <i>сярод ночы</i>	de agricultūra (scribere) — <i>пра земляробства</i> de plebe (homo) — <i>з люду</i> de imperio (dimittere) — <i>за ўладу</i>

5.	ex, e — <i>з, вонкі</i>	ex urbe (venit) — <i>з места</i> e silva — <i>з лесу</i> ex equo (desilire) — <i>з каня</i>	ex eo tempore — <i>з таго часу</i> diem ex die — <i>з дня на</i> <i>дзень</i>	ex auro signum — <i>знак з золата</i> e multis unus — <i>адзін</i> <i>з многіх</i> ex foedere — <i>наводле</i> <i>дамовы</i>
6.	prae — <i>не-</i> <i>рад, спераду</i>	prae se (ferre) — <i>перад сабою</i>	—	prae lacrimis — <i>ад / з-за слёзаў</i> prae me (dives) — <i>у</i> <i>параўнанні са мною</i>
7.	pro — <i>не-</i> <i>рад, за,</i> <i>замест</i>	pro portis (esse) — <i>перад варотамі</i>	—	pro patria (mori) — <i>за бацькаўшчыну</i> pro praetore (legatus) — <i>замест прэтара</i> pro tempore — <i>у</i> <i>аднаведнасці з часам</i>
8.	sine — <i>без</i>	—	—	sine libēris — <i>без дзяцей</i> sine spe — <i>без надзеі</i>

Прыназоўнікі з вінавальным і адкладным склонамі Praepositionēs cum accusatīvo et ablatīvo

Гэтыя прыназоўнікі спалучаюцца з accusatīvus, калі адказваюць на пытанне **quō?** — *куды?*, альбо з ablatīvus, калі адказваюць на пытанне **ubi?** — *дзе?*

Прыназоўнік		Месца	Час	Пераноснае значэнне
in — <i>у, на</i>	Acc. (quo?)	in urbem (venire) — <i>у места (прыходзіць)</i>	in postērum diem — <i>на наступны</i> <i>дзень</i>	in parentes (amor) — <i>да бацькоў (любоў)</i>
	Abl. (ubi?)	in urbe (esse) — <i>у мес-</i> <i>це (быць)</i>	bis in die — <i>двойчы ў дзень</i>	in pericūlo (esse) — <i>у небяспецы (быць)</i>

sub — <i>над</i>	Acc. (quo?) Abl. (ubi?)	sub montem (succedēre) — <i>над гору (падыйсці)</i> sub monte (iacēre) — <i>над гарою (ляжаць)</i>	sub vespērum — <i>над вечар</i> sub bruma — <i>падчас зімняга сонцастаяння</i>	sub potestatem (redigēre) — <i>над уладу (узяць)</i> sub potestāte (esse) — <i>над уладаю (быць)</i>
super — <i>над,</i> <i>на</i>	Acc. (quo?) Abl. (ubi?)	super aspīdem (assidēre) — <i>на змяю (сесці)</i> super cervīce (gladius pendet) — <i>над каркам (вісіць меч)</i>		super quadraginta — <i>звыш сарака</i> super alīqua re (scribēre) — <i>пра штосьці (пісаць)</i>

ЗЛУЧНИК CONIUNCTIO

Злучнікі – гэта службовыя словы, якія звязваюць між сабою члены сказа, часткі складанага сказа і сказы. Паводле сінтаксічнай ролі злучнікі падзяляюцца на злучальныя (coordinatīvae) і падпарадкавальныя (subordinatīvae).

Злучальныя злучнікі Coniunctiōnes coordinatīvae

Падзяляюцца на:

1. спалучальныя copulatīvae: злучаюць між сабой два элементы.

et, atque, ac (толькі перад зычным, апрача h), -que (энклітычная часціца, якая ставіцца ў канцы наступнага слова)	<i>і, ды</i>
etiam, quoque (ставіцца пасля слова, да якога адносіцца)	<i>таксама, да таго ж</i>
neque, nec, neve, neu	<i>не, і не, таксама не</i>
ne... quidem	<i>нават не</i>

2. раздзяляльныя *disiunctivae*: раздзяляюць два элементы, выключаючы адзін з іх.

aut (выбар выключаальны)	<i>альбо</i>
vel (выбар уключаальны, факультатыўны)	<i>ці</i>
sive, seu	<i>альбо калі, альбо</i>
-ve (энклітычная часціца, прыядноўваецца да канца слова)	<i>альбо; і, таксама</i>

3. супраціўныя *adversativae*: супрацьпастаўляюць два элементы.

sed, verum	<i>але, а</i>
at, atqui	<i>аднак, ж(а), і ўсё ж</i>
ast	<i>з іншага боку, наадварот</i>
autem, vero (ставяцца пасля слова)	<i>але, а, ж(а), усё ж</i>
tamen, attāmen	<i>усё ж (такі), аднак</i>
cetĕrum	<i>зрэшты, але</i>
immo, immo vero	<i>наадварот, зусім не</i>
quin, quin etiam	<i>наадварот, а нават</i>
quamquam, etsi, tametsi	<i>хаця, хоць бы, нават калі, калі б, нягледзячы на</i>

4. тлумачальныя – прычынныя *causalēs – declarativae*: тлумачць альбо падаюць прычыну чагосьці.

nam, namque, etĕnim (ставяцца звычайна на пачатку выразу ці сказу)	<i>бо, сапраўды, менавіта, затое</i>
enim (ставіцца пасля слова)	<i>бо, ж(а); сапраўды, менавіта</i>

5. абагульняльныя | заключныя *conclusivae*: абагульняюць, падводзяць вынік таму, што сказана.

itāque	<i>такім чынам, вось жа, дык вось</i>
ergo (ставіцца звычайна пасля слова)	<i>значыць, такім чынам, вось жа; (а) таму</i>
igitur (ставіцца звычайна пасля слова)	<i>тады, у такім выпадку; такім чынам, вось жа</i>

proinde	<i>таму, такім чынам</i>
ideo, idcirco, propterea	<i>таму, з гэтай прычыны, дзеля гэтага</i>
quare (qua re), quamobrem, quocirca	<i>чаму, якім чынам, дзеля чаго, з якой прычыны, з-за чаго</i>

6. абмежавальныя limitatīvae: акрэсліваюць факт ці меркаванне.

quidem (ставіцца пасля слова)	<i>сапраўды, прынамсі, менавіта, ж(а)</i>
equidem	<i>сапраўды, ж(а), пэўна</i>

7. суадносныя correlatīvae: ставяць у адносіны два ці больш элементаў.

et... et	<i>і... і, як... (гэ)так і</i>
cum... tum	<i>як... так, не толькі... але і</i>
et... neque	<i>з аднаго боку... але з іншага не</i>
modo... modo	<i>то... то</i>
ne... nec (neque... neque)	<i>ні... ні</i>
neque (nec)... et	<i>з аднаго боку не... але з іншага</i>
non modo... sed	<i>не толькі... але</i>
non modo... sed etiam	<i>не толькі... але і</i>
nunc... nunc	<i>то... то</i>
non solum... sed	<i>не толькі... але</i>
non solum... sed etiam	<i>не толькі... але і</i>
non tantum... sed etiam	<i>не толькі... але і</i>
tum... tum	<i>то... то</i>

Падпарадкавальныя злучнікі Coniunctiōnes subordinatīvae

Падпарадкавальныя злучнікі могуць быць:

1. мэтавыя **fināles**: уводзяць даданыя сказы мэты.

ut, quo	<i>каб, дзеля таго каб</i>
ne	<i>каб не</i>
neve, neu	<i>і каб не</i>

2. выніковыя **consecutīvae**: уводзяць даданыя сказы выніку.

ut	<i>(так) што</i>
ut non	<i>(так) што не</i>

3. прычынныя **causāles**: уводзяць даданыя сказы прычыны.

quod, quia, quoniam	<i>таму, бо</i>
quando, quandoquidem	<i>бо, паколькі, як толькі, раз</i>
siquidem	<i>калі сапраўды, калі толькі, бо</i>
cum	<i>бо, паколькі, таму</i>

4. часавыя **temporāles**: уводзяць даданыя сказы часу.

cum	<i>калі</i>
dum, donec, quoad quamdiu	<i>пакуль, да таго часу пакуль</i>
ubi, ubi primum, ut, ut primum, cum primum	<i>як толькі</i>
simul, simul ac, simul atque	<i>як толькі</i>
antēquam, priusquam	<i>пери чым, раней чым</i>
postquam	<i>пасля таго як</i>

5. умоўныя conditionāles: уводзяць даданыя ўмоўныя сказы.

si	<i>калі</i>
nisi, ni, si non	<i>калі не</i>
sin, sin autem, si minus	<i>калі ж, а калі, але калі, калі ж не, у адваротным выпадку</i>
nisi forte, nisi vero	<i>калі толькі не, хіба толькі</i>
si quidem	<i>калі сапраўды, калі нават</i>
dummōdo, dum modo	<i>толькі б, абый толькі</i>
dummōdo ne, dum ne	<i>толькі б не, абый толькі не</i>

6. уступальныя concessīvae: уводзяць даданыя сказы уступкі.

quamquam, quamvis, licet	<i>хоць, як бы ні, няхай</i>
etsi, tametsi, etiamsi	<i>хаця б нават, нават калі</i>
cum, ut	<i>хоць, няхай</i>

7. параўнальныя comparatīvae: уводзяць даданыя параўнальныя сказы.

ut, sicut, velut, tamquam	<i>як, (гэ)так як</i>
tamquam (si), quasi, proinde	<i>усё роўна як, быццам, накіталт, гэтак жа</i>
ut si, velut si, proinde (perinde) ac si	<i>як бы, нібы, нібыта, быццам</i>

ВЫКЛІЧНИК INTERIECTIO

Выклічнікі – гэта нязменныя словы, якія выражаюць розныя пачуцці і пабуджэнні, не называючы іх, альбо спрабуюць перадаць розныя гукі.

Падзяляюцца на дзве групы: уласцівыя (*propriae*), якія могуць ужывацца толькі як выклічнікі, і неўласцівыя (*impropriae*), якія могуць выкарыстоўвацца як выклічнікі, але з'яўляюцца іншымі часцінамі мовы.

1. *Propriae*

Ужываюцца для выказвання:

- 1) агульных пачуццяў (болю, смутку, радасці, здзіўлення ды інш.)
ā (āh), hā, io, ō, ōh — *a! ax! o! ox!*
- 2) радасці: **evoe, euhoe** — *слава! жыве! выдатна!*
- 3) смеху: **hahāhae, hahae** — *ха-ха! ха-ха-ха!*
- 4) болю, смутку: **ai, au, heu, eheu, ei, hei** — *ай! вой! авохці! бяда!*
- 5) абурэння ці іроніі: **āha, hui, prō, prōh** — *ого! o! ox! ax! ну-ну!*
- 6) здзіўлення ці збянтэжанасці: **attāt(ae), babae, hem, ehem, prō, vah** — *ax! ox! гм! хм! вось як! ды ну!*
- 7) пагрозы: **vae** (з *dat.*) — *бяда! гора!*
- 8) заахвочвання ці іроніі: **eia, heia** — *ну! ану! давай! смялей!*
- 9) звароту, закліку: **heus** — *гэй!*
- 8) патрабавання цішыні: **st** — *нст! ціха!*

2. *Impropriae*

- 1) **abi, abīte** — *прэч! ідзі(це) прэч!*
- 2) **age, agēdum, agīte** — *ну! ану! давай(це)!*
- 3) **bene, recte** — *добра! слушна!*
- 4) **praeclāre** — *выдатна! цудоўна!*
- 5) **fu, fufae** — *фу! фэ!*
- 6) **malum, nefas** — *дрэнь справа! ліха на яго! жэх! сорам!*
- 7) **ecastor, mecastor** — *на Кастара! клянуся Кастарам!*
- 8) **edēpol, pol** — *на Полюкса! клянуся Полюксам!*
- 9) **hercūles, hercūle, hercle, mehercūles, mehercūle, mehercle** — *на Геркулеса! клянуся Геркулесам!*
- 10) **medius fidius** — *далібог!*

ЧАСЦІЦА PARTICŪLA

У лацінскай мове існуе вялікая колькасць часціцаў з розным значэннем і функцыямі. Часткова яны разгледжаныя ў раздзелах, дзе выкладалася фанетыка – займеннікі і злучнікі. Адно часціцы пішуцца разам са словамі, да якіх адносяцца, і ў такім выпадку могуць далучацца альбо спераду (прэпазітыўныя), альбо ззаду (постпазітыўныя) да слова: **alī-quis, ec-quis, ego-met, illī-c, ambo-ve, nos-que** ды інш. Іншыя пішуцца асобна: **an** — *ці* (у пытаннях), **tum** — *жа*, **nam** — *жа*, **a, num** — *ці*.

Напрыклад, у пытаннях выкарыстоўваюцца часціцы **-ne, num, nonne, an**:

Estne frater tuus domi? — **Ці** дома твой брат?

Nonne canis similis est lupō? — **Хіба** сабака **не** падобны да ваўка?

Num Menscum in Afīca est? — **Хіба** Менск у Афрыцы?

Domi an foras frater tuus est? — Дома **ці** на вуліцы твой брат?

Часціца **-ne** — *ці* ужываецца ў пытанні, калі невядома які будзе адказ, **nonne** — *хіба не* — калі чакаецца станоўчы адказ, **num** — *хіба* — калі чакаецца адмоўны адказ, **an** (часам з папярэднім **utrum** альбо **-ne**) — *ці* — калі чакаецца альтэрнатыўны адказ на адзін з двух прапанаваных у пытанні варыянтаў.

ВЫКАРЫСТАНЫЯ КРЫНІЦЫ

1. Auerbach M., Dąbrowski K. Gramatyka Łacińska. Podręcznik dla wszystkich klas gimnazjalnych. Lwów, 1937.
2. Баршчэўскі Л. П. ЕўраСлоўнік. 28 моў. Каля 100 000 адзінак перакладу. Мн., 2008.
3. Баршчэўскі Л. П. Кароткая граматыка польскай мовы. Мн., 2008.
4. Botsch W. prof. Grundriß der lateinischen Sprachlehre. Leipzig, 1898.
5. Gaar E. dr., Schuster M. dr. Lateinische Grammatik. Wien, 1950.
6. Ghiselli A., Conciliani G. Grammatica moderna della lingua latina. Teoria. Bari, 1987.
7. Грамыка І.М. Падручнік лацінскай мовы. Пачатковы курс. Ч. 1 і 2. Мн., 1993.
8. Janssens J. S. I. Grammaire latine. Entièrement refondue par Ch. van de Vorst V. S.I. 18 édition. Liège, 1952.
9. Jurewicz, O.; Winniczuk L.; Żuławska J. Język łaciński: Podręcznik dla lektoratów szkół wyższych. Warszawa, 2008.
10. Langenscheidts Grundwortschatz Latein. Von G. Fink. Berlin — München etc., 1991.
11. Lateinische Grammatik. Hrsg. von Dr. R. Hanslik u.a. Wien, 1951.
12. Латинский язык: Учеб. для пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.» / В. Н. Ярхо, З. А. Покровская, Н. Л. Кацман и др.; Под ред. В. Н. Ярхо, В. И. Лободы. М., 2000.
13. Pittàno G. Gymnasium. Corso di latino. Teoria. – Milano, 1992.
14. Плотнікаў Б. А., Антанюк Л. А. Беларуская мова. Лінгвістычны кампендыум. Мн., 2003.
15. PONS Standartwörterbuch Latein. Stuttgart, 2007.
16. Schmeken H. dr. Lateinische Elementargrammatik. Paderborn, 1973.
17. Станкевіч А. А., Лін С. А. Лацінская мова. Мн., 1999.
18. [Stankievič A., ks.] Hramatyka łacinskajej mowy. Častka pieršaja (Marfolohija)/ — Рукапіс у карыстанні аўтара. б/м, б/г.

19. Сенів М. Г., Скорина Л. П., Постова Н. С. Porta antiqua: Підручник з латинської мови для учнів гуманітарних коледжів, ліцеїв, гімназій / За ред. М. А. Собуцького. Київ, 1994.

20. Соболевский С. И. Грамматика латинского языка. Часть теоретическая. Морфология и синтаксис. Учебник. Репринтное издание. М., 2003.

21. Stock L. dr. Langenscheidts Kurzgrammatik Latein. Berlin, München u.a.; 1995.

22. Wikarjak J. Gramatyka opisowa języka łacińskiego. Warszawa, 1978.

Інтернет-ресурси:

1. LSP Latein Grammatik: <http://www.landesschule-pforta.de/lsp-latein/grammatik/index.htm>

2. New Latin Grammar by Charles E. Bennett: <http://www.gutenberg.org/ebooks/15665>

ЗМЕСТ

ФАНЕТЫКА	3
Галосныя	4
Зычныя	5
Складападзел	7
Колькасць складу	7
Націск	8
МАРФАЛОГІЯ	9
Назоўнік	9
Першае скланенне	11
Другое скланенне	12
Трэцяе скланенне	14
Чацвёртае скланенне	22
Пятае скланенне	23
Прыметнік	24
Прыметнікі I–II скланенняў	24
Прыметнікі III скланення	26
Ступені параўнання прыметнікаў	29
Прыслоўе	35
Займеннік	37
Лічэбнік	49
Дзеяслоў	57
Асновы і асноўныя формы дзеясловаў	59
Спражэнні дзеясловаў	60
Утварэнне асноўных формаў і асноваў пэrfэкта і супіна	61
Утварэнне дзеяслоўных формаў	63
Аснова прэзэнса	68
Цяперашні час	68

Прошлы няскончаны час	70
Будучы першы час	70
Неасабовыя формы дзеяслова	71
Формы сістэмы інфэкта	73
Аснова пэрфэкта	77
Прошлы скончаны час незалежнага стану	77
Запрошлы скончаны час незалежнага стану	77
Будучы другі час незалежнага стану	78
Інфінітыў пэрфэкта незалежнага стану	78
Прошлы скончаны, запрошлы і будучы другі часы залежнага стану	78
Аснова супіна	78
Формы сістэмы пэрфэкта	80
Асаблівасці спражэння	81
Адкладныя дзеясловы	84
Паўадкладныя дзеясловы	87
Няправільныя дзеясловы	87
Недастатковыя дзеясловы	95
Безасабовыя дзеясловы	99
Прыназоўнік	101
Злучнік	108
Выклічнік	112
Часціца	114
ВЫКАРЫСТАНЫЯ КРЫНІЦЫ	115

**у серыі “Беларускія ЕўраГраматыкі”
ў 2008 годзе пабачылі свет граматыкі:**

- польскай мовы
- латышскай мовы
- лацінскай мовы.

У 2009 годзе плануюцца да выпуску граматыкі:

- англійскай мовы
- нямецкай мовы
- французскай мовы
- іспанскай мовы
- партугальскай мовы
- фінскай мовы
- шведскай мовы
- украінскай мовы
- літоўскай мовы.

Рыхтуюцца да друку граматыкі:

- славацкай мовы
- чэшскай мовы
- балгарскай мовы
- нідэрландскай мовы
- нарвежскай мовы
- венгерскай мовы,
а таксама іншых моў.

Даведачнае выданне

Серыя “Беларускія ЕўраГраматыкі”

Жлутка Аляксандр Анатольевіч

**КАРОТКАЯ ГРАМАТЫКА
ЛАЦІНСКАЙ МОВЫ**

Адказы за выпуск *Р. І. Шастак*

Рэдактар *Ул. М. Сіўчыкаў*

Карэктар *Ул. М. Булаўскі*

Падпісана да друку з гатовых дыяпазітываў 28.12.2008.

Фармат 60x84/16. Папера афсетная. Друк афсетны.

Ум. друк. арк. 4,1. Ул.-выд. арк. 3,84.

Тыраж 1000 (першы завод 500) экз. Заказ 500.

Выдавец:

Прыватнае унітарнае прадпрыемства “Радыёла-плюс”.

ЛИ № 02330/0133315 ад 9.06.04.

Пр. Незалежнасці, 72–12, Рэспубліка Беларусь, 220012, г. Мінск.

Паліграфічнае выкананне:

Сумеснае таварыства з абмежаванай адказнасцю “Медысонт”.

ЛП № 02330/0056748 ад 22.01.04.

Вул. Ціміразева, 9, Рэспубліка Беларусь, 220004, г. Мінск.

Серыя «Беларускія ЕўраГраматыкі»

ISBN 978-985-448-089-3

9 789854 480893

A. A. ЖСНУТКЕ

КАРПОТКА

ПАМЯТКА

КАСЯ

ПРАМЯТКА

МОБЫ

КАСЯ

ПРАМЯТКА

МОБЫ